

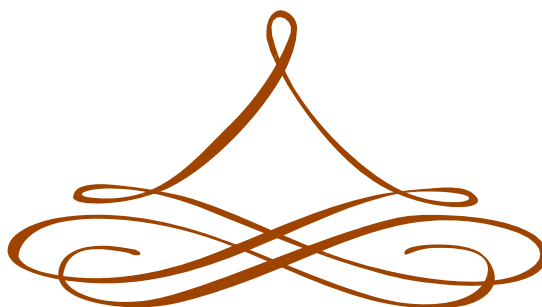
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ОСВІТИ

НОВА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У
КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

Збірник наукових праць
II Міжнародної науково-практичної конференції

25 листопада 2020 року

м. Київ

УДК 330.101
ББК 65я43
Н 32

*Рекомендовано до друку
Вченою радою факультету соціально-економічної освіти
(протокол № 4 від 23 грудня 2020 року)*

Нова парадигма економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти: Збірник наукових праць II Міжнародної науково-практичної конференції, 25 листопада 2020 р. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. – 144 с.

Збірник вміщує наукові праці II Міжнародної науково-практичної конференції, яка відбулася 25 листопада 2020 року. На конференції були обговорені актуальні проблеми нової парадигми економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти.

Представлені у матеріалах науково-практичної конференції тези учасників подані в авторській редакції та відображають власну наукову позицію авторів. Автори тез несуть повну відповідальність за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, наукової термінології, імен власних, джерел посилання.

Редакційна колегія

В.Б. Євтух член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор
(головний редактор)

О.С. Падалка член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Л.А. Підпригора кандидат економічних наук, доцент

Ю.В. Бицюра кандидат економічних наук, доцент

© Редакційна колегія, 2020

© Автори статей, 2020

© НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова організаційного комітету Андрущенко Віктор Петрович - доктор філософських наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Заступники голови організаційного комітету

Торбін Григорій Мирославович – проректор з наукової роботи, професор кафедри математичного аналізу та диференціальних рівнянь, професор, доктор фізико-математичних наук.

Євтух Володимир Борисович – декан факультету соціально-економічної освіти, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України.

Члени організаційного комітету:

Вернидуб Роман Михайлович - проректор з навчально-методичної роботи, професор кафедри педагогіки вищої школи, професор, доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України.

Падалка Олег Семенович – завідувач кафедри економіки освіти, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, Заслужений працівник освіти України.

Підпригора Лариса Антонівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки освіти.

Радченко Володимир Васильович – кандидат економічних наук, професор.

Бицюра Юрій Васильович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки освіти.

Красман Наталія Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки освіти.

Сандугей Валентина Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки освіти.

Седляр Діана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки освіти.

Унінець Ірина Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки освіти.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

Економічна теорія як наука і навчальний предмет в умовах ринкової трансформації економіки в Україні

<i>Радченко В.В.</i> Об'єктивність змін і реалії суб'єктивізму в обґрунтуванні парадигмальних підходів до формування і реалізації економічної освіти в сучасній Україні.....	7
<i>Петрова І. Л., Войтенко М. П.</i> Розвиток внутрішнього маркетингу в сфері послуг.....	12
<i>Штундер І. О.</i> Інноваційні аспекти формування ефективної зайнятості.....	18
<i>Унінець І. М.</i> Диджиталізація: нові виклики та можливості для вищої освіти...21	
<i>Сандугей В. В.</i> Вплив глобалізації на формування національного ринку праці.....	24
<i>Підпригора Л. А.</i> Проблеми і напрямки удосконалення громадського контролю діяльності державних корпорацій.....	28
<i>Манжула Є.В.</i> Необхідність та перспективи розвитку корпоративної соціальної відповідальності в сучасних умовах.....	31
<i>Ілюхіна В. В.</i> Стратегія формування конкурентних переваг національної економіки.....	34
<i>Ілюкова І. О.</i> Удосконалення інституційної основи фінансової безпеки України в глобальних умовах розвитку.....	36
<i>Аскеров О.Ф.</i> Чинники та форми прояву тіньової економіки.....	40
<i>Бура Т.В.</i> Фактори та соціально-економічні наслідки трудової міграції.....	44
<i>Махенько О.С.</i> Фактори формування людського капіталу.....	48
<i>Пензій М. О.</i> Формування та управління капіталом бренда.....	51
<i>Якушова Ю. О.</i> Вплив пандемії на сучасний стан ринку праці в Україні.....	54
<i>Іляхін О. А.</i> Особливості ринку інновацій.....	56
<i>Самусь Г.І., Червонящий І. І.</i> Сучасні тенденції розвитку ринку праці.....	61

<i>Оділов Д. А.</i> 15 основных мер по развитию туристических объектов в Узбекистане после пандемии, и влияние на экономику.....	63
<i>Рахімова М. Ш.</i> Зарубежный опыт управления человеческими ресурсами.....	66
<i>Хамраев Д. Ф.</i> Повышение эффективности разработки газовых месторождений в группе «Газли» (на примере добычи).....	70
<i>Шавкатов С. О.</i> Управление эффективного использования реклам и коммуникаций в сфере туризма.....	73
<i>Кукла Ю. П.</i> Адаптація стратегії інтернет-просування товару під новий сегмент ринку.....	76

СЕКЦІЯ 2

Методологічні проблеми та перспективи розвитку

економічної освіти в Україні: формування та реалізація нової парадигми

<i>Падалка О. С., Бондаренко В. Д., Польська І.І.</i> Цивілізаційні зміни в освіті: проблеми їх реалізації в Україні.....	80
<i>Романовський О.О., Ель Махді М.</i> Вплив академічного капіталізму на розвиток економічної науки.....	88
<i>Shaikan A.V., Gushko S.V., Kulishov V.V.</i> Economic education in the conditions of modern challenges.....	92
<i>Matanazarov A.B.,</i> Pedagogical technologies in the formation of economic culture.....	96
<i>Каленюк І. С., Кузнецова Н. Б.</i> Сучасні виклики розвитку вищої освіти в умовах пандемії.....	98
<i>Бицюра Ю.В.</i> Порівняльний аналіз сучасних тенденцій структурних змін в освіті у контексті формування інноваційної моделі розвитку національної економіки.....	102
<i>Красман Н.В.</i> Розвиток економічної освіти України в період соціально-економічних перетворень.....	106
<i>Барбара Н.В., Зубко К.Ю.</i> Викладання економічних дисциплін для студентів інженерних спеціальностей.....	111

- Лозова Г.М.* Менеджмент знань: створення нового контексту у системі підготовки студентів економічних спеціальностей.....112
- Весперіс С.З., Самусь Г.І.* Case-study як основа формування професійних компетенцій студентів економічних спеціальностей.....116
- Худойкулов Х.А.* Управление научно-педагогическим потенциалом в повышении рейтинга и конкурентоспособности вузов.....119
- Щербина О.В., Циганенко О.В.* Модульне навчання як метод оптимізації вивчення бухгалтерського обліку.....122
- Циганенко О.В., Щербина О.В., Зубко К.Ю.* Молодіжна зайнятість: сучасні проблеми та перспективи 125
- Ергашев Т.Ш.* Проблемы трудоустройства выпускников высших образовательных учреждений.....129
- Романовська О.О., Романовська Ю. Ю.* Вимушене (екстрене) он-лайн навчання дисциплін з економіки та бізнесу.....132
- Шевчук В. О.* Особливості вищої освіти скандинавських країн.....136
- Маслова О. В., Карпенко Ю. І.* Інноваційні технології у навчально-виховному процесі.....140
- Теліга В. В.* Фінансова грамотність як основа формування соціально-економічної активності особистості.....142

СЕКЦІЯ 1

Економічна теорія як наука і навчальний предмет в умовах ринкової трансформації економіки в Україні

Радченко В. В.,

*НПУ імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ЗМІН І РЕАЛІЇ СУБ'ЄКТИВІЗМУ В ОБГРУНТУВАННІ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Формування нової системи освіти - невід'ємна складова соціально-економічних перетворень в Україні в період переходу до ринкової економіки. Йдеться про створення такої знаннєвої бази, яка б забезпечувала розвиток людського фактора та продуктивних сил суспільства в цілому умовах сучасного етапу науково-технічної революції й неймовірного загострення світової конкурентної боротьби в економічній і науково-технологічних сферах. В Україні це завдання значно ускладнюється, оскільки пов'язується із створенням нової парадигми освіти у зв'язку з формуванням пострадянської соціально-економічної системи.

Невід'ємною складовою системи освіти є економічна освіта. Її значення в науково-технічному прогресі незаперечне. Цілий ряд факторів зумовлюють зростання її значення та розширення сфери впливу. Адаже у світі загострюється проблема ресурсів, революціонують технологічні способи виробництва, різко змінюються соціально-економічні умови життя людей. Виникає потреба пошуку й обґрунтування більш прогресивних і адекватних економічних форм господарювання, зміни всього механізму реалізації та подальшого розвитку відносин власності. В Україні зміни в економічній освіті в сучасних умовах набувають парадигмальних рис як складової нової парадигми системи освіти взагалі, хоча вони зумовлюються й власними причинами.

Отже, зміни в економічній освіті – процес об'єктивний. Він відображає потреби розвитку нашого суспільства в цілому і є складовою змін та розвитку всієї системи освіти в країні.

Об'єктивність любого соціально-економічного процесу зумовлюється і стверджується певними матеріальними і соціальними умовами (факторами). Проте сам цей соціально-економічний процес проявляється за участю суб'єктивних факторів. Це стосується і розвитку економічної освіти, зокрема, формування її нової парадигми. А тому обґрунтування об'єктивних основ

парадигмальних змін в економічній освіті, шляхів, форм і механізмів їх реалізації включає і дослідження ролі суб'єктивних факторів. Необхідним є поєднання об'єктивного і суб'єктивного у формуванні та реалізації нової парадигми економічної освіти України. Саме на цій основі створюється система категорій, визначаються шляхи, форми та методи організації освітнього процесу в країні, формування компетентностей освітоздобувачів і високоякісної знаннєвої бази людського фактора продуктивних сил суспільства.

Змістовною базою формування нової парадигми економічної освіти є дослідження науки і, в першу чергу, економічної теорії. Саме економічна теорія формує висновки та розкриває зміст економічних законів і закономірностей розвитку суспільства, обґрунтовує економічні категорії, форми і методи економічної діяльності людей. Саме економічна теорія визначає і досліджує основні риси окремих моделей (систем) розвитку, форм та методів господарювання. Отже, економічна теорія досліджує і стверджує зміст і об'єктивність економічних процесів, тих чи інших форм соціально-економічної діяльності людей. Але, звертаючи увагу на цей висновок, необхідно відзначити і те, що економічна теорія розвивається і функціонує в тісному зв'язку з багатьма іншими науками про суспільство, природу і людину, широко застосовує математичні методи (філософія, політологія, соціологія, право, географія, психологія, біологія, математика та ін.).

Основним завданням економічної освіти є формування у громадян (освітоздобувачів) відповідної (і необхідної) знаннєвої бази, яка стає основою дій суб'єктів освітньої діяльності. Економічна освіта, зміст якої формується на базі висновків економічної теорії, здійснюється як процес на основі, по-перше, досягнень педагогіки, по-друге, вивчення і використання висновків і рекомендацій методичних наук шляхом організації і здійснення навчального процесу з урахуванням широкого світового і вітчизняного досвіду.

Отже, економічна освіта за своїм змістом і обсягом розв'язуваних завдань є одним із найважливіших напрямів озброєння суспільства знаннями суспільно-економічної діяльності. Без перебільшення можна сказати, що це його основна ланка. Особливо важливо про це пам'ятати зараз, коли світ увійшов у період нового етапу науково-технічної революції і охоплений глибокими соціально-економічними перетвореннями. При цьому, неймовірно загострюються світові економічні протиріччя, вихід із яких можна знайти на основі ефективної економічної освіти і прогресу всіх наук.

Формування нової парадигми економічної освіти в Україні передбачало з самого початку (після здобуття країною незалежності – 1991р.) наукове обґрунтування нової моделі соціально-економічного розвитку, моделі ринкового типу (на відміну від попередньої – неринкової). Проте обґрунтованої власної моделі такого типу Україна не має і по цей день, незважаючи на те, що

в економіці країні ринкові відносини уже зайняли панівне становище. Соціально-економічний розвиток відбувався і відбувається без належного наукового обґрунтування, по-суті, стихійно. Перехід до ринкової економіки відбувся без обґрунтування глибини ринкових перетворень і, саме головне, без чіткого бачення (і тим більше, без глибокого дослідження) ролі держави в нових соціально-економічних умовах. Якщо на перших етапах ринкових перетворень вважалося, що держава в національній економіці має зайняти провідну регулюючу роль, а життєвий рівень людей не знижуватися, то в подальшому все більше стала утверджуватися і обґрунтовуватися модель економіки «вільної конкуренції», необмеженої і всеохоплюючої. Ринку в цій моделі відводиться основна регулююча роль у встановленні структури і пропорцій в економіці, визначенні напрямів економічного розвитку, формуванні доходів населення та ін. Законом ринку має підпорядковуватися все соціальне життя країни, включаючи медицину, освіту, культуру, спорт та ін.

Стан та глибина пізнання моделі нового етапу «власного розвитку» чітко демонструє становлення економічної освіти нового періоду, тобто з 1991 року. А саме, відношення держави до економічної освіти, визначення її значення, цілей та пріоритетів. Практика організації економічної освіти відбувається по-різному: від високої оцінки її значення та позитивного відношення до вкрай негативного ставлення, недооцінки і неприхованого нехтування.

У розвитку економічної освіти в Україні, який мав і має на меті формування її нової парадигми, можна виділити три етапи. Перший – 90-і рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. (2004 р.). В цей період розробляються такі основоположні освітянські акти як Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» (1994 р.), «Національна доктрина розвитку освіти» (17 квітня 2002 р.), Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.), Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001 р.), Концепція розвитку економічної освіти в Україні (04.12.2003 р.), Концепція розвитку профільного навчання у загальноосвітніх школах України (2003 р.), Державний стандарт базової і повної освіти (2004 р.) та ін. Ще у 2000 році розробляються «Критерії оцінювання досягнень учнів у системі загальної середньої освіти». З 2001-2002 н. р. предмет основи економіки стає обов'язковим для вивчення у ЗНЗ. В цей період створюються нові підручники для економічної освіти у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, багато навчальних програм з економіки (економічних дисциплін) та інші навчально-методичні матеріали.

Наступний період формування і реалізації нової парадигми економічної освіти в Україні – 2005-2013 рр. Він відзначається двоїстим підходом щодо організації економічної освіти. Велика увага в цей час звертається на освоєння державних освітніх стандартів, уточнення функцій економічної освіти (набуття

компетентностей), впроваджується Болонська система та ін. Це позитивний бік розвитку освітянських реформ. Але з іншого боку, приймаються рішення, які суперечать завданням створення в Україні нової високоякісної парадигми економічної освіти. Скасовується ЗНО з економіки. Із Державного стандарту вищої школи виводиться предмет «Основи економічної теорії» як нормативна, обов'язкова для вивчення студентами всіх спеціальностей дисципліна і включається в число вибіркових дисциплін. Із числа обов'язкових для вивчення виводиться і предмет «Економіка» у старшій школі.

З 2014 року розпочинається третій етап формування і реалізації нової парадигми економічної освіти в Україні. Він також характеризується двоїстим підходом до організації економічної освіти та визначення її місця в соціально-економічних перетвореннях. З одного боку, приймаються законодавчі акти, які покликані розвивати нову парадигму економічної освіти (новий закон «Про освіту» (2017 р.), нова «Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня» (2018 р.), «Стандарт вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» та ін. нормативні документи в галузі економічної освіти. З іншого боку, приймаються рішення абсолютно протилежного характеру, які виражають уже нове ставлення до економічної освіти і формують нові підходи до її здійснення. З 2018-2019 навч. року у 10 класах до базових предметів додається інтегрований курс «Громадянська освіта», предмет же «Економіка» буде вивчатися з 2019-2020 навч. року лише на профільному рівні, а у звичайних класах вивчатися не буде. Стандарт вищої освіти України (спеціальність 051 «Економіка» першого (бакалаврського) рівня) об'єкт вивчення визначає занадто розпливчасто, що зумовлює великий волюнтаризм у предметному визначенні дисциплін.

Як бачимо, реалізація нової парадигми економічної освіти в Україні відбувається непослідовно. Об'єктом економічної освіти стала ринкова економіка, але в ліберальному варіанті, з обмеженими функціями держави, що не відображає потреби розвитку нашої країни.

У новій моделі по-новому розглядаються цільові функції економічної освіти - формування компетентностей. Затверджені нові критерії та механізм оцінювання знань учнів та студентів (бальна система в середній школі, система Болонського процесу – ЗВО) та ін.. Разом з тим, останнім часом в реалізації економічної освіти відбулося нічим не обґрунтоване скорочення освітнього поля, виведення предметів «Економіка» із навчального процесу у загальноосвітній школі та «Економічна теорія» із навчальних планів неекономічних спеціальностей як обов'язкової для вивчення дисципліни. Є й інші недоліки в реалізації нової парадигми економічної освіти (поверхове обґрунтування цільових функцій вивчення економіки в школі, включення питань раніше самостійного курсу з економіки в новий предмет «Громадянська

освіта» та ін.). В підсумку наша молодь після закінчення загальноосвітньої школи і ЗВО зовсім буде не ознайомена навіть з базовими категоріями економічної науки і економічної практики. І це в той час, коли у світі прискорюється темп інноваційного розвитку продуктивних сил, масово розгортаються комп'ютерні технології, інтенсивно крокує науково-технічний прогрес. Число молоді, яка бажає отримувати економічні спеціальності у нашій країні, скоротилася у десятки раз. Молодь масово перекочує здобувати вищу освіту за кордоном.

Аналізуючи проблему формування і реалізації нової парадигми економічної освіти в Україні, є всі підстави заключити, що на шляху розв'язання цієї проблеми виникла серйозна перепона: це - суб'єктивізм. Причини широкого розповсюдження цього явища у нашому житті – окрема проблема, яка потребує реального дослідження. Що ж стосується поширення суб'єктивізму в економічній освіті України, то на нашу думку, найглибші його корені криються в теоретичній слабкості політичної еліти нашого суспільства (особливо в галузі економічної теорії), відсутності достатніх знань про розвиток суспільств, невмінні з'ясувати економічний стан і місце нашої країни в світі, штучному перенесенні досвіду інших країн і, знову ж таки, невмінні здійснювати історичний аналіз їх розвитку, спотвореному розумінні суті ринкової економіки («риннок вирішує все» - теза реформаторів). Йдеться про припинення неправильного розуміння економічної ролі держави у сучасній ринковій економіці.

Щоб виправити становище, що склалося у формуванні і реалізації нової парадигми економічної освіти в Україні, необхідно докорінно змінити відношення держави до економічної науки, оцінки її значення в соціально-економічному розвитку та прийняти ряд кардинальних заходів в переорієнтації економічної освіти на використання обґрунтованих і ефективних форм й методів освітянської діяльності. Створення і реалізація нової парадигми економічної освіти вимагає включення економічної теорії в число основних дисциплін навчальних планів середніх і вищих навчальних закладів. Необхідно припинити ігнорування набутого вітчизняного та механічного використання зарубіжного досвіду.

Вважати науково-необґрунтованою практику звуження предмета економічної теорії до підприємницької діяльності, виключення із його змісту таких проблем як «Власність», «Економічні інтереси», «Вартість». Необґрунтованим також є ігнорування досліджень окремих напрямів економічної науки, недостатня увага до вивчення студентами історії економічних вчень, історії світового господарства тощо.

У здійсненні економічної освіти має відігравати знання педагогіки, психології, методики викладання предмета. Проте, у підготовці освітянських кадрів з економічної освіти цим питанням приділяється недостатня увага.

Окремим пунктом відзначимо значення в реалізації нової парадигми економічної освіти безперервної економічної освіти та необхідності її удосконалення.

Петрова І. Л.,

Університет економіки та права «КРОК»,

м. Київ, Україна

Войтенко М. П.,

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОГО МАРКЕТИНГУ В СФЕРІ ПОСЛУГ

В умовах сучасної трансформації економіки все більшої уваги набувають інноваційні підходи до управління підприємством та його ринковою діяльністю. З кінця ХХ сторіччя набуває особливого інтересу внутрішній маркетинг, який останнім часом викликає все більше дискусій серед теоретиків та практиків маркетингу. Вагомий внесок у розгляд поняття «внутрішній маркетинг» внесли роботи таких вчених, як Космина Ю., Мазур Н., Братко О. Сагайдак М., Пасека А. Леськів С., Бочко О. [1-5]. Якщо підсумувати їх дослідження, можна зазначити, що внутрішній маркетинг фокусує увагу на відносинах та процесах всередині компанії, об'єктом яких є персонал організації. Внутрішній маркетинг персоналу – діяльність організації, направлена на різні цільові групи діючих працівників, з метою виявлення їх потреб, запитів і ступеня задоволеності умовами праці, перспективами професійно-кваліфікаційного і посадового зростання. Результат такої роботи націлений на вирішення завдань ефективного використання наявного людського капіталу.

Кожен працівник повинен бути залучений до маркетингової діяльності. При цьому створюються такі робочі умови, які задовольняли б потреби персоналу, робоче місце, його оточення, сукупність послуг, одержуваних під час роботи, являють собою ті вигоди, які набуває працівник протягом робочого життя.

Внутрішній маркетинг як процес включає в себе наступні моменти:

1. Введення культури обслуговування.

1. Корпоративна поведінка.

2. Корпоративна комунікація.

3. Корпоративний дизайн.

4. Розвиток маркетингового підходу до управління кадрами.

Загальними функціями управління внутрішнім маркетингом на підприємстві є аналіз, планування, організація виконання, контроль.

Усі види маркетингових комунікацій (реклама і брендинг, директ-маркетинг і особистий продаж, стимулювання збуту і програми лояльності, піар, публісیتی та спонсорство) не є взаємовиключними і тісно взаємопов'язані. Комплексне використання всіх комунікацій маркетингу забезпечить ефективне просування товару або послуги на ринок.

Особливо внутрішні інструменти маркетингової комунікації проявляються в організаціях, які надають «дорогі» послуги. До таких компаній відносяться туристичні компанії.

Одна з провідних туристичних компаній України, що включає туроператора і мережу турагентств – це компанія TUI Ukraine, яка є частиною найбільшого міжнародного туристичного холдингу TUI Group, з більш ніж 40-річним досвідом роботи.

TUI Ukraine заснована в 2009 році на базі української компанії «Вояж Київ» і мережі туристичних агентств «Галопом по Європах».

TUI Ukraine обслуговує в рік понад 100 тисяч туристів і включає 250 турагентств (власних і уповноважених). Компанія пропонує пляжний, екскурсійний і гірськолижний відпочинок на масових туристичних напрямках, включаючи Туреччину, Єгипет, Іспанію, Болгарію, Чехію, Італію, Хорватію, Чорногорію, Грецію та інші країни.

Види маркетингових інструментів включають в себе рекламу, директ-маркетинг, брендинг, PR-діяльність (зв'язки з громадськістю), публісیتی, стимулювання збуту, програми лояльності, спонсорство, особисті продажі, торгові презентації.

TUI Ukraine активно використовує інструменти внутрішнього маркетингу в своїй діяльності. Інструменти внутрішнього маркетингу компанії представимо на рисунку 1.

Рис. 1. Інструменти внутрішнього маркетингу TUI Ukraine

До основних та більш дієвих видів внутрішньої маркетингової політики Турагенції TUI можна віднести:

- брендові візитки Турагенції TUI;
- зустрічі з клієнтами й підтримка дружніх відносин з ними;
- «сарафанне радіо»;
- розсилки рекламних пропозицій по клієнтах за допомогою електронної пошти, соціальної мережі Facebook, Instagram та месенджерів Viber, Telegram.

Розсилки рекламних пропозицій по клієнтах за допомогою поштових відправлень (листів, рекламних проспектів тощо), а також у соціальних мережах (Instagram, Facebook), месенджерах (Viber, Telegram) є популярним маркетинговим ходом Турагенції TUI. Туристична агенція TUI за допомогою своєї сторінки в соціальній мережі Facebook застосовує метод електронних

продажів, тобто реалізація (продаж) путівок за допомогою Інтернету. Основні переваги методу електронних продаж Турагенції TUI:

- опис туристичної фірми, фото та додаткові матеріали;
- цілодобовий доступ в Інтернет;
- різні рекламні пропозиції з цінами, знижками, акційними пропозиціями,
- можливість викладання нової інформації, додавання, зміна чи видалення;
- швидке реагування персоналу–клієнт сам переглядає перелік пропозицій, які викладаються, і відразу надсилає запит у туристичну фірму.

TUI Ukraine внутрішній маркетинг використовувала завжди, так, оцінка ефективності витрат на внутрішній маркетинг показує зростання прибутку, тому турагенство з кожним роком на маркетинг закладає значну суму в бюджет. В таблиці представимо оцінку внутрішнього маркетингу у розрізі отриманого прибутку в динаміці 3-х років з 2017 року по 2019 рік.

Як видно з таблиці 1, при збільшенні витрат на внутрішній маркетинг керівництва компанії збільшується прибуток підприємства. Сам персонал, коли відчуває дбайливе ставлення до підлеглих та заохочує різними мотиваційними заходами, комунікує з клієнтом більш натхненно, розповідає про переваги скористатися послугами саме цієї компанії.

Таблиця 1. Оцінка внутрішнього маркетингу TUI Ukraine, тис. грн.

Найменування показника	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2017 р	Абсолютне відхилення 2019 р. від 2018 р
Частка прибутку від комерційної діяльності «TUI Ukraine в загальній сумі прибутку,%	78,3	76,4	81,2	-1,9	4,8
Продаж послуг	13797	14857	15569	1060,1	712
Обсяг продаж (місткість ринку)	13797	14857	15569	1060,1	712
Витрати служби внутрішнього маркетингу	5392	3496	6915	-1896	3419
Загальний обсяг продажів продукту на ринку	348365	312764	529589	-35601	216825
Сума витрат на функціонування системи маркетингу	165000	159900	179000	-5100	19100
Витрати на рекламну діяльність	277,13	214,55	62,58	-62,58	-152

Для більшої наочності динаміку обсягів продаж при збільшенні витрат на внутрішній маркетинг TUI Ukraine наведено на рис. 2.

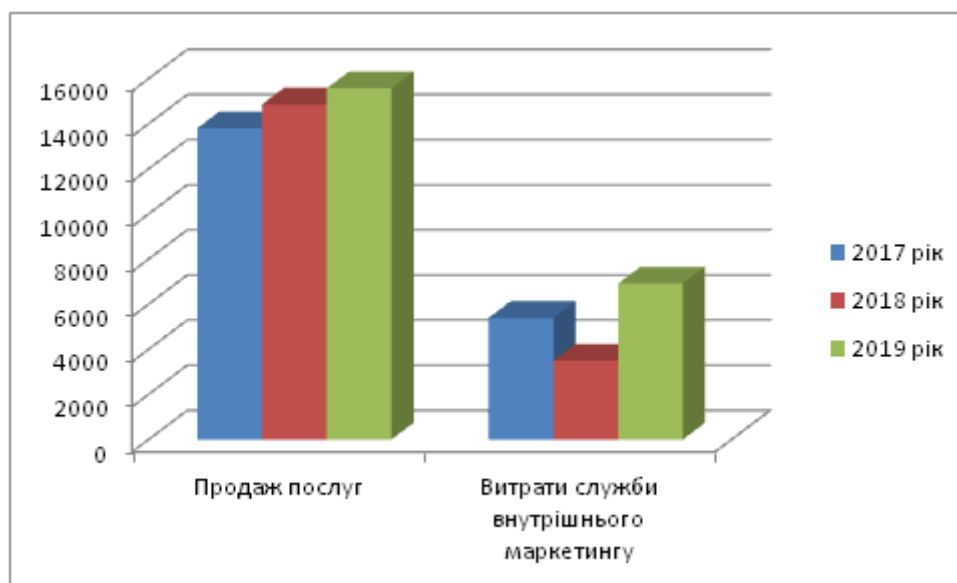

Рис. 2. Динаміка обсягів продаж при збільшенні витрат на внутрішній маркетинг TUI Ukraine, тис.грн.

На рисунку 2 наочно видно ефективність внутрішнього маркетингу в роботі компанії. Керівництво компанії, на чолі із начальником служби маркетингу постійно удосконалює розвиток підприємства. Компанія, окрім матеріальних заохочень, піклується про підвищення кваліфікації свого персоналу. Різноманітні тренінги, курси підвищення кваліфікації стимулює персонал «іти в ногу із часом». Основними видами нематеріальної мотивації персоналу TUI Ukraine є соціальна, психологічна, моральна.

Отже, внутрішній маркетинг – це спосіб комунікації, мотивації ті один із способів збільшення прибутку компанії. Внутрішній маркетинг потрібно удосконалювати, не економити на витратах. Таким чином збільшується престиж компанії та бажання потенційного клієнта звернутись саме в цю компанію.

Використані джерела:

1. Космина Ю.М. Внутрішній маркетинг як чинник організаційної поведінки / Національний Університет “Львівська Політехніка”. – 2018.

2. Мазур Н., Братко О. Внутрішній маркетинг в системі управління персоналом / Тернопільський національний економічний університет – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/4135/1/Мазур.pdf>

3. Сагайдак М. *Внутрішній маркетинг і маркетинг персоналу :порівняльний аналіз / ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ. – 2019.*

4. Пасека А.С. *Внутрішній маркетинг: сутність, значення і роль в підвищенні продуктивності праці – Режим доступу до ресурсу: <http://managment.cdu.edu.ua/attachments/>.*

5. Леськів С. Р., Бочко О. Ю. *Етимологія поняття «Внутрішній маркетинг» та взаємодія із зовнішнім маркетингом підприємства / Економіка та держава. – 2019. № 11 International Electronic Scientific Journal “Science Online” <http://nauka-online.com/> International Electronic Scientific Journal “Science Online” <http://nauka-online.com>*

Штундер І. О.,
Київський національний
торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

Тривалий період часу зайнятість в Україні характеризувалася тяжінням до індустріального суспільства другої половини ХХ століття. Домінував тип зайнятості, що відповідав технологічному способу виробництва, який ґрунтувався переважно на ручній та механізованій праці. Мова йде про переважання трудової діяльності в промисловості, сільському господарстві та інших сировинних галузях, з широким застосуванням простої фізичної праці. Слід зазначити, що країни ринкової економіки пройшли цей етап ще у минулому столітті.

Також слід зауважити, що рух у межах цієї парадигми, високий рівень тіньової зайнятості, наявність неформальних трудових відносин, істотне старіння населення, перманентні економічні кризи відкидали проблему інноватизації зайнятості на багато років назад. В умовах, що склалися на сучасному етапі мова може йти про культивування інноваційного типу зайнятості, тобто такого, коли у складі працюючих осіб переважають люди, пов'язані зі збиранням, обробкою та наданням інформації у сфері виробництва, обігу та надання послуг. Не секрет, що ринок праці суттєво звужується через сучасні науково-технічні досягнення. В перспективі більшість професій, пов'язаних з виконанням простих, монотонних, механічних функцій, які не потребують елементів творчості, швидше за все виконуватимуться за допомогою штучного інтелекту. Зокрема, мова йде про більшу частину професій, пов'язаних з інформацією і транспортом, продавців, операторів call-центрів, пілотів літаків, водіїв, касирів, бухгалтерів, екскурсоводів, перекладачів тощо [4].

Незважаючи на вищесказане, сучасний ринок праці відкриває якісно нові можливості для тих працівників, які можуть гнучко пристосовуватися до його

змін сьогодні та у майбутньому. В близькій перспективі на ринку праці будуть користуватися істотним попитом фахівці з відновлення навколишнього середовища, урбаністи-екологи, агрокібернетики, дизайнери віртуальної реальності, нанолікарі, нанобібліотекарі тощо.

Інноватизація зайнятості передбачає урізноманітнення її форм прояву, а саме досить поширеними є: маятникова зайнятість, періодична зайнятість, гнучка зайнятість, вторинна зайнятість, лізинг персоналу, аутстафінг персоналу, аутсорсинг персоналу, дистанційна зайнятість, позаштатна дистанційна зайнятість, мобільна дистанційна зайнятість, робота в спеціально обладнаному офісі тощо. Зокрема, лізинг персоналу передбачає “оренду” персоналу на довгостроковій основі. Компанія, що здійснює найм працівника оплачує тільки послуги агентства-лізингодавця, не пов’язуючи себе зі співробітником юридичними відносинами. При цьому фахівець юридично перебуває в штаті компанії-лізингодавця.

Така сучасна форма ефективної зайнятості як “temporary staffing” передбачає набір персоналу на короткостроковий період (до трьох місяців). Найчастіше є потреба в таких послугах при проведенні маркетингових досліджень або виконанні дрібних короткочасних проектів. Підбір фахівця робить рекрутингове агентство і воно ж несе відповідальність за співробітника.

Аутсорсинг персоналу (виробничий аутсорсинг, ІТ-аутсорсинг, аутсорсинг бізнес-процесів, аутсорсинг управління знаннями, змінами) являє собою придбання послуги певного фахівця, яка потрібна компанії на конкретний період часу. Перелік питань, який можна вирішити таким чином є досить великим. Як правило, це стосується вирішення завдань, не пов’язаних з профільною діяльністю компанії-замовника. Аутсорсинг дає можливість компанії-замовникові скоротити витрати і значно знизити трудомісткість і витрати на експлуатацію інформаційних систем, сконцентруватися на основних бізнес-процесах компанії, не відволікаючись на допоміжні [1]. Поряд з аутсорсингом поширеним є аутстафінг, який передбачає, що компанія приймає у свій штат вже працюючого в клієнтській компанії фахівця. При цьому відповідальність несуть обидві сторони, а формальні дії (оформлення трудової книжки, відрахування податків) бере на себе агентство-лізингодавець [2].

Актуальною формою ефективної зайнятості населення, яка вже добре себе зарекомендувала є також і дистанційна зайнятість. Вона передбачає розосередження працівників по декількох місцях: частково на дому, частково в місцях, які є власністю роботодавця. Як правило, таку роботу виконує кваліфікований працівник, що користується повною довірою роботодавця, а також професійний виконавчий персонал. Залучення працівників до такого виду робіт регулюється колективним договором підприємства. Робота в спеціально обладнаному офісі як сучасна форма ефективної зайнятості також передбачає роботу дистанційно та здійснюється на майданчиках роботодавця і

субпідрядника. Виробничі приміщення забезпечуються найсучаснішими телекомунікаціями.

Цифрова економіка, використання штучного інтелекту, віртуальна реальність, значні обсяги електронних даних суттєво змінюють парадигму зайнятості XXI століття. Серед зайнятих сьогодні в групі, яка ризикує втратити роботу у майбутньому, знаходяться люди, що не в змозі прийняти нові реалії, не можуть або не хочуть опанувати нові digital-професії. За будь-яких умов, сучасному працівнику доведеться працювати та співіснувати на виробництві зі штучним інтелектом, що приймає рішення за певним алгоритмом.

Економіка інноваційного типу, на нашу думку, розвиватиметься завдяки співпраці, обміну благами, використанню відновлюваних джерел енергії, вільному доступу до інформаційних мереж. Творча активність працівника, новаторство, постійне оновлення знань, опанування нових видів діяльності, реалізація успішних стартапів, соціальні інновації – ось та принципово нова концепція зайнятості в сучасних умовах. Водночас інноватизація зайнятості тягне за собою і низку загроз – це такі загрози як: нестабільність зайнятості, відсутність постійного місця роботи, тимчасові підробітки, низька і часто ситуативна заробітна плата, зростання рівня безробіття, жорсткість конкуренції на ринку праці, правова незахищеність працівників [4].

За таких умов надзвичайно важливим є стратегічне бачення майбутніх перспектив зайнятості в аспекті її інноватизації. Пріоритетами, на нашу думку, мають бути інноваційні форми зайнятості, раціональні пропорції робочого часу та часу відпочинку, навчання протягом усього трудового життя, сприяння зайнятості людей літнього віку.

Зайнятість на інноваційній основі неможлива без спільної участі держави, найманого працівника та роботодавця в процесах професійного розвитку, прогнозування новизни професій, спеціальностей, продукування і впровадження інновацій, обміну ідеями, створення бізнес-інкубаторів, ринку консалтингових послуг, просування інноваційної активності в державні та недержавні інституції, розвитку стартапів, бізнес-шкіл, забезпечення конкурентної винагороди за працю.

Використані джерела:

1. *Інноваційна політика: Європейський досвід та рекомендації для України: у 2-х т. Том 1. Ключові особливості інноваційної політики в якості основи для розробки заходів сприяння інноваціям, що спрямовують Україну до заснованої на знаннях конкурентоспроможної економіки – порівняння ситуації в ЄС і Україні. – Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». – К. : Фенікс, 2011. – 214 с.*

2. *Ємельяненко Л.М. Формування та регулювання новітніх форм зайнятості в Україні / Л.М. Ємельяненко // Український соціум. – 2015. – №1 (52). – С. 82-89.*

3. *Давидова І.О. Інноваційна зайнятість в аспекті її сутнісних характеристик [електронний ресурс] // Ефективна економіка [сайт]. – 2015. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4041>*

4. *Новак І. Стратегія зайнятості для України: якими мають бути орієнтири? // Дзеркало тижня. – 2017. – №43-44.*

*Унінець І.М.,
НПУ імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

ДИДЖІТАЛІЗАЦІЯ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Безпрецедентне поширення інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) корінним чином змінює не тільки технологічний базис, а й всю систему економічних відносин в суспільстві. Колосальне прискорення всіх трансакцій трансформує всі взаємодії, механізми та інструменти реалізації економічної діяльності. Під впливом активізації уваги до екологічних та соціальних проблем від нових технологій вже вимагається розумне керування всіма пов'язаними з ними процесами. Залежність соціально-економічного розвитку країн не стільки від ресурсних, скільки від технологічних, інноваційних чинників зумовлює особливу актуальність процесів диджиталізації для кожної країни. Ключовою метою має виступати забезпечення та покращення конкурентних позицій країни у глобальному економічному середовищі. Сприйняття всіх новацій, пов'язаних з ІКТ в усіх сферах економічного та особистого життя населення стає вимогою часу для кожної країни.

Аналітичні дослідження процесів диджиталізації значно активізувалися з початком нового століття. Аналіз ступеню поширення інформаційно-комунікативних технологій в економіці є однією з найактуальніших проблем сучасних міжнародних економічних досліджень. Вимірювання ролі ІКТ в суспільному розвитку стало предметом обговорення світових самітів по інформаційному суспільству, що проходили в Женеві (World Summit on the Information Society - WSIS 2003) та Тунісі (WSIS 2005). Женевський План дій націлив на створення системи міжнародної оцінки за допомогою порівнюваних статистичних індикаторів і аналітичних результатів.

Внаслідок першого світового саміту біла започаткована ініціатива Партнерства по вимірюванню ІКТ для розвитку, метою якого виступає покращення збору та якості даних та індикаторів ІКТ, особливо в країнах, що розвиваються. Члени Партнерства (Міжнародний Союз Телекомунікації (ITU), ОЕСР, ЮНКТАД, ЮНЕСКО та ін.) постійно спільно працюють над виробленням узгодженого набору статистичних індикаторів («core list»).

Держави-члени ITU підписалися під спільним баченням «інформаційного суспільства, в якому телекомунікації / ІКТ забезпечать посилення взаємопов'язаного світу і прискорять соціальне, економічне і екологічно стійке зростання і розвиток для всіх». Таким чином, цілі Connect 2020 були прийняті в контексті більш широких цілей соціально-економічного розвитку, зокрема, 8 ЦРТ, пов'язаних зі скороченням масштабів бідності та задоволенням основних потреб, які були узгоджені ООН у 2000 році. У вересні 2015 року Організація Об'єднаних Націй погодила 17 the Sustainable Development Goals (SDGs), які

замінили Цілі Розвитку Тисячоліття (the Millenium Development Goals - the MDGs) в якості міжнародної рамкової політики забезпечення соціально-економічного розвитку та скорочення бідності. Із 17 встановлених цілей, що охоплюють ще більш широке коло питань чотири стосуються ІКТ: ціль 4 – якість освіти (ціль 4b), ціль 5 з гендерної рівності (ціль 5b), ціль 9 з промисловості, інновацій та інфраструктури (ціль 9c) та ціль 17 щодо партнерства для цілей (ціль 17.8). Існує щонайменше 38 інших цілей, які покладаються на універсальний та доступний доступ до ІКТ та ширококутовий доступ для досягнення розвитку, включаючи науково-технічні цілі, доступ до Інтернету, інфраструктури, інновацій, інформації, підвищення ефективності, раннього попередження, управління ризиками стихійних лих, обмін знаннями та даними.

У відповідь на це Комісія з ширококутового зв'язку отримала назву Комісія з ширококутового зв'язку для Сталого розвитку (Broadband Commission for Digital Development) для демонстрації та документування потужності ІКТ та ширококутового зв'язку технологій сталого розвитку. З цього часу для міжнародної спільноти важливим стає не просто вимір процесів поширення ІКТ, а й соціальні аспекти – їх вплив на сталий розвиток, інклюзію та інновації. Розширення доступу ІКТ позитивно впливає на реалізацію короткострокових та довгострокових цілей соціально-економічного розвитку країн.

Підвищення інклюзивності має розширити потенційні вигоди від ІКТ для всіх, подолати цифровий розрив між розвиненими і країнами, що розвиваються і охопити маргінальні і уразливі групи населення. Це має супроводжуватися зусиллями щодо забезпечення доступності, відповідністю місцевому контенту, створення можливостей для окремих осіб і громад повною мірою скористатися потенційними вигодами. Важливими цілями є також підтримка переваг використання ІКТ для сталого розвитку, оскільки зростання також приносить проблеми і ризики, які необхідно управляти. Саме за рахунок інновацій і партнерства, що розвивається екосистема ІКТ може ефективно адаптуватися до мінливого технологічного та соціального середовища.

Комісія з питань ширококутового зв'язку зі сталого розвитку визначила ключові цілі до 2025 року:

Ціль 1: Усі країни повинні мати фінансований національний план або стратегію ширококутового зв'язку або включити ширококутовий зв'язок у своє визначення універсального доступу та послуг (ПБО).

Ціль 2 пропагандистської діяльності: До 2025 р. Послуги ширококутового доступу початкового рівня повинні стати доступними для країн, з меншим 2 відсотками щомісячного валового національного доходу на душу населення.

Ціль 3: До 2025 року охоплення користувачів ширококутового Інтернету має досягти:

- 1) 75 відсотків у всьому світі;

- 2) 65 відсотків у країнах, що розвиваються;
- 3) 35 відсотків у найменш розвинених країнах.

Ціль 4: 60 відсотків молоді та дорослих повинні були досягти принаймні мінімального рівня володіння стійкими цифровими навичками;

Ціль 5: 40 відсотків населення світу повинні користуватися цифровими фінансовими послугами;

Ціль 6: не охоплення ІКТ мікро-, малих та середніх підприємств має бути зменшена на 50 відсотків за секторами;

Ціль 7: гендерна рівність повинна бути досягнута за всіма цілями [1].

За даними ІТУ на кінець 2009 року у світі нараховувалося 4,6 мільярди користувачів мобільного зв'язку (або 67 на 100 жителів) [2], тоді як у 2019 р. вона вони перевищують чисельність населення Землі – 108 користувачів на 100 осіб. В розвинених країнах охоплення населення мобільним зв'язком складає 128,9 відсотків, в країнах, що розвиваються – дещо менше – 103,8 на 100 жителів, причому зростає дуже швидкими темпами: адже в 2005 році всього 23 відсотки населення цієї групи країн користувалися мобільним зв'язком. В найменш розвинених країнах світу – на 100 жителів 74,9 користувачів мобільного зв'язку [3].

На глобальному рівні ставиться питання про необхідність прискорення цифрових інноваційних екосистем з метою забезпечення цифрової трансформації. Дослідження ІТУ показали, що між країнами зростає розрив у цифрових інноваціях. Цей інноваційний розрив лежить в основі цифрового розриву, і багато національних політик та стратегій - навіть у розвинутих країнах - часто не можуть його подолати. Саме тому основними цілями визначено посилення можливостей країн щодо інтеграції інновацій в галузі ІКТ у свої національні програми розвитку та сприяння культурі інновацій. Цей мандат був надалі розроблений на світовому конгресі по телекомунікаційному розвитку 2017 року (the World Telecommunication Development Conference 2017 (WTDC-17)) з додатковою метою розробки «стратегій, що сприяють інноваційним ініціативам, у тому числі шляхом державного, приватного та державно-приватного партнерства». Відповідні регіональні ініціативи були включені в кожен регіон [4].

Незважаючи на великі інвестиції в цифрові екосистеми, багато країн не в змозі адаптуватися до швидкозмінних цифрових умов та технологічних революцій. Як результат, повільна цифрова трансформація громад впливає на соціальні умови та досягнення національних цілей. В якості основних проблем реалізації політики диджиталізації називають: Дефіцит відповідної політики, програм, ресурсів та ноу-хау для інноваторів та продуцентів цифрових змін у своїх громадах; відсутність належної оцінки системних питань інноваційно-екосистеми, орієнтованої на ІКТ (підприємницька екосистема, технологічна екосистема та інноваційна екосистема - три двигуни економічного зростання); відсутність співпраці між зацікавленими сторонами основних факторів

зростання для створення ІКТ-проектів розвитку інновацій та підприємництва [4].

Отже, стабільний економічний розвиток в сучасному світовому господарстві можливий тільки на основі створення сприятливих умов для функціонування інноваційних екосистем на базі широкомасштабного використання ІКТ. Характерними особливостями Smart-економіки стає широке використання інформаційних і телекомунікаційних технологій у виробництві, управлінні, вирішенні екологічних та соціальних проблем на різних рівнях. Продукування нових знань, інтелектуальних активів як основного капіталу Smart-економіки, підготовка висококваліфікованих людських ресурсів досягається завдяки ефективній системі освіти та науки. Саме на цих підвалинах закладається такий вектор розвитку суспільства, який орієнтований на підвищення якості, безпеки життя людей та інновації.

Використані джерела:

1. *Measuring the information society 2010. International Telecommunication Union 2010. Режим доступу: <http://www.itu.int/ITU-D/>*
2. *Measuring digital development Facts and figures 2019. ITU Publications // <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2019.pdf>*
3. *The economic contribution of broadband, digitization and ICT regulation. ITUPublications 2018. https://www.itu.int/en/ITU-D/Regulatory-Market/Documents/FINAL_1d_18-00513_Broadband-and-Digital-Transformation-E.pdf*
4. *ITU ICT-EYE. ICT Data portal // <https://www.itu.int/net4/ITU-D/icteye/#/topics/1001>*

Сандугей В. В.,

НПУ імені М. П. Драгоманова,

м.Київ, Україна

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

На сучасному етапі не існує країни, яка б могла уникнути впливу впливу глобалізації на ті чи інші сфери соціально-економічного життя. Її вважають порівняно новою й найвищою стадією розвитку процесу інтернаціоналізації, коли інтенсифікуються взаємозв'язки між країнами світу, що охоплює всі сфери життя суспільства: економічну, політичну, правову, демографічну, соціальну, етнічну та інші.

Глобалізаційні процеси суттєво впливають на темпи і зміст формування нових типів соціально-економічних відносин в постіндустріальному суспільстві, а економічна глобалізація серед загальносвітових тенденцій характеризується найбільшим впливом на перспективи якісних трансформацій в світі.

Основною ознакою глобалізації є поширення і розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які, з одного боку, є продуктом глобалізаційних процесів, а з іншого, його провідником. У глобалізаційному світі масштабні інноваційні перетворення кардинально змінюють умови функціонування та характер розвитку постіндустріального суспільства. Інноваційний розвиток економіки потребує відповідного рівня інтелектуального розвитку людини, що суттєво впливає на характер і зміст праці, де переважає творча компонента. Людина в сучасному світі, як головна соціальна цінність, набула глобального характеру й зайняла центральне місце серед всіх факторів економічного розвитку. Ера інформаційно-комунікаційних та інноваційних технологій в змозі забезпечити високий рівень та якість життя суспільства. Наразі глобальність технологічних змін суттєво впливає і на сам спосіб життя суспільства.

Не однозначним є вплив глобалізації і на національні ринки праці країн, при цьому цей вплив передбачає їх трансформацію, що проявляється у зміні структури попиту та пропозиції робочої сили, тобто збільшується частка працівників, які надають інтелектуальні, інноваційні, інформаційні послуги. Адже в процесі взаємодії глобалізації та науково-технічного прогресу відбуваються масштабні зрушення в соціально-економічному розвитку всіх країн світу, коли підвищується частка ринку послуг та зменшення виробничого сектору, розгортання діяльності транснаціональних корпорацій, децентралізація промислового виробництва. Це має вплив на характер і структуру зайнятості людського капіталу, змінює його якісні характеристики, впливає на мобільність та формує нові тенденції у сфері соціально-трудова відносин, до таких, на наш погляд, варто віднести:

- зміни в змісті праці обумовлюють серед працівників попит на нетипові форми зайнятості, що дає можливість для самовдосконалення, свободи творчості, розвитку особистості;

- з боку роботодавців поширюється тенденція попиту на гнучкі форми зайнятості, адже глобалізаційні процеси впливають на трансформацію інституту зайнятості, результатом якої є розвиток нових, нестандартних форм зайнятості та сучасних моделей організації робочого часу.

Характерним проявом трансформації національного ринку праці під впливом глобалізації та інноваційного розвитку в деяких сферах діяльності є заміна людини комп'ютерними технологіями та поява нових професій, наприклад, нанодієтолог, E-Detailer (координатор фармацевтичного ринку), інженер із RFID-міток (інженер із радіочастотної ідентифікації), спеціаліст із видобутку сланцевого газу, продакт-менеджер із розвитку RTB (особливо DSP) (RTB–аукціон у реальному часі), IT-спеціаліст у галузі human-interface, вальвеолог тощо.

На сучасному етапі на національних ринках праці набувають все більшого поширення нові нестандартні та гнучкі форми зайнятості, а саме: тимчасова, непостійна зайнятість; дистанційна зайнятість; неповна зайнятість, яка базується на використанні неповного робочого часу; вторинна зайнятість; зайнятість на основі оформлення строкових трудових договорів; запозичена праця; зайнятість на умовах договорів цивільно-правового характеру; зайнятість у формальному секторі, але яка офіційно незареєстрована; самозайнятість та неформальна зайнятість; тимчасова агентська зайнятість [1; с.4].

Однією з нових форм тимчасової зайнятості виступає краудсорсинг, який передбачає процес передачі виробничих функцій групі людей на засадах публічної оферти без оформлення трудового договору. Тобто це мобілізація ресурсів людей на конкурсних засадах за допомогою інформаційних технологій з метою вирішення завдань [3; с.91].

Розвиток комп'ютерно-інформаційних технологій та поширення мережі

Інтернет сприяє виникненню нових форм організації роботи коворкінг, електронний фрілансер, стартап, FabLab, мейкерспейс.

Під коворкінгом розуміється нова модель організації роботи людей, при якій самозайняті особи (найчастіше фрілансери) з різним типом зайнятості здійснюють свою професійну діяльність в єдиному офісному приміщенні. Для нього є характерною гнучка організація робочого часу, учасники якої залишаються незалежними й вільними.

Дистанційна зайнятість здійснюється у віртуальному середовищі із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Характеризується ненормованим робочим часом, віддаленістю робочого місця та гнучкими відносинами в соціально-трудої сфері між роботодавцем та працівником. Поширення застосування дистанційної зайнятості сприяло виникненню її нових форм та видів, що призвело до появи нових понять та термінів: телеробота, мобільна телеробота, телеробота на дому, теледоступ, телеробота в спеціальних центрах - телекотеджах, телецентри, офшорна робота, телеробота з заміною постійного штату тимчасовими працівниками, телесело, телезайнятість [4; с. 82-83].

У зарубіжній та вітчизняній практиці спостерігається розвиток форм запозиченої праці, яка будується на тристоронніх відносинах. Це форма нетипової зайнятості, за якої після звернення працівника до кадрового агентства й укладання з ним трудового договору, направляється до роботодавця для здійснення виробничої діяльності на певний термін. До форм запозиченої праці відносяться: аутсорсинг персоналу; аутстафінг персоналу; лізинг людського капіталу.

Варто зауважити, що у вітчизняній практиці розвиток інституту нетипової та запозиченої праці зазнає перешкод, головними проблемами якого залишаються:

- недосконалість трудового законодавства України, де не визначені норми використання нестандартних, нетипових та гнучких форм праці;

- недосконалість механізмів взаємодії суб'єктів нестандартних форм праці та проблеми вирішення питань договірних взаємовідносин у соціально-правовій сфері;

- неузгодженість питань щодо розв'язання конфліктів та двостороннього визначення прав і обов'язків.

Характерною ознакою трансформації інституту зайнятості в умовах глобалізації є виникнення й застосування в соціально-трудовій сфері нетипових моделей робочого часу. У своїх наукових доробках А.М. Колот виокремлює такі їх види: гнучкий робочий час, побудова моделі якого базується на взаємній довірі; поділ робочого місця між кількома працівниками; неповний робочий час як форма неповної зайнятості; застосування рахунків робочого часу; змінна робота; аморфний робочий час (в договорі визначається загальний обсяг робочого часу на весь комплекс робіт, а поетапний розподіл часу залишається ненормованим); робота за викликом [4; с.93-94].

Ще одним глобалізаційним фактором трансформації національних ринків праці є трудова міграція робочої сили та освітня міграція. Для країн, що не проводять зваженої міграційної політики, серйозним випробуванням для національного ринку праці стає зростання конкуренції з боку країн з низьким рівнем заробітної плати, скорочення кількості робочих місць, на яких працює корінне населення, та зниження середнього рівня оплати праці, особливо некваліфікованої і низько кваліфікованої робочої сили.

Наступним глобалізаційним фактором є підвищення впливу ТНК на національні ринки праці. Наприклад, ще у 2013 році ТНК контролювали близько 40 % світових засобів виробництва й 75 % світової торгівлі товарами та послугами. Транснаціоналізація виробничих процесів призводить до глибокого розшарування зайнятих на підприємствах працівників з виокремленням кадрового «ядра» та периферійних кіл, для яких створені та діють різні норми та правила регулювання.

Важливою ознакою трансформації ринків праці в умовах глобалізації є посилення впливу Міжнародної організації праці. Результатом діяльності Міжнародної організації праці в Україні є створення понад двадцяти проектів, головними з яких є Програма гідної праці, що є складовою програми UNDAF

(Рамкова програма допомоги ООН) та Цілей розвитку тисячоліття. Україна має статус країни з ринковою економікою, з 2008 р. є членом Світової Організації Торгівлі (СОТ) та спрямовує свої зусилля стати членом ЄС. Інтеграційні процеси, що відбуваються останнім часом в Європі, висувають підвищені вимоги для держав, які вступають у Європейське Економічне Співтовариство.

В умовах впливу глобалізації та посилення міжнародної конкуренції перед державами постає питання підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що можливе лише за умови розвитку людського капіталу, адже з переходом суспільства до інформаційно-інноваційної моделі розвитку, зі зростанням масштабів науково-технічних перетворень роль людського капіталу значно посилюється. В «нових» умовах він стає головною продуктивною силою соціально-економічного розвитку. Тому набувають важливості питання ефективного відтворення людського капіталу в сучасних умовах. у відповідності до вимог інноваційного розвитку суспільства та сприяють зростанню продуктивності праці, що підвищує конкурентоспроможність національної економіки.

Використані джерела:

1. Колот А.М. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудої сфері //Україна: аспекти праці, №8, 2009. - с.3-14.
2. Заяц А.І. Генезис розвитку державного регулювання соціально-трудої відносин в Україні //Вісник Хмельницького національного університету, Т.2, 2015 - с.220-223.
3. Гришинова Е.А., Азьмук, Н.А. Развитие человеческого капитала и трансформация форм занятости: взаимовлияние и взаимообусловленность. Демография та соціальна економіка, 1(21), 2014.- с.85-96.
4. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія. Київ: КНЕУ, 2010. - с. 82-83.

Підпригора Л. А.,

НПУ імені М. П. Драгоманова,

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ І НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРПОРАЦІЙ

У сучасному демократичному суспільстві діяльність державних корпорацій підпорядковується інтересам держави як власника. Представляють інтереси держави державні інституції. Саме вони безпосередньо впливають на діяльність державних корпорацій як об'єктів державної власності. Але в демократичному суспільстві діяльність державних інституцій визначається не їх власними інтересами, а інтересами суспільства. Тому, якщо вважати державу суб'єктом державної власності, то виникає протиріччя між інтересами суб'єкта

державної власності та інтересами суспільства. Можна припустити, що інтереси державних інституцій та інтереси суспільства співпадають. Тоді діяльність державних корпорацій має реалізовувати інтереси суспільства. Однак практика свідчить про те, що менеджмент державних корпорацій, навіть у найдемократичніших суспільствах, завжди має інтереси, які не співпадають з інтересами окремих членів суспільства, і намагається використати можливість реалізації власного інтересу як законними, так і незаконними шляхами. Так, зокрема, одним із основних способів руйнування національного капіталу з України дослідники називають вилучення з інвестиційного обороту коштів керівниками державних корпорацій: «Щороку 23-24 млрд. дол. вилучається з господарського обороту за кордон або накопичується для особистих потреб корупціонерів, олігархів і менеджерів державних корпорацій» [2]. Це доводить: суб'єкт власності обов'язково повинен мати можливість реалізувати власний інтерес шляхом використання об'єкта власності, інакше він перестає бути суб'єктом цієї власності. Тобто суспільство (громадськість) повинно мати можливість контролювати діяльність державних корпорацій.

Чіткого розуміння громадського контролю немає. Як правило, об'єктом громадського контролю є діяльність держави у всіх її формах. Звідси, об'єктом громадського контролю може бути діяльність державних корпорацій. В Україні найчастіше об'єктами громадського контролю виступають тільки органи громадського самоврядування, що суттєво звужує сферу громадського контролю. Суб'єктами громадського контролю визначаються різними авторами:

- 1) у вузькому розумінні – громадяни та їх об'єднання, а також іноземці, які на законних підставах перебувають в країні – громадянське суспільство;
- 2) у широкому розумінні – громадянське суспільство, парламентський контроль та контроль політичних партій.

У зв'язку з цим, громадський контроль можна визначити як публічну перевірку громадянським суспільством діяльності держави на відповідність проголошеним нею цілям, коригування цієї діяльності і самих цілей, підпорядкування політики держави, діяльності її органів і посадових осіб інтересам суспільства, а також нагляд громадянського суспільства за діяльністю державних органів та органів місцевого самоврядування, спрямованою на захист і забезпечення прав і законних інтересів людини та фундаментальних свобод, і на повагу до них [1]. Відповідно, громадський контроль діяльності державних корпорацій – це публічна перевірка та нагляд громадянським суспільством за діяльністю державних корпорацій на відповідність поставленим для них цілям – реалізації інтересів громадянського суспільства.

Механізмами громадського контролю в Україні найчастіше є звернення, інформаційні запити, опитування, громадські слухання, моніторинг діяльності об'єктів контролю. Дослідження, проведене соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, говорить про те, що громадський контроль є необхідним, але ефективним він є переважно тоді, коли його здійснюють фахівці [1]. Це свідчить про дуже низьку ефективність існуючих форм і засобів громадського контролю. Однією з головних причин такої ситуації називається слабкість українського громадянського суспільства і його неспроможність реально контролювати владу.

В Україні діяльність державних корпорацій сприймається як явище відчужене, відокремлене від суспільства в цілому і кожного його члена, зокрема. Ні громадськість, ні працівники цих же державних корпорацій не відчують себе реальними власниками: вони не поінформовані про фактичні обсяги державної власності, про програми її розвитку, про потенціал цієї форми власності у задоволенні потреб та інтересів суспільства, про її проблеми та результативність функціонування, про можливість контролювати та впливати на процес управління ними. Така неповнота та непрозорість інформації про діяльність державних корпорацій, неможливість реально впливати на їх розвиток та вільно використовувати для задоволення потреб і досягнення цілей суспільства, значною мірою, зумовлена інертністю українського громадянського суспільства та прагненням деяких впливових політичних та фінансових груп через тіньові схеми використовувати державні корпорації у приватних інтересах.

Очевидно, що для забезпечення природного призначення діяльності державних корпорацій реалізовувати економічні інтереси суспільства в економіці України, слід:

- врегулювати порядок обов'язкового систематичного інформування суспільства про стан та результати діяльності державних корпорацій, напрямки їх розвитку через засоби масової інформації у доступній формі;
- зобов'язати органи управління державними корпораціями щорічно звітуватися перед народом про ефективність їх діяльності.

Слід відмітити, що ці положення вже частково реалізуються. Зокрема, діє сайт Фонду державного майна України з повним обсягом інформації на громадській платформі: громадська рада, звернення громадян, консультації з громадськістю, доступ до публічної інформації, громадські слухання, моніторинг громадської думки [4]. На сайті Міністерства економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України можна знайти інформацію про діяльність державних підприємств [3]. Проте ця інформація подається на вузько спеціалізованих носіях (сайтах, періодиці, програмах),

якими користуються переважно фахівці, і для громадськості є недоступною, а, часто, і незрозумілою.

Використані джерела:

1. Захаров Є. Громадський контроль і права людини. URL: <http://khpg.org/1261552395> (дата звернення: 20.11.2020).
2. Лановий В. Втеча капіталу і декапіталізація — катастрофа для України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2016/12/2/613088/> (дата звернення: 20.11.2020).
3. Реформа підприємств. URL: <https://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=f7ac4cbd-e35e-4157-8699-4733587278a9&tag=ReformaDerzhpidprimstv> (дата звернення: 20.11.2020).
4. Фонд державного майна України. Громадська платформа. URL: <http://www.spfu.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2020).

**Манжула Є. В.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м.Київ, Україна**

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У ХХІ столітті одним з основних напрямків розвитку великого бізнесу є розбудова етичної поведінки із певними зацікавленими групами впливу, яка останнім часом охоплюється поняттям «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ, CorporateSocialResponsibility, CSR). За останні роки економічна наука і ділова практика довели, що для забезпечення стійкого розвитку соціальна відповідальність бізнес-організацій має не менше значення, ніж розвинута економічна інфраструктура, політична стабільність або втілення в життя проектів інноваційного розвитку [1]. Біля 80% найбільших світових компаній працюють на засадах корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), з метою досягнення цілей сталого розвитку.

Перші форми корпоративної соціальної відповідальності виникли ще в 1910 році, однак тоді вони не мали широкого застосування серед підприємств. Основоположником сучасної КСВ прийнято вважати американського економіста Говарда Боуена, який сформулював термін «корпоративна соціальна відповідальність» і окреслив основні принципи та цілі [2]. Пізніше вирішенням питань і проблем з інноваційного розвитку та впровадження корпоративної соціальної відповідальності були присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних науковців як Брун М., Девіс К., Карнегі Е., Котлер Ф., Фрідмен М., Гордина В., Ілляшенко С., Стародубська М. та інших. Аналіз літератури показує, що дана тема є актуальною і до кінця не вирішеною, оскільки не існує єдиного підходу до трактування сутності дефініції «корпоративна соціальна відповідальність», йдеться про системний підхід до комплексної проблеми [3].

У науковій літературі найчастіше КСВ передбачає просування практик відповідального підприємництва, які приносять користь бізнесу та суспільству, сприяють соціальному, економічному і екологічно стійкому розвитку [4]. Також КСВ розглядають як політику підприємства, яке за мету своєї діяльності добровільно обирає не максимізацію прибутку, а сприяння розвитку і підвищенню рівня життя сучасного суспільства [2].

В європейських країнах концепція соціальної відповідальності офіційно була сформована наприкінці ХХ століття та знайшла своє відображення в документі Європейської комісії «Зелена книга» (2001 р.). У відповідності із міжнародними стандартами ISO 26000 соціальна відповідальність - це відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору і етичну поведінку, яка сприяє сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін і відповідає чинному законодавству, інтегрована в діяльність усієї організації і узгоджується з міжнародними нормами поведінки [5].

Тож, на сьогоднішній день дотримання норм і правил соціальної відповідальності для європейських корпорацій це вже не просто вільний вибір, а законодавчо закріплена норма. Відтак, і для українських корпорацій, які є частиною європейського економічного простору, постала необхідність брати на себе певні соціальні зобов'язання, дотримуватись міжнародних вимог етики ведення бізнесу, а також витримувати жорсткі умови європейських інвесторів щодо екологічного аудита проектів. Тому формування національної концепції корпоративної соціальної відповідальності стало пріоритетним напрямом у системі корпоративних відносин [6].

В Україні за даними Центру розвитку корпоративної соціальної відповідальності три чверті опитаних компаній здійснюють соціальні програми для персоналу: соціальний пакет, медичний пакет, пенсійне забезпечення, відсутність дискримінації при працевлаштуванні та інше [7]. Крім того, багато вітчизняних компаній добровільно приєднуються до громадських ініціатив щодо захисту нашої держави (допомога армії), підтримки і допомоги вимушеним переселенцям, а останній рік активно долучались до боротьби з наслідками пандемії спричиненої covid-19.

Як бачимо, в самі складні моменти життя та історії країни великий бізнес також може мати «людське обличчя». Не зважаючи на значні фінансові втрати, які були спричинені карантинними обмеженнями національні корпорації долучились до боротьби з пандемією. З початку епідемії найбільші українські підприємства виділили більше 780 млн. грн. і ця сума продовжує зростати [8]. Попри те, що бізнес в Україні страждає і доходи зменшилися, підприємці усвідомлюють, що без їх допомоги держава не здатна забезпечити лікарні необхідним обладнанням, засобами захисту та медикаментами.

Такі корпорації як Кока-Кола Беверіджиз Україна, IDSBorjomiUkraineу партнерстві зWWF, Нова Пошта, Intellias, ROSHEN, KLO, ПУМБ,

BMSERVICE, Kyivstar, Innovacs, VodafoneUkraine, ParimatchUkraine, SoftServe, Сингента Україна, Метінвест, Astarta-Kyiv, InfopulseUkraine та інші за власні кошти закупають медичне обладнання для українських лікарень (апарати штучної вентиляції легень, мобільні рентгенографічні та УЗД-апарати, біохімічні автоматичні аналізатори, апарати для проведення мембранного плазмаферезу, діагностичні набори для біохімічного аналізатора, монітори пацієнтів поліфункціональні з неінвазійним вимірюванням гемодинаміки), костюми та засоби індивідуального захисту медперсоналу, забезпечують на безоплатній основі паливом медичні бригади швидкого реагування, надають кисень для лікарень тощо [9].

Отже, як показує практика, вітчизняні компанії усвідомлюють необхідність та виправданість соціальних інвестицій, підтримки сталого розвитку суспільства та громади, а також демонструють розуміння того, що кризові ситуації не є приводом для відмови від засад корпоративної соціальної відповідальності, а навпаки, є стимулом направити всі ресурси на швидке їх подолання. Підприємства, які продовжують піклуватися про громадян, зміцнюють свою репутацію, отримують конкурентні переваги і лояльність споживачів.

Використані джерела:

1. Мосійчук І.В. Корпоративна соціальна відповідальність як основа сучасного розвитку економіки України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. № 3 (15). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_3_15

2. Стеценко В., Березова Ю. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств в умовах пандемії. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 2 (63). URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.02

3. *Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу: монографія / за заг. ред. М. П. Буковинської*. К.: ЦП "Компринт", 2015. 297 с.

4. Полторак А. С. Ефективне управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 34–39

5. Керівництво з соціальної відповідальності (Міжнародний стандарт ISO/FDIS 26000). URL: http://www.ksovok.com/doc/isofds_26000_rus.pdf.

6. Бобко Л. Сучасний стан та перспективи розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Ефективність державного управління*. 2016. №1. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_46/fail/ch2/7.pdf

7. Розробка національного стандарту з КСВ. Сайт Центрального розвитку корпоративної соціальної відповідальності. URL: <http://www.csr-ukraine.org>

8. Посканна О. Список бізнесменів та компаній, які допомагають справитись з Covid-19. URL: <https://gordonua.com/publications/polnyy-spisok-biznesmenov-i-kompaniy-kotorye-pomogayut-ukraine-spravitsya-s-koronovirusom-obnovlyaetsya-1491415.html>.

9. Корпоративна соціальна відповідальність: весняні кейси. URL: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002168

Ілюхіна В. В.,

НПУ імені М. П. Драгоманова,

м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Завданням державної економічної політики є забезпечення умов для формування конкурентних переваг національної економіки в глобалізованому світі де весь час відбувається посилення міжнародної конкуренції. Стратегічне формування конкурентних переваг, має забезпечувати гідне місце країни в системі світового господарства. Актуальність даного питання є особливо високою для української економіки, яка нині характеризується низькими рейтингами конкурентоспроможності та невтішною загальною тенденцією тотального відставання макроекономічних показників від рівня європейських країн. Неконкурентоспроможна національна економіка спонукає до відтоку капіталу, зокрема інтелектуального, посилення міграційних процесів, втрати часу, розвитку відставання технологій та вичерпання природних ресурсів і, зрештою, зниження якості життя населення.

Узагальнюючим показником, що дозволяє ранжувати країни світу за їх здатністю конкурувати на світовому ринку є Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI). Україна в 2019 році втратила дві позиції в цьому Індексі й опустилася на 85-те місце з 141 країни [3].

Кожна успішна країна має свою історію формування конкурентних переваг національної економіки, що базується на природно-географічних, економічних, соціокультурних чи науково-технологічних особливостях. Жодна країна не стала економічно успішною, не реалізувавши свої конкурентні переваги спершу в реальному секторі, сукупності галузей економіки, які виробляють матеріальні і нематеріальні товари та послуги [2]. Виробництво є тим процесом, що акумулює конкурентні переваги та дозволяє їм реалізуватися в міжнародному поділі праці. Рівень промислового розвитку країни, пануючий технологічний уклад та частка доданої вартості, створена в процесі виробництва, свідчать про конкурентоспроможність національної економіки.

Україна отримала в спадщину значні конкурентні переваги у вигляді наявних природних ресурсів та потужного економічного потенціалу створеного в попередні періоди. Проте, конкурентні переваги національної економіки України мають певні особливості з огляду на перманентну економічну кризу, що триває з початку процесу трансформації економіки УРСР на ринкові засади. Шкода, але частина з конкурентних переваг української економіки втрачена або

не реалізована належним чином, а економічна модель України досі побудована таким чином, що країна є донором сировини, людей і навіть грошей для успішних індустріалізованих економік [1].

Конкурентні переваги вищого порядку, ті, що здатні вивести країну на передові і незалежні позиції у світовому господарстві, можуть бути створені та реалізовані тільки за підтримки та стратегічної взаємодії бізнесу та держави. Приватна власність, що за замовчуванням вважається найефективнішим розпорядником і організатором, на жаль, не зацікавлена в стратегічному формуванні конкурентних переваг національної економіки. Державна економічна політика має виступити з ініціативою і законодавчим та інституційним шляхом сформувати інструменти економічного розвитку серед яких:

- скасування пільг та преференцій, що стимулюють розвиток сировинного бізнесу;
- сприяння розвитку індустріальних парків;
- розвиток державно-приватного партнерства;
- створення умов для розвитку малого бізнесу;
- формування банку розвитку для інноваційних підприємств;
- створення експортно-кредитного агентства;
- виконання програми «купує українське» при державних закупівлях;
- перегляд угод про вільну торгівлю та митних тарифів;
- спрямування фінансових інструментів на розвиток.

Принциповим є питання про повернення до індустріалізації країни та припинення її деіндустріалізації, що триває останні роки. Це означає відновлення прогресивних, але майже втрачених Україною, індустрій: літакобудування, суднобудування, виробництво власної сільськогосподарської техніки та інші. Лише «неоіндустріалізація» країни дозволить започаткувати нові економічні зв'язки не тільки з європейськими, а й з азійськими країнами та повернутись, звичайно, після завершення воєнних дій, на ринки в Росії. Важливим є орієнтація на глобальні ринки не зосереджуючись лише на Європі, де значний конкурентний тиск та лобіювання власних інтересів європейських виробництв унеможливить гармонійний розвиток незалежної української економіки.

Конкурентоспроможність не має бути лише економічною проблемою. Спрямування державної політики на розвиток і модернізацію власної національної економіки, зокрема, її виробничої сфери, сприяння промислового розвитку, впровадженню інновацій створить мультиплікативний ефект і

приведе до розширення внутрішнього ринку, імпортозаміщенню, трансформації структури економіки з сировинної до індустріальної та сприятиме розв'язанню соціальних проблем.

Державна політика формування конкурентних переваг національної економіки має два напрямки:

1. Розвиток експортно-орієнтованих галузей. Зниження конкурентоспроможності цих галузей призведе до втрати зовнішніх ринків і, як наслідок, втрати завантаженості національних виробників.

2. Розвиток галузей, які забезпечують продукцією внутрішній ринок, а, отже, знижують потребу в імпорті.

Досягнення кінцевої мети можливе лише за умови цілеспрямованого формування конкурентних переваг національної економіки, насамперед переваг вищого рівня, та їх подальшої реалізації у міжнародній економічній взаємодії. У разі, якщо держава самоусувається від вирішення цього питання, перекладаючи його на приватний бізнес, то конкурентна боротьба буде направлена лише на задоволення приватних інтересів, а отже, досягнення короткострокової вигоди шляхом максимальної експлуатації, насамперед, природних конкурентних переваг. Наявний стан свідчить, що без кардинальних змін в економічній політиці відставання розвитку української економіки лише посилюватиметься. Паралельно відбувається втрата і вичерпання ще наявних конкурентних переваг.

Використані джерела:

1. Галасюк В. В. Державне регулювання трансформації національної економіки : дис. докт. ек. наук : 08.00.03 / Галасюк Віктор Валерійович – Київ, 2019. – 389 с.

2. Райнерт, Ерік С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними / Ерік С. Райнерт ; пер. з англ. Петра Таращука. - Київ : Темпора, 2014.. - 443 с. : мал.. - Бібліогр.: с. 385-433.

3. *The Global Competitiveness Report 2019 [Електронний ресурс] / Klaus Schwab // World Economic Forum. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.*

**Глюкова І. О.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна**

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ

На сьогодні одним із основоположних чинників незалежності суверенної держави за сучасних умов господарювання є стан її фінансової безпеки.

Забезпечення фінансової безпеки країни виходить на перший план в умовах глобалізації економіки. Зараз дослідження основних нормативно-правових актів, що гарантують забезпечення фінансової безпеки з метою розроблення шляхів посилення та вдосконалення фінансової безпеки України, ще тривають.

Фінансова безпека пов'язана із захистом системи головних національних і фінансових інтересів країни. На кожному конкретно-історичному етапі її розвитку для забезпечення фінансової безпеки необхідне використання особливих методів і засобів. Система управління фінансовою безпекою включає дві підсистеми: керуюча (суб'єкт управління) та керована (об'єкт управління), кожна з яких виконує відповідні функції. “Управління фінансовою безпекою” – цілеспрямований вплив суб'єкта управління на множину потреб, інтересів і цінностей особи, суспільства і держави, загроз і небезпек, внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на стан фінансової безпеки. Суб'єктами забезпечення фінансової безпеки держави є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, громадяни України та їх об'єднання [1].

Проблему фінансової безпеки України важко переоцінити за таких умов. Тому на сьогодні як ніколи актуальним є створення державної стратегії фінансової безпеки. Ключовими елементами інституційної бази, яка регламентує основні напрями забезпечення національної безпеки України, виступають такі правові акти:

- Конституція України;
- Закон України “Про основи національної безпеки України”;
- Закон України “Про Раду національної безпеки і оборони України”;
- Указ Президента України “Питання Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України”;
- Указ Президента України “Про Стратегію національної безпеки України”;
- Указ Президента України “Про Стратегію подолання бідності”;
- Указ Президента України “Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 роки”;

· Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005–2010 роки”.

Конституцією України визначено основні засади забезпечення національної, економічної, державної, інформаційної, екологічної та особистої безпеки, громадської безпеки. Проаналізувавши статті Конституції, в Основному Законі України поняття фінансової безпеки на жаль зовсім не згадується.

Серед складових національної безпеки, згаданих у Конституції, саме економічний та інформаційний аспекти, на нашу думку, найбільш тісно пов’язані з фінансовою безпекою держави. Це зумовлено тим, що фінанси виступають формою руху інформації про економічний потенціал окремих осіб і суспільства в цілому, а вартісні показники – мірою цього потенціалу [2, С.42–43].

Фінансова безпека держави – головна умова здійснення самостійної фінансово-економічної політики відповідно до своїх національних інтересів. Вирішити дану проблему можна в досягненні державними органами:

- забезпечення стійкості економічного розвитку держави, фінансово-економічних показників та платіжно-розрахункової системи;
- усунення впливу світових фінансових криз і навмисних дій на соціально-політичну систему;
- припинення витоку капіталів за кордон, “втечі капіталу” з реального сектора економіки;
- найоптимальніше для економіки України використання коштів іноземних запозичень;

запобігання адміністративним правопорушенням та злочинам у фінансових правовідносинах (відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом).

Усі заходи спрямовані на забезпечення фінансової безпеки, мають фокусуватися на конкретних об’єктах – правах, свободах, суверенітеті та територіальній цілісності держави, інтересах і пріоритетах людини та громадянина, суспільних цінностях. Особливу увагу приділяють такій вимозі до системи фінансової безпеки, як законність її функціонування. Ця законність повинна ґрунтуватися на відповідній нормативно-правовій базі, що забезпечуватиме ефективне функціонування.

Зазначимо, що сучасний стан нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки України не відповідає вимогам до формування подібної системи.

Думається, що необхідно розробити економіко-правовий акт, а саме – Стратегію фінансової безпеки України, де важливо детально окреслити:

- визначення геофінансових зон впливу України;
- розроблення механізмів і заходів виявлення загроз фінансовій безпеці України та характеристику сфер локалізації цих загроз;
- ідентифікацію критеріїв і параметрів фінансової системи України, що задовольняють вимоги фінансової безпеки на відповідному етапі розвитку держави;
- установлення основних суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування, критеріїв впливу на фінансову систему;
- розроблення методології прогнозування, виявлення та попередження виникнення чинників, що зумовлюють появу загроз фінансовій безпеці країни;
- організацію адекватної системи органів забезпечення фінансової безпеки.

Отже, управління фінансовою безпекою держави потребує розв'язання широкого кола проблем, пріоритетним у галузі фінансової безпеки України має бути створення належних правових, економічних, соціальних умов з удосконалення фінансової, грошово-кредитної, валютної, бюджетної, боргової, сфер політики та управління державою. Важливе місце посідає організаційна діяльність державних органів. Таким чином, суб'єкти системи забезпечення фінансової безпеки України тісно взаємодіють між собою, але кожен з них спеціалізується на розв'язанні конкретних завдань відповідно до своєї предметної компетенції. У результаті такої взаємодії зазначені суб'єкти доповнюють один одного. Механізм забезпечення фінансової безпеки має реалізовуватися на основі розробки відповідних наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної фінансової політики, визначення об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки (суб'єктів), визначення та конкретизації інтересів, систематизації загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки [1].

Використані джерела:

1. Колодізев О. М. Державна система управління фінансовою безпекою України та правові засади її функціонування / О. М. Колодізев, А. В. Середіна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – Т. 30. – С. 383-398.

2. *Фінанси в трансформаційній економіці України : навчальний посібник / [за ред. д.е.н., проф. М. І. Крупки.] – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – 614 с.*

Аскеров О. Ф.,

*студент НПУ імені М.П.Драгоманова
спеціальності 051 Економіка
освітнього ступеня «магістр»
м. Київ, Україна*

ЧИННИКИ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Здійснення тіньової економічної діяльності того чи іншого виду юридичними та фізичними особами відбувається з метою отримання доходів та максимізації прибутку. Тіньові доходи – це грошові кошти, які формуються у результаті здійснення операцій чи надання послуг юридичними або фізичними особами в процесі тіньової діяльності як кримінального так некримінального характеру, та знижують рівень фінансової безпеки держави.

Аналіз літератури з економіки дав можливість можна виділити причини виходу підприємств у “тінь”. Всіх їх можна виділити в 4 основні групи:

- соціально-економічні;
- політичні;
- правові;
- морально-етичні.

На жаль, в Україні спрацьовують всі причини. В. Басаргин та В. Яковлев виділяють такі чинники тіньової економіки: нездатність держави забезпечити конструктивне реформування економічних відносин і сформулювати цивілізовану соціально орієнтовану ринкову господарську систему; видатки і грубі прорахунки в політиці ринкового реформування; ірраціональне відсторонення держави від публічно-правового регулювання економічних відносин в умовах становлення ринку, тривале збереження в цій сфері правового вакууму; правовий нігілізм у суспільстві, невідповідність населення та господарюючих суб'єктів до цивілізованої та законотворчої діяльності в умовах формування ринкових відносин; низька ефективність роботи контролюючих органів у сфері економічної діяльності; прорахунки у діяльності правоохоронних органів; цілеспрямована діяльність

Теорія та практика державного управління злочинного світу, яка переслідує у сфері економіки свої специфічні корпоративні інтереси. Ці чинники можна віднести до державних чинників.

3. Варналій систематизує чинники тінізації економіки таких чином: по-перше, відсутність повноцінного ринкового середовища; по-друге, незавершеність формування інституційної бази економічної політики; по-третє,

неефективність управління державною власністю і захисту прав власників; по-четверте, системні вади податкової системи; по-п'яте, незбалансованість державної регуляторної політики; по-шосте, недосконалість бюджетної політики; по-сьоме, деформація структури зайнятості; по-восьме, недоліки у діяльності судової влади; по-дев'яте, зловживання монопольним (домінуючим) становищем цінового характеру; по-десяте, корупція.

Окремо слід розглядати причини, які пов'язані з політичними чинниками: зокрема, лобювання інтересів крупних підприємств, які є у власності високопосадовців; зрощення влади та крупного бізнесу.

Д. Харко виділяє економічні чинники тіньової економіки, до яких зокрема відносять: надмірне податкове навантаження та нерівномірне його розподіл на платників податків, низький рівень податкової дисципліни, значна кількість пільг яка зменшує кількість платників податків; недосконалість, невідповідність до реалій життя чинного податкового законодавства та відсутність податкового кодексу; надмірне регулювання підприємницької діяльності, відсутність адекватних до ринкових умов “правил гри” для підприємців внаслідок лобювання під час законодавчого процесу корпоративних інтересів окремих представників впливових промислово-фінансових груп; інтенсивне “вливання” в офіційний сектор грошової маси з суто кримінальним походженням, зокрема й через ухилення від оподаткування як один з найголовніших сегментів тінзації капіталу.

В. Васенко та В. Гребінник виділяють економічні, соціальні та правові причини тіньової економіки. До економічних причин можна віднести стихійний характер розвитку ринкової економіки. Це, в першу чергу, – нерівномірність розвитку різних сфер, структур економіки та регіонів, інфляційні процеси тощо. Тіньова складова економіки посилюється, коли держава не може створювати сприятливі умови для функціонування підприємництва. Так, під час економічних криз перехідного періоду від командно-адміністративної до ринкової економіки тіньова економіка отримує додаткові стимули для свого піднесення.

Морально-етичні причини. Передусім це наше ставлення до тіньової діяльності. Якщо в країнах з розвинутою демократією суспільство засуджує таку діяльність, то в нашій країні це виглядає цілком нормальним явищем. Це свідчить про те, що тіньова економіка прижилася і проблема носить загальнодержавний характер.

Соціальні чинники пов'язані з економічними – зокрема, розшарування в суспільстві на бідних та багатих, що призводить до прихованої зайнятості, зловживання у владних структурах.

До соціальних причин можна віднести, по-перше, двоїсту природу людини, яка полягає в постійній боротьбі людини-працівника і людини-власника. Особисті інтереси часто протистоять суспільним, стає спотвореною нормою отримання незаконних і приховування легальних доходів. Це стає мотивом для особистого збагачення і розкручує маховик тіньової економіки.

По-друге, диференціація суспільства за майновими ознаками в результаті протизаконної “прихватазації”, основна маса представників кримінальних економічних дій також формувалася у цих “лабіринтах”.

До правових причин слід віднести недосконалість правової бази і навіть, як показує практика, економічна безграмотність законодавців.

Існує і такий підхід до чинників тіньової економіки. До основних чинників, що сприяють зростанню тіньової економіки (особливо в період системної кризи виробництва) можна віднести:

1) недостатність інвестицій, що спрямовуються на створення нових робочих місць;

2) зростання рівня безробіття, що пов’язано із швидкою та інтенсивною втратою (і в багатьох випадках досить передчасною) ліквідацією старих робочих місць;

3) високий рівень вимушеної неповної зайнятості працюючих;

4) низькі порівняно до потреб цивілізованого відтворення особистості трудові доходи широких верств населення;

5) відносна невідповідність праці у формальному секторі економіки порівняно з доходами, які можуть приносити нерегламентовані види трудової діяльності.

Розглянемо найбільш поширені форми прояву в розрізі структурних компонентів тіньової економіки.

«Біла» тіньова економіка – це заборонена законом економічна діяльність працівників «білої» (офіційної) економіки, яка приводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. Основним проявом є корупція як форма використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей, з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей.

Всесторонньо явище корупції охарактеризовано у документах ООН і Ради Європи. Відповідно до цих документів, корупція – це зловживання державної владою для отримання вигоди в особистих цілях, в цілях третіх осіб чи груп. Європейський підхід ґрунтується на таких сутнісних характеристиках:

1) корупція виходить за межі хабарництва. вона завжди пов’язана із державною службою і державною владою, тому і здійснює вплив на характер та зміст влади, її репутацію у суспільстві. це дозволяє стверджувати, що крім кримінального характеру вона носить і політичний забарвлення.

2) корупція як зловживання владою здійснюється для отримання вигоди не лише з метою особистого, але і корпоративного та кланового інтересу. це не завжди пов’язано із присвоєнням матеріальних цінностей, так як корпоративний інтерес часто переслідує корпоративні цілі: створення

політичних умов, що забезпечують можливість «легального», «законного» захвату, захоплення у майбутньому матеріальних і фінансових ресурсів.

3) у більшості випадків корупція завдає прямого економічного збитку державі, суспільству, особистості.

«Сіра» тіньова економіка – дозволена законом, але не зареєстрована економічна діяльність щодо виготовленню та реалізації звичайних товарів та послуг. У даному секторі здійснюються: тіньові операції з товарами та послугами, тіньові операції розподілу та тіньові фінансові операції. Серед проявів «сірої» тіньової економіки найбільш поширеним є ухилення від сплати податків. Так, у світовій економічній практиці відомо сотні прийомів ухилення від оподаткування, при чому з розвитком податкової злочинності вони стають більш складними для розкриття.

Ухилення від сплати податків – це форма зменшення податкових зобов'язань, при якій платник податків умисно або необережно уникає сплати податків або зменшує розмір своїх податкових зобов'язань з порушенням чинного законодавства. Це є одним із найдієвіших способів тінізації економічної діяльності, що супроводжується порушенням податкового законодавства.

Практика свідчить, що суб'єктами підприємництва одночасно використовуються декілька способів ухилення від сплати податків. Це пов'язано, певним чином, із змістом виконуваних фінансово-господарських операцій, а також в окремих випадках, з предметом взаємовідносин між окремими господарюючими суб'єктами.

«Чорна» – заборонена законом економічна діяльність, яка пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених та дефіцитних товарів та послуг. До «чорної» тіньової економіки відносять: організовану економічну злочинність, контрабанду, нелегальний експорт капіталів, кримінальний помисел, торгівлю людьми, відмивання «брудних» грошей (капіталу).

Як основні форми прояву «чорної» тіньової економіки слід виділити організовану економічну злочинність та відмивання «брудних» грошей. В той час як в усьому світі відмивання грошей пов'язують передусім з організованою злочинністю: наркокартелями, работорговцями, терористами, в Україні легалізацією незаконно отриманих грошей займаються політики, чиновники і навіть правоохоронці.

Проте не менш прибутковою та поширеною формою «чорної» тіньової економіки є торгівля людьми. За своєю природою вона майже у всіх випадках має транснаціональний організований характер, оскільки в процесі її здійснення долучаються представники злочинного світу різних країн, а потерпілих від цих злочинів можуть переміщувати через цілий ряд державних кордонів. Найчастіше експорт «живого товару» здійснюється у Туреччину, Італію, Іспанію, Німеччину, Балканські та Скандинавські країни, Угорщину, Чехію, Грецію, Росію, ОАЕ, Ізраїль, США.

Використані джерела:

1. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: Монографія / За заг. ред. З.С. Варналія К.: НІСД, 2006. – 576 с.
2. Ангелко І. В. Тіньова діяльність як джерело доходу: основні форми вияву / І. В. Ангелко // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 108-115.
3. Офіційний веб-портал Міжнародної організації з міграції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stoptrafficking.org/view.statistics/>
4. Жертви торгівлі людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com/news/economics/na-volyni-zhertvy-torhivli-liudmy-v-kozhnomu-rayoni-ho-obyednuiutsia/>

Бура Т.В.,
студентка НПУ імені М.П.Драгоманова
спеціальності 051 Економіка
освітнього ступеня «магістр»
м. Київ, Україна

ФАКТОРИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Актуальність дослідження зумовлює економічна та політична нестабільність в країні, що сприятимуть формуванню міграційних потоків, які характерні для сучасного стану України. Визначення основних факторів впливу на міграційні процеси в Україні в сучасних умовах дасть змогу розробити заходи щодо покращення міграційної політики, а в результаті і економічного розвитку країни.

Процес переходу України на ринковий шлях розвитку супроводжується не лише великою кількістю політичних та соціально-економічних змін, а й глибокою демографічною кризою, однією з першопричин якої є зовнішня міграція населення. За різними оцінками експертів, поза межами України на сьогоднішній день знаходиться від 2,5 до 5 млн. осіб працездатного віку. Масовий виїзд громадян України за кордон, особливо жінок, супроводжується зниженням показників народжуваності, підвищенням захворюваності внаслідок виснажливої праці на чужині, почастішанням випадків настання передчасної смерті мігрантів. За таких умов виникає потреба у глибокому дослідженні чинників, які спричиняють зовнішню трудову міграцію населення України.

У кожній країні у певний період часу складається унікальна комбінація факторів розвитку міжнародної трудової міграції. Прояв їх впливу відбувається у межах наявних у країні суспільних інститутів, зовнішньої мобільності, яка під впливом глобальних факторів стає усе більш ліберальною та сприятливою. При цьому за загальної універсальності цих факторів стосовно кожної категорії мігрантів слід виділяти і специфічні причини. Так, науковці зазначають, що висококваліфіковані фахівці частіше виїжджають не стільки через низький рівень оплати праці, скільки через «неможливість реалізувати свій творчий і науковий потенціал» [4].

Сьогодні основними причинами виникнення та існування міжнародної трудової міграції виступають велика густота населення, масове безробіття, зумовлене науково-технічним прогресом, закриттям добувних галузей внаслідок вичерпності природних ресурсів, недостатньо виваженою соціальною політикою деяких держав, змінами потреби в тій чи іншій продукції, на якій спеціалізується країна. Водночас з боку країн-реципієнтів цим є потреба в додатковій висококваліфікованій робочій силі [1]. Збільшенню кількості трудових мігрантів у світі також сприяють інтеграційні процеси, різниця в рівні життя між країнами і можливості працевлаштування за кордоном, розвиток інформаційних технологій і доступ до інформації, посилення зв'язків між країнами, збільшення кількості випускників вищих навчальних закладів.

За результатами опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у вересні 2017 року, 61% респондентів заявили, що не хотіли б поїхати за кордон на постійне місце проживання. Водночас 35% сказали, що мають таке бажання, ще 4% – не визначилися із відповіддю. У порівнянні із минулим роком кількість тих, хто хотів би змінити місце проживання на іншу країну незначно зросла (з 30% до 35%). Найбільше тих, хто бажав би змінити місце проживання серед мешканців Заходу (41%). На півдні таких 34%, у центрі – 33%, на сході – 33%. Серед молоді (18-35 років) кількість тих, хто має бажання переїхати на постійне місце проживання за кордон, – 54%. Натомість серед старшого покоління таких лише 19%. Дещо більше тих, хто висловлює бажання емігрувати серед осіб з вищою освітою та більш заможних. Водночас слід звернути увагу, що серед тих, хто працював за кордоном, кількість потенційних мігрантів менша, аніж серед тих, хто тільки бажає знайти за кордоном роботу [2].

Низькі розміри заробітної плати ставлять населення перед вибором. У високорозвинених країнах, в які виїжджають громадяни України у пошуках кращої долі, розмір мінімальної заробітної плати зазвичай встановлюється на рівні не нижчому, ніж прожитковий мінімум, що забезпечує працюючому населенню високу якість життя. Досить поширеним є стажування або студентська міграція, прикладом якої слугують студенти, які мігрують задля навчання у вищих навчальних закладах із тимчасовими візами, під час навчання працюють, а потім повертаються на батьківщину. Міграція відбуватись задля підвищення кваліфікації, коли, наприклад, мігрант змінює країну проживання для покращення своїх знань та вмінь на постійній або тимчасовій основі. Вагомою причиною її може виступати задоволення власних соціальних потреб, зокрема, бажання трудового мігранта жити у країні з кращими умовами.

Вагомим чинником, який поживляє міграцію української молоді до більш розвинених країн, виступає бажання отримати високоякісну освіту у закордонних навчальних закладах, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність на ринку праці. Найбільш популярними країнами для навчання серед вітчизняних студентів залишаються США, Німеччина, Франція та Польща. Переважна більшість мігрантів-працівників виїжджають до

Німеччини, Канади, США та сусідніх країн – Польща, Чехія, Росія, а також до країн Південної Європи (Італія, Іспанія, Португалія). На сьогодні основною країною перебування трудових мігрантів українців є Польща. Це обумовлено територіальною та культурною близькістю, потребами ринку праці країни, сприятливим законодавством працевлаштування іноземців.

Визначальне місце посідають умови праці. Особливо чутливими до них постають особи, які займаються розумовою працею – лікарі, вчителі, науковці тощо. Міграцію населення з України посилює і такий чинник, як економічна нестабільність. Невпевненість у завтрашньому дні підштовхує працездатне населення до пошуку більш стабільних джерел доходу за кордоном, що дозволяє будувати плани стосовно свого майбутнього та майбутнього своїх дітей. Політична нестабільність в Україні відіграє особливу роль у складі політичних чинників, оскільки вона не лише викликає зневіру людей до політичної системи та керівників держави, а й породжує економічну нестабільність. Разом із деформованою системою демократії політична нестабільність знижує впевненість людей у майбутньому, активізуючи їх міграційні настрої.

Теорія факторів «притягання-відштовхування» була розроблена англійським вченим Ернестом Равенштайном, який одним із перших почав досліджувати міграційні процеси. Він прийшов до висновку, що міграцію населення можна пояснити дією даних чинників. Одні фактори «відштовхують» людину з місця проживання, а інші, більш сприятливі умови створені на інших територіях «притягують».

На основі даних перепису населення в Англії та Уельсі він сформулював у 1889 р. «Закони міграції населення». Закони міграції, сформульовані Равенштайном, полягали у такому: основна причина міграції населення – кращі економічні умови в іншій місцевості, ніж у тій, де проживає людина; масштаби міграції скорочуються зі збільшенням відстані; міграція частіше відбувається у декілька етапів; міграція населення є двосторонньою; мобільність людей визначається їх особистісними характеристиками (стать, вік, приналежність до певного соціального класу тощо) [3].

Аналіз наукових публікацій, присвячених проблемам міграції населення, дозволяє всі фактори притягання та виштовхування умовно розподілити на п'ять груп: економічні, соціальні, культурні, політичні та екологічні (табл. 1). Теорія факторів «притягання-виштовхування» була покладена в основу інших, більш пізніх теорій міграції – неокласичної економічної теорії (1962–1969), теорії сегментованого ринку праці (1979) та теорії глобальних систем (1988) [3].

Таблиця 1

Фактори впливу на міжнародну міграцію населення

Фактори «відштовхування»	Фактори «притягання»
Економічні	
Низька заробітна плата	Висока заробітна плата
Низька якість життя	Висока якість життя
Високий рівень безробіття	Наявність вільних робочих місць
Економічна нестабільність	Стабільний ринок економіки
Обтяжлива система оподаткування	Ліберальна система оподаткування
Соціальні	
Низька якість освіти	Висока якість освіти
Погані умови праці	Гарні умови праці
Недоступна система охорони здоров'я	Доступна та високоякісна система охорони здоров'я
Відсутність можливостей для професійної самореалізації	Наявність можливостей для професійної самореалізації
Культурні	
Релігійні переслідування	Свобода віросповідання
Етнічна дискримінація	Відсутність етнічної дискримінації
Расова дискримінація	Відсутність расової дискримінації
Політичні	
Відсутність демократії	Розвинена демократія
Політична нестабільність	Стабільність політичної системи
Корумпованість владних структур	Відсутність корупції
Екологічні	
Забруднене навколишнє середовище	Краща екологічна ситуація
Низька якість питної води та їжі	Чиста питна вода та екологічно безпечна їжа

Джерело: [3].

Неокласична економічна теорія причину трудової міграції населення вбачає в географічних відмінностях у пропозиції та попиті на робочу силу. Згідно з даною концепцією, у країнах (регіонах) з надлишковою робочою силою спостерігається низька заробітна плата, тоді як регіони з дефіцитом робочої сили характеризуються високим рівнем зарплати. Розмір заробітної плати виступає як основний фактор виштовхування у регіонах походження мігрантів і основний фактор тяжіння у регіонах прибуття [5, С. 16]. Переважно іноземні трудові мігранти не мають високої професійної кваліфікації. Роботодавці використовують таких мігрантів для заповнення робочих місць, які не хочуть займати місцеві працівники. Вони погоджуються на виконання робіт за невелику заробітну плату, відповідно, не претендуючи на соціальні гарантії.

З одного боку трудова міграція допомагає країнам, що розвиваються зі швидким приростом робочої сили збалансувати ринки праці, а приймаючим країнам – поповнити нестачу трудових ресурсів. З іншого боку це позбавляє країни кращих працівників та викликає занепокоєння місцевого населення приймаючих країн. Дослідники стверджують, що є позитивні моменти

збільшення частки міграції українців – набуття нових навичок, прискорення обміну технологіями, збільшення можливостей для підприємства та ін.

Підсумовуючи викладене вище можна дійти висновку, що в Україні на сьогоднішній день у більшій мірі проявляється дія факторів виштовхування, ніж притягання, що призводить до великомасштабної зовнішньої трудової міграції населення.

Масштаби зовнішньої трудової міграції свідчать про недосконалість сформованих в українському суспільстві соціальних ліфтів і недостатні умови для самореалізації працівників. Доказом цього є зростання кількості молодих людей, які виїждять у пошуках роботи за кордон, а також трансформація тимчасової трудової міграції на постійну.

Використані джерела:

1. Гуцу С.Ф. Трудова міграція: сутність та наслідки / С.Ф. Гуцу // *Право України*. – 2011. – № 4 (41). – С. 164–166
2. Динаміка міграційних настроїв українців [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_migracionnyh_nastroeniy_ukraincev.html.
3. Кизима І. С. Чинники зовнішньої трудової міграції населення України [Електронний ресурс] / І. С. Кизима. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/257/1/58.pdf>
4. Лошенко О. В. Особливості розвитку міжнародної трудової міграції [Електронний ресурс] / О. В. Лошенко // *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/7.pdf>.
5. *Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи*. / За ред. О.В. Позняка. – Умань, 2007. – 276 с.

Махенько О.С.,

*студентка НПУ імені М.П.Драгоманова
спеціальності 051 Економіка
освітнього ступеня «магістр»
м. Київ, Україна*

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Теорія людського розвитку в сучасній науці та практиці набуває все більшого значення з погляду реалізації людиною численних прав і свобод. Нагальність дослідження проблеми структуризації людського капіталу та особливостей його формування зумовлена тим, що сьогодні сфера матеріального й нематеріального виробництва національної економіки повинна використовувати високоосвічених та висококваліфікованих робітників, адже без такого залучення важко уявити появу нових високоінтелектуальних технологій, програм, знань. Тому саме якісний розвиток людського капіталу є

основою зростання національної економіки та зміцнення конкурентних позицій України у світі. У більш загальному розумінні людський капітал визначають як «сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій та інших продуктивних якостей, що цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника [1].

В структурі людського капіталу доцільно виділяти три складники, що відповідають за різні аспекти людського розвитку, які представлено на рис. 1. Так, базовий складник, що визначає рівень здоров'я людини, включає у себе спадковість, фізичнопсихологічний потенціал, фізично-моральне здоров'я, загальний стан здоров'я людини тощо. Своєю чергою, професійний складник містить: загальні та спеціальні знання, загальнопрофесійні навички та вміння, професійний досвід, здібності людини до праці, підприємницькі та організаційні здібності, включення яких зумовлено змінами у господарській діяльності та інноваційним зростанням, а також творчі інноваційні можливості. Культурний складник, що за своєю суттю займає найвищий рівень у структурі людського капіталу, визначає: мотивацію, загальний рівень культури особистості, потенціал соціальної взаємодії, особливості соціалізації індивіда, принципи та правила поведінки у соціумі, традиції, ступінь включення у корпоративну культуру. Таким чином, людський капітал характеризується складною внутрішньою структурою, саме тому, розглядаючи його складові елементи, здебільшого акцентують увагу на тих властивостях, що можуть стати джерелом збільшення продуктивності праці та отримання більшої частки доходів.

Рис.1. Складники людського капіталу

На формування людського капіталу впливають різні чинники, серед яких науковці виділяють рівень інвестицій в освіту дітей, особисті здібності, якість викладання навчального матеріалу та начальних посібників, віддаленість навчальних закладів, родинні традиції та рівень освіти батьків, соціально-економічну ситуацію в країні.

Найбільш впливовими чинниками у формуванні людського капіталу є такі:

1) вроджені індивідуальні властивості. Чиказькі дослідники довели, що високій рівень вроджених властивостей є чинником, що сприяє більш швидкому засвоєнню нових знань у майбутньому [2];

2) освіта батьків. Батьки з високим рівнем освіти мають більший рівень знань, інтелекту, здібностей, навичок, які у подальшому передають власним дітям. Окрім того, вони володіють більшим обсягом інформації, мають необхідні знання для прийняття ефективних рішень, а також рівень їхніх фінансових доходів дає змогу оплачувати якісніші освітні послуги та медичне обслуговування як для себе, так і нащадків;

3) соціальне положення. Соціальні чинники мають суттєвий вплив на формування людського капіталу, наприклад за допомогою навчання в освітніх закладах та встановлення соціальних контактів, що, на думку західних дослідників, призводить до зростання доходів населення та розвитку людського капіталу. До того ж у сучасних умовах господарського розвитку робітники мають більше бажання працевлаштовуватися на ті посади, що у майбутньому забезпечуватимуть їм соціальний престиж і більші заробітки, але, з іншого боку, вони мають більші вимоги до потенційних робітників, особливо що стосується високого рівня розвитку людського капіталу [3];

4) культурні чинники. Високий рівень культури робітника, носія людського капіталу, за рахунок дотримання норм моралі та етики сприяє зростанню продуктивності праці, створенню нових знань і продуктів на їх основі й, відповідно, економічному зростанню;

5) ідеологічні фактори, що чинять позитивний вплив на продуктивність праці, формування нового знання та виробництво нового продукту;

6) податкова політика. Доведено, що високий рівень податку на прибуток знижує мотивацію до розвитку та нагромадження особливо специфічного людського капіталу, знижує економічний ефект від інвестицій у людський капітал.

Отже, на формування людського капіталу впливають багатосторонні чинники, які можна віднести як до особливостей розвитку сім'ї, так і країни у цілому. Аналіз типологізації існуючих чинників дає змогу виділити такі: демографічні (чисельність населення, очікувана тривалість життя населення, структура населення за статтю), інституційні (державна політика, що спрямована на регулювання демографічних процесів у країні, державні та регіональні програми людського розвитку, кодекс законів про працю), інтеграційні (рівень співробітництва з іншими країнами світу, поширення

транснаціональних компаній, які поряд з економічним розвитком підвищують вимоги до своїх працівників і тим самим сприяють розвитку людського капіталу; підтримка населенням інтеграційних та глобалізаційних процесів), економічні (номінальні та реальні доходи населення, доступність до необхідних товарів і послуг, показники бідності, рівень інфляції, податкова система, кредитно-фінансовий механізм, рівень спеціалізації та кооперації виробництва), екологічні (загальний екологічний стан, природно-кліматичні умови, встановлення норм санітарно-гігієнічних умов праці та їх дотримання, якість та кількість питної води, рівень забезпечення продуктами харчування), виробничі (розвиток ринку праці, формування попиту на робочу силу, рівень підвищення кваліфікації, соціальний розвиток робітників, умови праці) та ін.

Використанні джерела:

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : монографія. Київ : Знання, 2001. 254 с.
2. Горин С.В. Деловая репутация организации. Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 256 с.
3. Середников О.Н. Интернационализация российских высокотехнологичных стартап-компаний в условиях циркуляции инновационного человеческого капитала : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Санкт-Петербург, 2012. 28 с.

Пензій М.О.,

Університет економіки та права «КРОК»,

м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ БРЕНДА

Формування сучасного бренду здійснюється за допомогою значної кількості маркетингових комунікацій, серед яких основна роль відводиться зв'язкам із громадськістю, які забезпечують налагодження зв'язків компанії з цільовою аудиторією.

Сучасні маркетингові технології, як системний набір методів, засобів і прийомів для досягнення ринкових цілей, є дієвим маркетинговим інструментом дослідження, що дозволяє підвищити точність і передбачуваність запланованих результатів маркетингової діяльності підприємства. При цьому просторова диференціація ринку реклами, висока неоднорідність економічного простору вимагає адекватного вибору маркетингової стратегії просування продукції підприємницькими структурами. У нинішніх економічних умовах ситуацію на ринку можна представити як «епоху брендів». Вони проникають в усі сфери бізнесу, з одного боку - це данина моді, але в основному - необхідність. Саме тому питання формування та управління капіталом бренду є

надзвичайно актуальним питанням в умовах зростання конкуренції на ринку товарів та послуг.

Питання управління капіталом бренду підприємств за допомогою сучасних інструментів є недостатньо розробленими. Тож науково-методологічні основи формування та управління капіталом бренду підприємств потребують подальшого розвитку.

Бренд - це важливий елемент місії компанії, що здійснює деталізацію статусу фірми, визначає напрями і орієнтири задля визначення цілей та стратегій компанії на різних організаційних рівнях, а також визначає основну причину функціонування компанії на ринку. При розкритті бренду варто також звернути увагу на його структуру. Дудко К.Н. наголошує, що «бренд – поняття досить широке і його структура, включає наступні елементи: сутність бренда, атрибути бренда позитивних чи негативних. Це довготривалі асоціації, які складають індивідуальність бренда і надаються бренду споживачами чи потенційними клієнтами. Якщо імідж бренда формується і змінюється за допомогою рекламної компанії, то індивідуальність бренда залишається незмінною тривалий час. Бренд – продукт масовий, незалежно від того, подобається він споживачам чи ні; бренд передбачає високий рівень відомості та запам'ятовування асоціацій, товар чи послуга з їх характеристиками, інформація про споживача, ставлення споживача до товару»

Розробка бренду - це тривалий і складний процес, який складається з ряду етапів (рис. 1).

Ефективне управління брендом дозволяє забезпечити збільшення прибутковості бренду, ринкову вартість компанії-виробника, рівень капіталізації. Впізнаваність бренду дозволяє споживачу вибирати товар того чи іншого виробництва, оскільки він має позитивний досвід його використання, довіряє якості. Бренд дозволяє виробникові залучити нових споживачів, розширити коло постійних клієнтів. При цьому споживач, вибираючи брендовий товар, орієнтується на такі критерії, як підвищена моральна цінність, сервіс, міркування престижності і т. д. У той же час товари невідомих марок, як правило, купуються з міркувань функціональності, поєднання ціни та якості і т. д. Розуміння додаткової цінності буде залежати від позиції тієї чи іншої сторони (компанії або споживача).

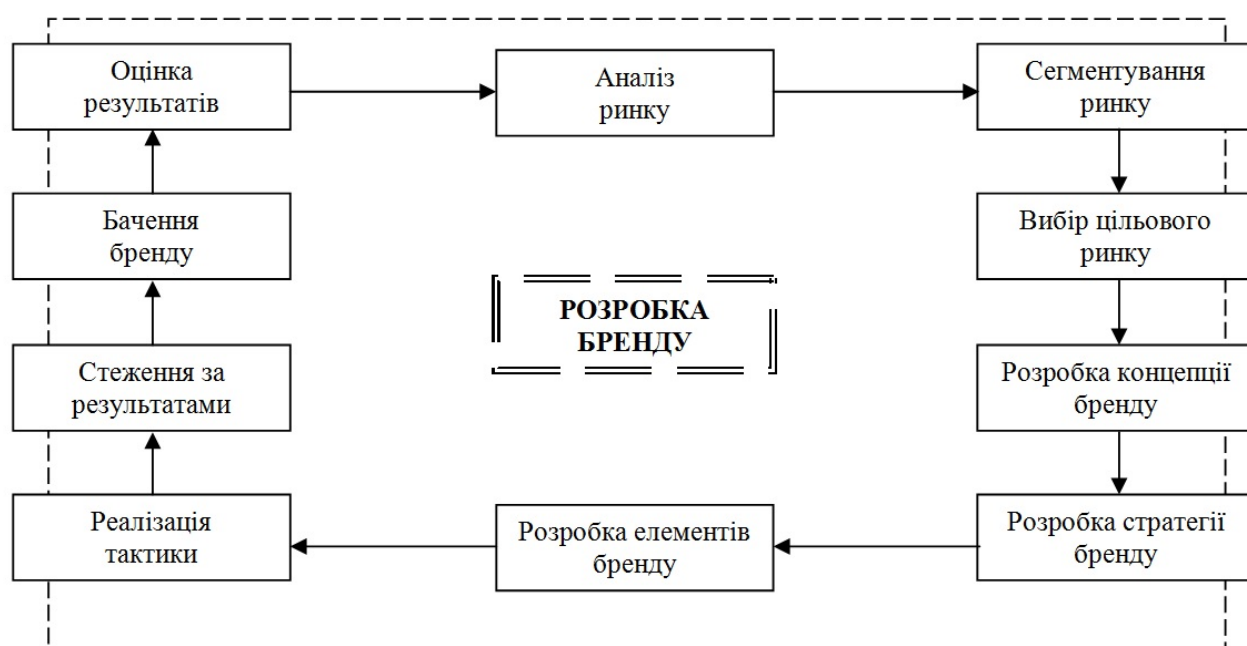

Рис. 1. Процес розробки бренду [5, с. 182]

Не можна не відзначити, що оцінка таких нематеріальних активів, як бренд, пов'язана з особливими труднощами, які викликані їх нематеріальною природою. Доказом цього твердження можуть служити відмінності вартості одних і тих же брендів відповідно до рейтингів авторитетних агентств, які здійснюють подібну оцінку.

Вартість бренду з позиції фінансової оцінки зумовлюється тією цінністю, яку компанія - власник бренду отримує завдяки цьому активу. Цінність активу головним чином пов'язана з тим доходом, який він здатний приносити. У спрощеному вигляді під цим доходом можна розуміти додатковий грошовий потік, який забезпечується брендованою продукцією щодо небрендованої. Оскільки знайти зовсім небрендовану продукцію вкрай складно, ряд авторів співвідносять доходи (ціна $\times$ обсяги продажів) від брендованої продукції з доходами від власних торгових марок мереж.

Передбачається, що додатковий грошовий потік забезпечується за рахунок переваги брендованої продукції. З урахуванням останньої обставини капітал бренду з позиції компанії можна визначити як різницю між споживчими перевагами брендованої продукції і уподобаннями, заснованими на об'єктивних, ідентифікованих властивостях продукту. В якості обмеження наведених визначень відзначимо, що сильний бренд генерує цінність компанії не лише через механізми цінової премії та зростання обсягів продажів. Ще одним істотним обмеженням виступає необхідність виділення з додаткового грошового потоку від продажів брендованої продукції тієї його частини, яка припадає саме на бренд, а не на інші фактори.

Потенційна величина вартості бренду досяжна шляхом найбільш ефективного управління капіталом бренду (з позиції компанії). Можна констатувати, що вартість бренду є значущою метрикою, що дозволяє відстежувати ефективність управління брендом. Досить повно капітал бренду з позиції компанії відображає визначення Д. Аакера: капітал бренду - це сукупність активів (або пасивів), пов'язаних з марочною назвою і символом, яка збільшує (або зменшує) цінність товару або послуги для фірми і (або) для клієнтів фірми.

Таким чином, якщо компанія позиціонує себе як виробника екологічно чистої (найбезпечнішої, високотехнологічної і т.д.) продукції, то і інвестиції, здійснювані нею, повинні бути спрямовані на розвиток відповідних технологій. Якщо компанія оголошує себе соціально відповідальною, то такі дії компанії, які порушують її етичні норми (наприклад, використання дитячої праці в країнах третього світу заради зниження витрат, пов'язаних з виробництвом продукції), стають для неї неможливими. В іншому випадку компанії може бути завдано величезної репутаційний збиток.

Використані джерела:

1. *American Marketing Associations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ama.org/topics/branding/>.*
2. *Дудко К.Н. Роль брэнда в конкурентной стратеги компании / К.Н. Дудко // Экономика і організація управління. – 2020. - № 1(37). – С. 60-68.*
3. *Feldwick P. What Is Brand Equity Anyway, and How Do You Measure It? // Journal of the Market Research Society. - 1996. - Vol. 38. - № 2. - P. 85–104.*
4. *Kumar N. Brand Breakout. How emerging market brands will go global / N. Kumar, J-B. Steenkamp. – New York : Palgrave Macmillan, 2015. – 256 p.*
5. *Аакер Д. Создание сильных брэндов / Пер. с англ. М.: Издат. дом Гребенникова, 2003.*

**Якушова Ю.О.,
НПУ імені М.П.Драгоманова,
м. Київ, Україна**

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

На сьогодні, пандемія значно впливає на стан зайнятості мільйонів людей в усьому світі. Український ринок праці зменшується і трансформується до невпізнання. Тисячі людей в регіонах України стикнулися з раптовою невизначеністю та потенційним фінансовим крахом. Щонайменше дві з половиною тисячі чоловік в Україні щодня втрачають роботу через карантин, що впроваджений для боротьби з пандемією COVID-19.

На сайтах з вакансіями кількість претендентів зросла більш ніж на половину. Згідно даних державної служби зайнятості, по всій країні за березень 2020 року безробітних стало більше на 89 тисяч. Це тільки ті, хто прийшов і зареєструвався на біржі праці. У той же час, експерти торгово-промислової палати нарахували мінімум півмільйона осіб. Якщо додати тих, хто не був працевлаштований і до карантину – загальний рівень безробіття може перевищувати два мільйони українських громадян. Теоретично, ці два мільйони осіб нині претендують на 55 тисяч вакансій – тих, що пропонує держава. Для порівняння, до пандемії коронавірусу, їх було понад 76 тисяч [1].

Український ринок праці зазнав негативного впливу пандемії COVID-19 одразу за кількома напрямками. По-перше, на розвиток ситуації на українському ринку праці впливають зміни в тому сегменті національної економіки, функціонування якого зорієнтовано на внутрішній ринок України. По-друге, у тому сегменті національної економіки, функціонування якого зорієнтовано на зовнішній (світовий) ринок. По-третє, на розвиток ситуації на українському ринку праці впливають зміни в стані, що склався нині з безпосередньою міграцією робочої сили з України за кордон. Адже Україна є доволі великим нетто-експортером робочої сили та послуг праці на світовому ринку. Такий підхід до аналізу українського ринку праці за напрямками впливу ендогенних (зовнішніх) чинників на його розвиток в умовах пандемії COVID-19 надає можливість будувати більш обґрунтовані сценарії трансформації цього ринку залежно від подальшого перебігу пандемії COVID-19 у світі[2].

Загальнонаціональний карантин було запроваджено в Україні 12 березня, коли було відомо лише про декілька підтверджених випадків захворювання без жодних летальних випадків. У липні 2020 року Україна посіла 87-е місце за загальним числом захворювань на мільйон осіб та 78-е за смертністю на мільйон осіб серед 213 країн світу. Незважаючи на позитивні наслідки карантину для здоров'я населення, він поставив під загрозу перспективи працевлаштування та фінансової безпеки багатьох українських домогосподарств [3, 5].

Згідно даних INFO SAPINENS, карантин негативно вплинув на фінанси українців. Так, 69% наших співвітчизників відчували погіршення фінансового становища; 40% українців планували пережити карантин без значних фінансових втрат; 38% людей гостро відчували негативні наслідки спалаху коронавірусу, дохід їхніх родин зменшився; 16% громадян – взагалі позбулися доходу, а 14% осіб втратили роботу. У березні 2020 року показник індексу очікуваної динаміки безробіття склав 168,9% [4].

Отже, ключовими негативними наслідками спалаху коронавірусу є: загроза здоров'ю українських громадян, зниження економічної активності і обмеження руху людей, затримка інвестиційних процесів, зменшення кількості робочих місць, скорочення відпрацьованих годин, звуження обсягів пропозиції робочої сили, зниження рівня зайнятості, поширення неповної та неформальної зайнятості, зростання рівня безробіття, зниження рівня оплати праці, значні

втрати доходів працівників, погіршення стану справ щодо соціального захисту населення, поява «працюючих бідних», зростання нерівності. Водночас, втрата трудового доходу населення призведе до зниження споживання товарів, послуг та робіт, що, у свою чергу, загострить проблеми ведення бізнесу та призведе до стрімкого падіння економіки в регіонах України.

Використані джерела:

1. Новий ринок праці. URL: <https://tsn.ua/ru/coronavirus/novyuy-rynok-truda-kogo-ischut-ukrainskie-rabotodateli-vo-vremya-koronavirusnogo-karantina-1530627.html>
2. Кулицький С., Український ринок праці під впливом пандемії COVID-19: стан та оцінка перспектив розвитку. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4941:situatsiya-na-vitchiznyanomu-rinku-pratsi-v-umovakh-pandemiji&catid=8&Itemid=350
3. Ковід, карантин та ринок праці в містах України. URL: <https://voxukraine.org/uk/kovid-karantin-ta-rinok-pratsi-v-mistah-ukrayini/>
4. Індекс споживчих настроїв у квітні 2020 року URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=123>
5. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Іляхін О. А.,

Державний університет інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ІННОВАЦІЙ

Впровадження інновацій в національну економіку створює надійний фундамент технологічної незалежності країни та її поступального розвитку. У сучасних умовах господарювання стає все більш очевидним той факт, що найважливіше місце в забезпеченні стійкого економічного зростання провідних світових держав в умовах формування економіки знань займає саме інноваційна діяльність.

Інновація – це результат розроблення та впровадження нової або вдосконаленої технології в галузях економіки, в управлінні, в комерційній, маркетинговій діяльності або соціальній сфері, який під час застосування дає можливість здобути комплексний ефект (економічний, соціальний, екологічний, науково-технічний та інший) [3].

У загальному розумінні інновація – це нововведення, яке пов'язано з науково-технічним розвитком і полягає у впровадженні результатів нової якості через заміну на сучасні або модернізацію основних фондів і технологій, в удосконаленні управління та поліпшенні економічних результатів підприємства. Також, інновація передбачає реальний прорив, відчутний перехід від старого до нового. Справжня інновація містить істотну відмінність від

несуттєвих видозмін у товарах, послугах і технологічних процесах, що не впливають на зрушення структури попиту. Внутрішній зміст інновації становлять зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни.

Ринок інновацій становить сукупність організаційно-економічних відносин, що виникають у процесі обміну результатами інноваційної діяльності та узгодження інтересів його учасників з цін, термінів і масштабів цього обміну.

Як зазначає Князевич А.О., ринок інновацій, як і будь-якій іншій ринок – це економічна система, у рамках якої відбувається узгодження і реалізація економічних інтересів між продавцями і покупцями за допомогою механізму ринкових цін. Він належить до одного зі спеціалізованих видів ринку. Результати науково-дослідної та творчої діяльності є інтелектуальним продуктом. Втілений у винаходи, відкриття, наукові звіти, патенти, інноваційні проекти, раціоналізаторські пропозиції інтелектуальний продукт стає товаром на ринку інновацій, що діє у складі інноваційної інфраструктури країни [1, с. 130].

Зазначимо, що об'єктами ринку інновацій є предмети творчої праці, новітні технічні засоби, методи, форми організації виробництва, технології, види продукції, інформація, що є об'єктами купівлі-продажу тощо.

Головними об'єктами ринку інновацій є [4]:

1. Результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які оформлені у вигляді аналітичного звіту, узагальненого опису способу, конструкторської та технічної документації.

2. Матеріальні активи, що становлять собою певні товари-інновації.

3. Нематеріальні активи, подані у вигляді послуг, пов'язаних із супроводженням інноваційної діяльності, а також нові знання та досвід.

Суб'єктами ринку інновацій виступають виробники і споживачі інноваційних продуктів, якими є фізичні та юридичні особи сфери виробництва товарів і надання послуг, державні та приватні підприємства, регіональні та місцеві органи управління та регулювання.

Склад ринку інновацій, тобто хто може виступати покупцями і продавцями інновацій і інноваційних проектів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Суб'єкти ринку інновацій [1]

Продавці	Покупці
<p>Виробники об'єктів інтелектуальної власності, ноу-хау, раціоналізаторських пропозицій, власники ліцензій, патентів, свідоцтв.</p>	<p>Розробники інноваційних проєктів, посередники, інші суб'єкти інноваційної інфраструктури, що здійснюють посередницькі функції.</p>
<ul style="list-style-type: none"> - заклади вищої освіти; - науково-дослідні та дослідно-конструкторські організації; - галузеві науково-дослідні інститути; - науково-дослідні та експериментальні лабораторії підприємств; - колективи винахідників; - окремі винахідники; - дослідники; - раціоналізатори. 	<ul style="list-style-type: none"> - державні і недержавні фонди та програми; - дослідно-конструкторські інститути; - інформаційно-технологічні агентства; - венчурні фонди та «бізнес-ангели»; - фінансові фірми, установи; - пошукачі («тхори») найбільш перспективних бізнес-ідей, розробники проєктів стартапів, фірми-експлоренти; - центри трансферу та комерціалізації інновацій; - консалтингові компанії, інноваційні центри та бізнес-інкубатори, які надають різноманітні брокерські, консультаційні або юридичні послуги, включаючи захист і просування на ринок інтелектуальної власності розробників.
<p>Розробники інноваційних проєктів, посередники, інші суб'єкти інноваційної інфраструктури, що здійснюють посередницькі функції.</p>	<p>Підприємства-виробники інноваційної продукції, товарів обладнання, послуг.</p>
<ul style="list-style-type: none"> - дослідно-конструкторські, проєктно-конструкторські інститути; - інформаційно-технологічні агентства; - венчурно-технічні та фінансові фірми; - пошукачі («тхори») найбільш перспективних бізнес-ідей, розробники стартапів, експлоренти, віоленти. 	<ul style="list-style-type: none"> - стартап-фірми; - венчурні підприємства; - інноваційно активні виробничі та сервісні підприємства; - державні та муніципальні органи влади; - фірми-віоленти.

Як бачимо, на інноваційному ринку як продавцями, так і покупцями, є переважно організації, підприємства та різноманітні установи.

Рушійними силами розвитку ринку інновацій є об'єктивні і суб'єктивні чинники, що спонукають суб'єктів ринкових відносин мати постійну зацікавленість у залученні нововведень, оновленні продуктів та послуг, що за своїми споживчими параметрами суттєво перевищують існуючі аналоги і можуть стати фундаментом для подальшої модифікації.

Погоджуємося з твердженням Князевич А.О., що ринок інновацій, на відміну від інших товарних ринків, є ринком економічного розвитку, прискорення науково-технічного прогресу [1, с. 131].

Ринок інновацій виконує важливі функції в сучасній економіці:

- відтворення – завдяки комерціалізації та впровадженню інноваційних продуктів та процесів можливе розширене відтворення виробництва на якісно новій основі, по-перше, за рахунок збільшення доданої вартості, по-друге, за рахунок модернізації або радикального оновлення технологій;
- інвестування – ринковий попит на інновації є вагомим індикатором при виборі перспективних напрямів інвестування в інноваційній сфері;
- регулювання – ринковий механізм відокремлює життєздатні інновації від тих, що не відповідають попиту та інші [2].

Варто зазначити, що основне призначення ринку інновацій – комерціалізація всіх етапів інноваційної діяльності. Об'єкти ринку інновацій на кожному з етапів мають певну споживчу вартість, що дозволяє суб'єктам ринку виконувати комерційний обмін та отримувати прибуток.

Здійснення інноваційної діяльності потребує формування специфічного соціально-економічного середовища, характеристиками якого є:

- орієнтація всіх чинників відтворювального процесу на забезпечення високої ефективності і якості виробництва шляхом застосування прогресивних технологій та результатів нових наукових досліджень;
- створення сучасної інноваційної інфраструктури, спрямованої на підтримку інноваційної діяльності. Вона включає всі організації, що сприяють здійсненню інноваційної діяльності (технологічні інкубатори, технопарки, інноваційно-технологічні центри та ін.);
- формування інноваційної культури суспільства, що проявляється у його відкритості до творчості, нововведень, готовності до конструктивних змін;
- розвиток інноваційного потенціалу країни, здатного забезпечити її конкурентоздатність на світових ринках високотехнологічної продукції;
- формування цивілізованого ринку інновацій, здатного регулювати їх рух в економіці на основі взаємодії попиту, пропозиції та встановлення їх ринкової цінності.

Основними проблемами фінансування інноваційного розвитку підприємств України є: низькі обсяги витрат підприємств на інноваційну діяльність, також концентрація витрат підприємств на інновації напрямку придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, низька частка витрат підприємств на внутрішні та зовнішні науково-дослідницькі роботи та інші.

Ринок інновацій не має чіткого місця для проведення ринкових операцій з купівлі-продажу. Він функціонує завдяки рекламі, засобам масової інформації, консалтинговим організаціям, бізнес-центрам, бізнес-інкубаторам, виставкам, презентаціям тощо. Держава шляхом фінансування, призначення грантів, визначення пріоритетних напрямків досліджень, обґрунтованої інноваційної політики формує орієнтири подальшого розвитку інноваційної економіки країни. Для нормального становлення ринка інновацій необхідно вдосконалювати правове забезпечення інновацій, що створить умови для їх реалізації.

Використані джерела:

1. Князевич А.О. Ринок інновацій у складі інноваційної інфраструктури країни. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 129-139. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2015_3_129_139.pdf.

2. Пенькова О.Г. Проблеми реалізації інноваційної стратегії розвитку України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2007. № 9. С. 96-99.

3. Петрова І.Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2221>.

4. Теоретико-методичні засади формування і функціонування ринку інновацій. URL: https://pidru4niki.com/73273/investuvannya/marketing_innovatsiy#:~:text=%D0%A0%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA%20%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%20%E2%80%93%D1%86%D0%B5%20%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85,55%5D.

*Самусь Г. І.,
Конопський інститут СумДУ,
м. Коноп, Україна
Червонящий І. І.,
Конопський інститут СумДУ,
м. Коноп, Україна*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ

На протязі тривалого періоду економіка нашої країни зазнає значного негативного впливу через різноманітні соціально-економічні проблеми. Як наслідок, спостерігається кризовий стан у багатьох галузях і виникає необхідність їх реструктуризації. Також, відчутний негативний вплив низької інвестиційної привабливості економіки країни, залежність від рівня цін на енергоносії, що експортуються, диспропорції на ринку праці, падіння купівельної спроможності населення та ін. На сьогодні, значний вплив, як на економічний розвиток в цілому, так і на ринок праці зокрема, здійснює епідемія коронавірусу.

В результаті падіння економічної активності населення зменшується фонд оплати праці, скорочується кількість робочих місць, зростає рівень безробіття, відбувається падіння доходів населення.

На думку С. Кулицького, вітчизняний ринок праці відчуває вплив пандемії COVID-19 за кількома напрямками одночасно:

- 1) зміни, що стосуються внутрішнього ринку;
- 2) зміни, що стосуються зовнішнього ринку;
- 3) зміни, що пов'язані з міграцією робочої сили [1].

Спостерігається тенденція скорочення міграції робочої сили, що пов'язано, перш за все, із скороченням пропозиції на ринку праці зарубіжних країн через епідемію коронавірусу. За оцінкою Міжнародної організації праці, економічна криза та криза на ринку праці, спричинені пандемією COVID-19, можуть призвести до зростання безробіття в світі майже на 25 мільйонів, що звичайно позначиться на глобальному ринку праці [2].

Відсутність можливості працювати за кордоном з одного боку позитивно вплине на внутрішній ринок праці, так як збільшиться пропозиція робочої сили. Але, слід зазначити, що не завжди працівники бажають працювати за мізерну заробітну плату.

Відбувся перерозподіл на ринку праці України у структурі пропозиції робочих місць. Найбільший дефіцит на ринку праці характерний для галузі

медицини, вже сьогодні ринок праці відчуває значну потребу в лікарях та медперсоналі. Залишається попит на вчителів, інженерів, працівників роздрібною та гуртовою торгівлі, працівників виробництв [3].

Значно збільшився попит на фахівців з логістики та транспортних послуг, на відміну від попереднього року, коли попитом користувались фахівці з будівництва та архітектури.

Характерною особливістю сучасного ринку праці України є те, що в останні роки зросла частка нестандартних форм зайнятості, що зумовлено світовою тенденцією переходу до інформаційної економіки, потребою в гнучких умовах праці, а також важливістю для багатьох працівників працювати дистанційно. Дистанційна форма зайнятості в умовах пандемії COVID-19 стала особливо актуальною в багатьох галузях: освіта, ІТ- сфера, торгівля та ін.

Звичайно нестандартна зайнятість має свої переваги, а саме: гнучкий графік роботи; збільшення самостійності при прийнятті відповідних рішень; зменшення витрат виробництва пов'язаних з опаленням, отриманням електроенергії; використання диференційованого підходу при оплаті праці. Але поряд з цим слід зазначити можливі ризики серед яких необхідність досягнення та збереження балансу на ринку праці.

Перехід до дистанційної роботи дає можливість роботодавцям вибирати працівників із значно більшої кількості кандидатів по всій країні. При цьому працівники із периферійних районів менш вибагливі до оплати праці. Існує думка, що після закінчення пандемії значна кількість роботодавців висловить бажання працювати в дистанційному або ж змішаному режимі.

Пандемія COVID-19 вплинула і на гендерний розподіл праці. Значна кількість жінок зазнала зменшення заробітної плати або ж залишилась без роботи взагалі. Це пов'язано, як з особливостями галузі де працюють жінки, так із тим, що жінки більше задіяні у вихованні дітей.

Таким чином, на ринку праці останнім часом посилилася конкуренція, що пов'язано з дефіцитом робочих місць при тому, що значна частина роботодавців зберігає тенденцію зменшення заробітної плати, або ж залишають її на постійному рівні.

Отже, для виходу з кризової ситуації на ринку праці, що склалася під впливом пандемії COVID-19 необхідна зважена соціально-економічна державна політика, що направлена на формування ефективного ринку праці. Для цього необхідно сприяти здоровій конкуренції, при якій переваги надаватимуться компетенції та кваліфікації. Рішучі дії по удосконаленню державного управління на ринку праці, що сприятиме продуктивній зайнятості працівників не залежно від віку, стану здоров'я, гендерної приналежності та сфери

застосування трудових зусиль. Необхідна державна допомога тим верствам населення, які опинилися в найбільш скрутному становищі. На глобального ринку праці потрібно сприяти досягненню функціональної гнучкості, що передбачатиме зміну режиму роботи таким чином, щоб він оптимально відповідав би вимогам виробництва та сприяв підвищенню продуктивності праці. Це сприятиме утворенню певної стабільності на ринку праці та соціальної захищеності працівників.

Використані джерела:

1. Кулицький С. Український ринок праці під впливом пандемії COVID-19: стан та оцінка перспектив розвитку. Україна: події, факти, коментарі. 2020. № 12. С. 43–57. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr12.pdf>. (дата звернення: 20.11.2020).

2. Горбань Ю. Як пандемія COVID-19 змінила ринок праці в Україні. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rinok-praci-v-ukraini.html> (дата звернення: 22.11.2020).

3. Суцєнко Р. Коронавірус та новий ринок праці. Економічна стратегія для України. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2909555-koronavirus-ta-novij-rinok-praci-ekonomicna-strategia-dla-ukraini.html> (дата звернення: 22.11.2020).

Odilov J. A.,

“Silk Road” International University of Tourism,

Samarkand, Uzbekistan

15 MAJOR MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM FACILITIES IN UZBEKISTAN AFTER THE PANDEMIC, AND IT IS EFFECT TO THE ECONOMY

As a leading sector of the global economy, tourism today has a significant contribution to the socio-economic development of countries, and to the economy itself, as tourism contributes more than 11% GDP of world economy. Tourism in Uzbekistan is usually associated with such UNESCO World Heritage cities as Samarkand, Bukhara, Khiva, Shakhrisabz, and others. Cities like Tashkent, Andijan, Margilan, Ferghana, Karshi are also of great interest. These cities are known to the world for having a wonderful combination of national antiquities and modern buildings, which can be seen in the exquisite buildings of mosques, madrassas, in amazing pottery, carpet products, etc. Therefore, at present, our country carries out targeted and priority tasks for the development of the tourism sector.

Due to the resulting travel restrictions as well as the downturn in demand among tourists, the COVID-19 pandemic has had a significant impact on the tourism

industry. The World Tourism Organization of the United Nations predicted that global international tourism arrivals will decline by 20–30 per cent in 2020, resulting in a potential loss of US\$ 30–50 billion. In many cities around the world, expected travel fell by 80–90 percent. Many of the world's tourist attractions such as museums, theme parks, and sports centers are closed [1].

A special meeting of the President of the Republic of Uzbekistan was held on January 28, 2020 to develop tourism prospects in the future. The issues of tourism development, physical culture and further popularization of sports were considered. "Today, the global tourism market is about 9 trillion USD," he said. One in ten of the world's employed population works in this field." This means 10 percent of the world's working-age population is engaged in tourism. But in our case, this figure is still not worth comparing.

However, we have great opportunities for tourism development during five years, after the pandemic. These include:

First, there is a recognized fact that tourists "Travel the most to countries with a flight time of up to 5 hours". If we look at the location of our country, at such a distance there are "about 60 countries, with a population of 3 billion". If their annual travel abroad is 360 million, it is 12.0% of the total population ($360 * 100/3000$). Of course, some of them will visit our country.

Second, in his address to the Parliament in 2020, the President once again identified priorities for the transformation of the tourism sector into a strategic sector of the economy.

Third, if in 2019 6.7 million tourists came to our country, in 2020 their number is expected to reach 7.5 million. It is planned to reach 9 million in 2022 and 12 million in 2025. This means that in 2025 it is projected to grow by 179.1% or 1.8 times ($12 * 100 / 6.7$) compared to 2019. However, it is important to note that, these predictions were calculated before COVID-19 came to Uzbekistan. So, the coronavirus can defer those improvements wittily [3].

Fourth, it is necessary to improve the training of personnel. Currently, tourism specialists are being trained in 20 universities, in which the "Silk Road" International University of Tourism is the most specialized one. Besides, 3 technical colleges and 9 colleges have been transferred to the Tourism Development Committee [3]. The issue of training qualified competitive personnel in these educational institutions is one of the most pressing issues.

Fifth, so far 800 objects have been included in the tourist routes. In cooperation with the State Committee for Tourism Development and the Ministry of Culture, the task is to reach 2,500 by 2025.

Sixth, many countries of the world do have recognized our country in the field of tourism, and also as a real historical and unique cultural heritage sites. As a result, Samarkand was included in the list of 50 most visited cities in the world

Seventh, so far tourism has been seasonal, and tourists have been traveling mainly in the spring, summer, and fall. Now the issue of development of winter tourism, for five years starting after the pandemic, has been given great importance and has been identified as one of the priorities [1].

Eighth, one of the priorities in tourism development is related to the development of tourism infrastructure, especially the hotel industry. The number of hotels increased to 1,700 in 2019. It is expected to reach it to 3,000 by 2025. So, an important aspect is that, by this year, it is planned to increase the number of guesthouses to 2,000.

Ninth, since rural areas are limited only to agriculture, special attention was paid to the development of rural tourism, given the relatively poor living conditions of the population. In these six years, it will be necessary to take appropriate measures for the development of rural tourism in each region, depending on their internal capacity, the availability of tourist facilities, and the state of the infrastructure.

Tenth, special attention was paid to improving transport services (automobile, air, and rail) to improve the quality of tourist services. Especially, it was noted that the cost of tolls and, accordingly, the quality of service does not meet the requirements. Along with improving the quality of transport services in the long-term, the issue of reducing ticket prices also requires special attention today [2].

Eleventh, no situation or process should be boring for tourists. In particular, it is necessary to improve the roadside infrastructure on the roads where they travel. In the villages, it is desirable to implement such projects as "Tourism Village", "Tourism Neighborhood" and turn them into real places that will be remembered by tourists.

Twelfth, the issue of developing medical tourism, which has a high potential in our country, was also put forward [2]. Previously, our citizens went abroad, but now priorities have been set, such as creating opportunities for medical treatment of foreign citizens at home country. Particular attention is paid to the development of cardiology, urology, dentistry, ophthalmology, recreation, and other areas of health.

Thirteenth, our country has great potential for the development of religious tourism. This is because famous scholars of the Islamic world came from our country. Only about 500 of the 8,200 existing cultural heritage sites are currently included in tourist routes. In his address, the head of the country set the task to increase it to 800. Most of it should consist of pilgrimage tourism. Because the work is done in the

totalitarian period to name many of our saints and ambassadors is a sign that many of these are still not emerging.

Fourteenth, the priority is to accelerate the inclusion of many tangible and intangible heritage sites in Uzbekistan in the UNESCO World Heritage List and Intangible Cultural Heritage. This issue also requires serious attention from scientists, officials, and the local population [1].

Fifteenth, since 2016, our country has been hosting the International Tourism Exhibition “Recreation World-2016” every year. This exhibition needs to be revived. This is because the opening of visas for tourists from many countries will allow holding this event on a large scale.

To sum up, 2020 and beyond will be the years of responsibility for tourism development, of course, the most of measures will be taken after the pandemic. Notably, this sector should be constantly improved not only in terms of quantity but also in terms of quality by the new Uzbekistan. This requires the implementation of comprehensive measures in this area.

References:

1. UNWTO.ORG – (<https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism>), (date of access: 15.12.2020)
2. IMF.ORG – (<https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/12/impact-of-the-pandemic-on-tourism-behsudi.htm>), (date of access: 15.12.2020)
3. UZBEKTOURISM.UZ – (<https://uzbektourism.uz/cyrl/newnews/view?id=1310>), (date of access: 15.12.2020)

Rakhimova M. S.,

Karshi State University,

Karshi, Uzbekistan

FOREIGN EXPERIENCE IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

Rapid changes in the economy, the emerging demographic situation, the ongoing globalization, in turn, leading to changes in the status of human in society. New scientific knowledge based on science is becoming a productive force. The presence of the necessary creative people at the crucial level in enterprises remains as the basis of the firm's economy. The demand for production, its intellectual and innovative manifestation, the objective needs of the modernization of society in the current conditions contribute to the formation of a new type of employee and employer. This, in turn, requires the application of new approaches to the management of the labor process.

The concept of human capital and the theory of human resource management were developed in the 80s of the twentieth century in the United States, which is one of the most economically developed countries in the world, and were a generalization of the accumulated experience of realizing human potential abilities in conditions of high rates of scientific and technological progress.

Further development of the theory and the introduction of its provisions into practice are due to the difference in the level of economic development of the leading and developing countries of the world, as well as the increased competition between large corporations at the national and international levels. This process, like any socio-economic innovation, is associated with periods of euphoria and disappointment from the expectation of rapid changes [1].

In particular, skepticism such as “human resource management promises more than it delivers” is linked to the strategic nature of change, so it took time to realize that the benefits of the concept only manifest in the long term. Only now, two or three decades later, there is no longer any doubt about the need for investment in human development, which over time becomes one of the most important human resources, and the investment pays off and brings profit.

Currently, the economically developed countries of the world have begun to actively introduce the concept of human capital and the theory of human resource management into practice. Consequently, simply replacing the term “management of personnel” with “human resource management”, without long-term government and corporate investment can also lead to unjustified illusions of rapid economic growth [2].

Human capital is created primarily through long-term investment in the education system. Western countries and, above all, the United States, due to significant state investments in the education system over the past decades, have already created favorable conditions for achieving a high level of training of labor resources. In particular, investments in the education system in the United States are an order of magnitude higher compared to modern Uzbek experience.

At the same time, developing countries do not pay sufficient attention to the training of their labor resources, which becomes the main reason for their technical, technological and economic backwardness. It is no coincidence that Theodor Schultz, as the Nobel Prize laureate in economics for 1979, proved by calculations that developing countries should make investments, first of all, in health care, education and science, which is more profitable than building new enterprises.

Modern Uzbekistan is currently also at the stage of recognizing the need to create real conditions for the transition to a fuller use of human potential in the labor process. To do this, following the example of the developed countries of the world, first of all, a well-thought-out state socio-economic strategy for training highly qualified labor resources in the education system will be required, which in recent years, as a result of unsuccessful experiments, not only does not improve, but loses the positions achieved earlier.

The most complete disclosure of the potential of an individual, as shown by foreign experience (Table 1), occurs when the state provides a sufficient quality of life for the population. The creative activity of workers is fully manifested in those countries that create favorable working conditions and the possibility of realizing their potential abilities, as well as guarantee decent wages for intellectual work.

Basic processes	Content of work
<ol style="list-style-type: none"> 1. State preparation of labor resources of a high level of qualification. 2. Providing the state with an adequate quality of life for the population. 3. Creation of attractive conditions for external labor resources. 4. Attention to realizing the potential of talented individuals. 5. Creation of commitment of human resources to the interests of corporations. 6. Labor migration in the context of market globalization. 7. Implementation of corporate HR strategies. 8. Formation of the philosophy of human capital management. 9. Reducing the number of middle management personnel. 10. Implementation of the concept by grassroots managers. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Formation of a strategy for training highly qualified labor resources by long-term investments in the education system. 2. Creation of favorable conditions for the creative activity of individuals with a guarantee of decent wages for intellectual work. 3. International cooperation in the field of scientific research and implementation of complex innovative projects. 4. Increased investment in the development of fundamental science, government support for high-tech industries, simplification of entry procedures [4]. 5. Gaining competitive advantage by corporations with high potential of human resources, unity of goals of employers and employees. 6. Attracting qualified foreign labor resources with innovative behavior, creating conditions for realizing the potential. 7. Investments in the development of employees as investments in human capital, the formation of corporate training centers. 8. Creation of a single team based on trust, convergence of conditions and remuneration of management and employees. 9. Optimization of the structure of the management system, audit of the number of administrative staffs, counteraction to its bureaucratization. 10. Rational distribution of functions between HR specialists and line managers.

In economically developed countries, due to the implementation of a well-thought-out long-term socio-economic state policy, conditions have already been

created for the introduction of the concept of human capital into wide practice. Therefore, in the West, the main attention began to be paid to the practice of human resource management at the corporate level. According to the theory of human capital, a company can achieve sustainable competitive advantage in the market only when it has a stock of human resources that its competitors cannot reproduce.

In particular, one of the main components of the practice of human resource management is the achievement of commitment of resources to the interests of the company, which seeks to create attractive conditions for intellectual work and the introduction of innovative technologies. At the same time, it is noted that the achievement of commitment should be reciprocal between the employer and employees based on the unity of purpose and the maximum convergence of their interests.

In the context of market globalization, in the interests of increasing the intensity of economic development, migration flows are activated, which are usually strictly directed. In particular, large companies in economically developed countries are interested in attracting foreign skilled labor resources with innovative behavior and creating conditions for realizing their potential.

Foreign experience testifies to the advisability of increasing the quality of human resources of companies through a combination of state and corporate systems for training labor resources. In particular, the creation of corporate training centers, according to Japanese practice, contributes to the implementation of long-term personnel strategies and investment in the development of the potential of their employees, who in the future will constitute the human capital of the corporation.

The reliance on human resources at the strategic (corporate) level is presented as a specific philosophy aimed at creating a unified team of managers and specialists working on the basis of long-term (life-long) employment, which is most typical for the leading corporations in Japan. The philosophy is based on the achievement of a high level of trust, the convergence of conditions and remuneration of management and employees, the unity of interests in the work collective as in a family [3].

Thus, the main directions of foreign experience in human resource management are manifested at the state, corporate and grassroots levels. The state system is designed to provide training for highly qualified labor resources and create conditions for effective intellectual work. The corporate level forms a specific philosophy of the labor process, aimed at an innovative path of development and the formation of human capital. The lower level of management implements the concept of human resource management [5].

To sum up, in modern Uzbekistan, the structure of the civilized leadership of corporations is gradually being formed and renewed. Today, the management of large Uzbek companies, in which a significant share of the state's shares, is primarily concerned with personal well-being to the detriment of development prospects. In the

management of human resources, the orientation of the leadership of large Uzbek companies to fees at the level of foreign corporations in mutually beneficial conditions with the modern quality of life of the country's population is manifested.

References:

1. *Abdurakhmonov K.K. Labor economics: theory and practice / Textbook. Revised and supplemented 3rd edition. - T.: "FAN", 2019. – 382-394 p.*
2. *Ochilov A.O. Human resource management. Educational-methodical complex. - Qarshi, QarSU, 2019. – 291-301 p.*
3. *Kartashova L.V. Human Resource Management: Textbook / L.V. Kartashova. - M.: INFRA-M, 2014. – 452-456 p.*
4. *Kruglova N.Y. Fundamentals of management: textbook / N.Y. Kruglov. - M.: KNORUS, 2014. – 414-419 p.*
5. *Personnel management: textbook under the general ed. T.I. Mikhailina. - 3rd edition. - M.: Publishing and trade corporation "Dashkov IK", 2018. – 280 p.*

Khamraev J. F.,

Tashkent State Technical University,

Tashkent, Uzbekistan

IMPROVING THE EFFICIENCY OF DEVELOPMENT OF GAS FIELDS IN THE "GAZLI" GROUP (ON THE EXAMPLE OF MINING)

It is known that in the context of modernization of society, radical reforms are being carried out in every sphere. Basic means such as natural gas, electricity, which are considered to be important factors for life, are the priceless wealth of the state. Through their effective use and savings, the life of our people will be improved for many years to come.

The gas transmission system is one of the most developed in the country. The development of this sector will be an important factor in the economic stability of our country, the growth of industry and the further growth of the welfare of our people. The total length of gas pipelines laid in all regions of Uzbekistan is 13,250 km. The Gazli field in Bukhara is the largest gas mine in the country, was the starting point of the gas system in the former Soviet Union. The Gazli zone is the center of gas transportation in the country. It is important to note that the Gazli field has a storage

capacity of 33 billion cubic meters of gas per year, which allows it to be used in the winter.

Gas fields are deposits of natural gas located in a specific structure in a certain part of the earth's crust. By the end of the twentieth century, about 16,000 oil and gas fields had been discovered in more than a hundred countries. About 400 of them are under water. Some of the gas produced in Uzbekistan is exported to neighboring countries. There are more than 100 oil and gas fields in the country. 45 of them are gas condensate and gas oil fields, located in Bukhara, Kashkadarya, Surkhandarya, Fergana, Andijan, Namangan regions and the Republic of Karakalpakstan. There are 17 large gas fields in the oil and gas region 'Bukhara-Khiva'. It has also been found in Jurassic and Cretaceous deposits in Kashkadarya and Bukhara regions. Their total gas reserves are estimated at 5,429 billion cubic meters and the Gazli and Shurtan gas fields contributes the main part of it. OPEC countries have 40% of the world's gas reserves, of which 28% are in the Persian Gulf. OPEC countries account for 10-11% of the world's gas production.

After natural gas is extracted, it is first cleaned of non-combustible additives. The moisture content of the gas is reduced and nitrogen, carbon dioxide and hydrogen sulfide are removed. The reason is that these gases are not suitable for use because they contain sulfur compounds. At the initial stage of the development of gas fields, along with natural gas, sulfur is also produced.

There are many underground resources in our country. A new system for their development and processing has been created. In accordance with the Action Strategy for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan, a number of changes have been made in the oil and gas industry. In particular, the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated June 30, 2017 "On measures to improve the management system of the oil and gas industry" improved the activities of Uzbekneftegaz.

“According to I.M. Gubkin, oil and gas are hydrocarbon-containing combustible minerals, respectively, called liquid and gaseous hydrocarbons, the caustobiolites composed of carbon and hydrogen. Their heat output is higher than other types of fuels and reaches 12,000 kcal in oil and 13,000 kcal in gas. Thus, oil and gas are important sources of energy.” [1]

The analysis of normative documents, scientific and methodological guidelines, practical experience is important in increasing the volume of oil and gas production, as well as the expansion of underground gas storage facilities. The increase in oil production is determined by the increase in the number of production wells. Modernization of the subsoil involves the construction of new gas compression equipment, a collection system, vehicle manufacturing and on-site vehicles.

In order to meet the gas needs of the population of the country, in 2018, the Gazli oil and gas field was launched in Bukhara region. In accordance with the Program for Increasing the Production of Hydrocarbons in 2017-2021, "Gazlineftegaz" was planning to implement 6 investment projects, which are 2 of them are now operational.

As part of the transformation of these projects into industrial operation, a gas field and a new gas pipeline were launched. More than 500 workers and specialists, as well as modern equipment were involved to organize the planned work at a high level. Once all the planned projects are implemented, a total of 117 new jobs will be created and the unemployed will be employed in the sector.

"It should be noted that the length of the pipeline from the sulfur desalination plant "Uchkir" with a diameter of 1020 mm to the main gas pipeline "Uztransgaz" is 46.3 km. "With the launch of the Northern Suzma field and the construction of a new gas pipeline, the volume of gas produced and delivered per day has reached 1.5 million cubic meters." [2]. "Modernization of surface and underground mining facilities is carried out at the expense of foreign direct investment. In particular, the Canadian company Condor Petroleum plans to invest more than \$ 1 billion in the development of gas fields in Bukhara region in the period of 2021 and 2024." [3].

To date, there are 393 gas transmission stations and 25 compressor stations in the network, which operate 250 units. Their task is to deliver gas from one point to another. One of the peculiarities of gas fields is that in the process of calculating gas reserves, the pressure index is of great importance to it, because the higher the pressure, the more compressed the gas and the higher its reserves.

As every other field, this network also has its own drawbacks:

- Due to non-increase in reserves, natural gas production in 2017 was not sufficiently completed;
- Modernization and repair of natural gas production facilities and distribution networks are also insufficient;
- From the time gas is extracted until it is delivered to the consumer, 6% of it is lost.

The mode of operation of gas fields depends on the geological conditions of the field and the intensity of exploitation. The pressure distribution in the gas field is much faster. Forms an explosive mixture when collecting gas, compressing it, extracting the liquid fraction, and driving it into the formation.

With the construction and commissioning of all facilities, Gazli Oil and Gas Production Department will increase 2.0 million cubic meters of natural gas, 219 tons of liquefied gas and 102 tons of gas condensate per day and improve the quality of natural gas supplied to Uztransgaz main gas pipelines" [4].

In accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated November 25, 2020 No 746, in order to further improve the system of monitoring the impact of oil and gas development on seismogeodynamic processes, a number of tasks have been identified. In particular, proposals have been developed for the phased introduction of other oil and gas fields being developed in the country from March 1, 2021.

Specific tasks have been set by President Shavkat Mirziyoyev on priority measures to increase the financial stability of the oil and gas industry. According to this: fulfillment of forecast indicators of hydrocarbon production; natural gas production; elimination of problematic issues in the natural gas supply system; practical measures for the development of additional gas fields have been identified.

To sum up, by developing new gas fields, it is possible to increase production and efficiency. An important factor for this is, first of all, the attraction of innovative technology, modern devices and equipment, investment in them. Overcoming problems in drilling and repairing wells in the regions, early commissioning, the supply of material goods for the development of new ones are important.

References:

1. *Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PR-4664 "On priority measures to increase the financial stability of the oil and gas industry." April 4, 2020.*
2. *Methods of search and exploration of oil and gas deposits. / T.N.Yarboboev, O.G.Hayitov — Karshi .: 2018-420 p.*
3. *Technology and techniques of oil and gas production. / B.Y. Nomozov-Qarshi .: 2015-185 p*
4. *Information from the net: www.kun.uz*

Шавкатов С. О.,
Ташкентский государственный
экономический университет,
г.Ташкент, Республика Узбекистан

УПРАВЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕКЛАМ И КОММУНИКАЦИЙ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

В целях повышения эффективности проводимых реформ в сфере туризма и кардинального увеличения въезжающих иностранных граждан в страну путем решения имеющихся проблем туристической инфраструктуры, повышения качества предоставляемых услуг и активного продвижения национального туристского продукта на мировых рынках, усиления кадрового потенциала туристской отрасли, а также в соответствии с основными направлениями

Концепции развития сферы туризма в Республике Узбекистан в 2019-2025 годах [1]. Исходя из этого указа можно учесть то что данный указ затрагивает нашу тему.

В условиях цивилизации и глобализации большинство компаний, которые занимаются многими способами продвижения своей продукции на рынке, часто используют несколько форм распространения информации. Это правило наиболее эффективно, поскольку оно может учитывать специфику товара или услуги, характеристики производителя (продавца) и конкурентов. В таком случае, менеджеры по рекламе должны иметь возможность реагировать на эти изменения, учитывая, что рыночные условия могут измениться. В этом комплексе играют важную роль и маркетинговые коммуникации.

Индустрия туризма – это отдельная сфера предпринимательской деятельности, характеризующаяся экономическими отношениями производственного и непроизводственного сектора, обеспечивающая универсальные виды деятельности (пакеты услуг, различные виды работ, различные продукты) [2].

Первая особенность индустрии туризма состоит в том, что особенностью услуги является неосязаемая природа услуг и отсутствие спроса. В связи с этим маркетинговые коммуникации в сфере туристических услуг могут быть гораздо более автоматизированы, чем процессы. Влияние услуг оценивается потребителем на основе ряда факторов, включая субъективные характеристики (доход, возраст, образование, род занятий) и факторы окружающей среды - экономическую, политическую и социальную ситуацию в стране, окружающую среду и т. д.

Из-за неосязаемости и неспособности туристических услуг рекламодателю сложно убедить потребителя в этих услугах, поскольку качество услуг варьируется в широких пределах и зависит от времени и места предоставления услуг. Если клиент не хочет путешествовать в последнюю минуту, его практически невозможно заменить.

Вторая особенность – сложная система взаимоотношений между составляющими элементами индустрии туризма и их сферой влияния. Поэтому рекламная кампания должна точно знать, на какую аудиторию она нацелена и какая она на самом деле. Большинство предприятий и предприятий в сфере туризма имеют небольшие ресурсы, которые они не хотят тратить на рекламу. Крупные туроператоры, которые максимально используют свои услуги, имеют гораздо лучшие финансовые ресурсы, чем другие. По данным Госкомстата, 82% предприятий и предприятий в сфере туризма являются частными [5]. Поэтому основная цель их бизнеса – получение прибыли.

Третья особенность индустрии туризма – это влияние потребителей в разных сегментах. Поскольку услуги являются сложными, мы не можем ожидать, что у всех будут одинаковые требования и поведение в рекламе. Существует много различий, например, между владельцами отелей и ресторанов или между туристами и местными жителями. Крупные отели (гостиничные сети, консорциумы) не заинтересованы в предоставлении курортных услуг, потому что у них достаточно услуг и всех необходимых удобств для отдыха гостей. Небольшие отели больше заинтересованы в диверсификации поставок. Им трудно конкурировать в условиях высокой конкуренции, поэтому booking.com и подобные сайты завоевали популярность в рекламной индустрии.

Учитывая специфику туристической индустрии, необходимо отметить, что на выбор маркетинговых коммуникаций в данном секторе влияют следующие факторы: финансовые ресурсы компании для рекламодателя; уровень конкуренции; характер предлагаемых услуг, целевая аудитория туристского продукта, назначение услуг; особенность рынка – ориентирована на местного или регионального, индивидуального или массового потребителя; задачами рекламной компании являются информирование потребителей, содействие продаже туристических услуг, конкурентоспособность, стратегия компании (рост, ограниченный рост, спад и т. д.), лояльность клиентов и т. д.

Как только цели будут установлены, будет разработан план выбора форм рекламы в туризме, способов максимизации воздействия рекламы в зависимости от выделенного бюджета.

На современном туристическом рынке недостаточно создать хороший продукт или услугу, чтобы обеспечить ценообразование и доступ. Для достижения запланированного эффекта необходимо продвигать туристические услуги, используя различные методы, механизмы и технологии коммуникации. Это не только увеличит продажи, создаст позитивный имидж продукта, компании или услуги.

Реклама – это любая форма платного общения с потенциальной потребительской аудиторией, которая продвигает продукт или услугу, формируя у потребителя восприятие любого изображения, влияя на их окончательный выбор [3]. Основными задачами рекламы в туризме являются: привлечение и удержание внимания потребителей; формирование интереса и получение достоверной информации; мотивация к действию [4].

Управление рекламных форм в индустрии туризма является неотъемлемой частью развития туристического бизнеса. Формы рекламы определяются исходя из целей и задач туристических компаний, с учетом планируемой эффективности.

Главной проблемой тур компаний является то, что они ограничиваются только рекламой в средствах массовой информации, когда еще можно использовать другие виды реклам (сувенирная реклама, реклама на местах потребления, реклама на транспорте, прямая персональная реклама, наружная реклама и т. д.)

В заключении необходимо отметить, что при охвате рекламной аудитории выделяют различные стратегии, к которым можно отнести: стратегия в зависимости от фазы жизненного цикла туристской услуги, монополярная стратегия, стратегия нескольких выборочных сегментов, стратегия ниши или концентрации рекламы на одном сегменте. Приведенные модели выбора средств рекламы, должны широко применяться в зависимости от разных комбинаций использования рекламных средств информации. Мы считаем, что на успешную деятельность туристских компаний влияют разные формы рекламы, в связи, с чем можно сделать вывод о том, что эффективное управление распространения рекламы является очень важным аспектом их эффективности в данном бизнесе.

Использованные источники:

1. Указ Президента Республики Узбекистан “О мерах по дальнейшему развитию сферы туризма в Республике Узбекистан”. – Ташкент. 13 августа 2019 года. № УП-5781. Источник: <https://lex.uz/ru/docs/4474549>

2. Романова М.М. Как создать механизм для стратегической отрасли региона. Дисс. на соис. ученой степени канд. эконом. наук. – М., 2006. – 172 с.

3. Орлова Л.Н. Нематериальные фабрики системы экономики // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО. – 2013. – № 5. Источник: <https://elibrary.ru/contents.asp?issueid=1513630>

4. Соколов М.А. Маркетинговая стратегия как механизм обеспечения конкуренции конкурентоспособности современной организации // Молодой ученый. – 2014. – № 6-2 (65). – с. 66-68. Источник: <https://moluch.ru/archive/65/10853/>

5. Материалы Государственного комитета Республики Узбекистан по статистике. Источник: <https://www.stat.uz>

**Кукла Ю. П.,
Університет економіки і права «КРОК»,
м. Київ, Україна**

АДАПТАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІНТЕРНЕТ-ПРОСУВАННЯ ТОВАРУ ПІД НОВИЙ СЕГМЕНТ РИНКУ

Соціальні мережі являють собою той ресурс, що дає змогу користувачам об'єднуватись у групи залежно від сфери та виду діяльності, власних інтересів

та створюються з метою поглиблення комунікації між людьми. Вони характеризуються такими властивостями, як: присутність власних думок користувачів, зміна їх думок залежно від інших дописувачів; різний рівень впливу на думки агентів думок користувачів; різний рівень конформізму агентів; наявність непрямого впливу поміж соціальними контактами; скорочення рівня «непрямого впливу» за зростання відстані; присутність «думок лідерів», наявність порогу чутливості за зміни думки оточуючого середовища; наявність зовнішніх факторів впливу (реклами) тощо.

Соціальні мережі мають низку переваг у порівнянні з іншими інструментами онлайн-маркетингу, так і у порівнянні з традиційними інструментами рекламування. Основними з них, на нашу думку, є:

1. Таргетинг. Ключовою перевагою соціальних мереж є наявність можливостей для таргетингу, тобто фокусуванні рекламної кампанії на конкретному сегменті цільової аудиторії. Фактично користувач самостійно може фокусувати кампанію настільки глибоко, наскільки вважатиме за потрібне.

2. Нерекламний формат. Сучасний споживач перенасичений рекламою. Вона надходить з телебачення, сторінок друкованих ЗМІ, білбордів, постерів у транспорті тощо. Інтернет – одне з найбільш агресивних середовищ з точки зору споживача реклами. В результаті такого навантаження поступово мозок людини починає формувати спеціальні антирекламні фільтри. У випадку з соціальними мережами антирекламні фільтри не вмикаються, оскільки в SMM не використовується рекламний формат. Основний інструмент – спілкування на актуальні для користувача теми та розповсюдження цікавого для нього контенту, який він обирає.

3. Інтерактивна взаємодія. У випадку базових маркетингових інструментів робота з аудиторією, як правило, вибудовується в односторонньому форматі: рекламодавець надає інформацію про свій продукт та не має можливості отримати зворотній зв'язок. В соціальних мережах цей процес носить двосторонній характер: користувачі можуть висловлювати власну думку, брати участь в опитуваннях.

4. «Сарафанне радіо». Користувачі схильні розповсюджувати цікаву для них інформацію у своєму оточенні. У соціальних мережах цей фактор виражений в значній мірі. При правильному використанні дана особливість може забезпечити стрімке і широке розповсюдження інформації. Саме на цьому механізмі побудований вірусний маркетинг – створення прив'язаних до бренду контенту, інтерактивних додатків, які користувачі самостійно розповсюджують у своєму середовищі. В результаті здійснюється більш глибока взаємодія з цільовою аудиторією, ніж у випадку з традиційною рекламою [3].

Крім переваг, звичайно, існують і недоліки соціального медіа маркетингу: великі затрати часу, необхідність бути комунікабельним та уміти підлаштовуватись під аудиторію, відповідність не усім брендам та видам

послуг, висока конкуренція, негативне враження споживача у випадку неправильного підходу.

Слід зазначити, що маркетинг у соціальних мережах включає в себе безліч методів роботи. Найпопулярніші з них – побудова спільнот бренду (створення представництв компанії у соціальних медіа), робота з блогосферою, репутаційний менеджмент, персональний брендинг і нестандартне SMM-просування [2].

Побудова спільнот бренду передбачає, що споживачі брендів часто самостійно збираються у віртуальні групи, спілкуючись на спільні для них теми, обговорюють переваги і недоліки товару, свої побажання, діляться відеозаписами тощо. У таких спільнотах не вистачає лише зворотного зв'язку від бренду, тобто можливості спілкування з представниками компанії-виробника. Ряд запитань користувачів залишаються без відповіді, а побажання – не почутими. Наприклад, бренд «Агуша» створив територію для спілкування сучасних батьків. За чотири місяці на сайті зареєструвалося більше 80 тис. батьків. На сайтах можна дискутувати про виховання дітей у форумі, читати про це в календарі-енциклопедії, обговорювати переваги та недоліки продукції тощо.

Робота з блогосферою передбачає те, що з розвитком Інтернету і його комунікаційних можливостей, блогосфера зазнала значних змін, які зробили її каналом для реалізації заходів з просування бізнесу. Експерти часто прирівнюють блогосферу до засобів масової інформації. Чимало компаній вже користуються цією можливістю для управління споживчими перевагами, інформування широкої аудиторії, формування та підтримки інтересу до бренду.

Нестандартне SMM-просування – це вид роботи у соціальних медіа, який не передбачає створення співтовариств, а ґрунтується в основному на розробці інтерактивних та медійних елементів соціальних мереж. Нестандартні проекти покликані привернути увагу до компанії. Нестандартна активність притаманна компанії “Fanta”, яка робить акцент на створенні інтерактивного надійного елемента з метою популяризації даного бренду серед основного сегменту цільової аудиторії [4].

Репутаційний менеджмент або відгуки споживачів – один із основних факторів, що формують репутацію компанії. Вирішальний вплив на вибір компанії здійснює досвід людей, які вже мали справу з її товарами і послугами, а вже потім вартість товару та інші фактори [4].

Соціальні медіа сьогодні стали домінуючим типом спілкування зі споживачами і одним з головних каналів для інформування суспільства про переваги товарів та послуг. Фахівці з маркетингу мають враховувати соціальні медіа в комунікаційних стратегіях, оскільки без них вони втрачають важливі канали зв'язку з клієнтами. З метою досягнення маркетингових цілей через соціальні медіа потрібно враховувати особливості кожної з соціальних мереж, знати і вміти використовувати SMM інструментарій [5].

Основними перевагами соціальних медіа над іншими інструментами онлайн маркетингу є: поширення інформації через соціальні мережі за допомогою відгуків, можливість максимального таргетування рекламної інформації, нерекламний формат просування у соціальних мережах, можливість інтерактивної взаємодії з цільовою аудиторією. Побудова спільнот бренду, робота з блогосферою, персональний брендинг, нестандартні активності, репутаційний менеджмент є провідними методами роботи в соціальних мережах [1].

В сучасному світі важливість соціальних медіа для просування товарів та послуг є загально визнаною. Просування в соціальних медіа – це складна і системна робота, що вимагає досвіду і нестандартних знань. Використання інструментів соціального медіа в маркетинговій діяльності дає можливість прогресивно налаштованим компаніям успішно просувати свій товар на вітчизняному та зарубіжному ринках за рахунок наявності інформації про побажання споживачів, їхні рекомендації та вподобання, інформацію про конкурентів та партнерів в процесі розробки, виробництва та реалізації нового товару чи бренда. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у розробленні методів та показників розрахунку ефективності соціальних медіа, їх ефективності у різних видів бізнесу, покращенні та вдосконаленні стратегій впровадження даної діяльності та розширенні науково-методологічної бази у цьому напрямку маркетингової діяльності.

Використані джерела:

1. Абдоков Л.З. Роль соціального медіа маркетинга в сучасному бізнесі / Л.З. Абдоков // *Теорія і практика сучасної науки. Інститут управління і соціально-економічного розвитку*. – 2016. – № 1(7). – С. 3-6.
2. Грищенко О.Ф. Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту підприємства / О. Ф. Грищенко, А.Д. Нешева // *Науковий журнал «Маркетинг і менеджмент інновацій» Серія: Інновації у маркетингу – Суми*. – 2013. – №4 – С. 86-98.
3. Суровцев О.О. Соціальний медіа-маркетинг як маркетингова комунікація підприємств під час виходу на зовнішні ринки / О.О. Суровцев // *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство — Ужгород*. — 2016. – №9 – С. 145-148.
4. *Маркетинг в соціальних мережах / Дамир Халилов*. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 240 с.
5. Башинська І.О. Маркетингові комунікації підприємства у соціальних мережах / І.О. Башинська // *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет*. – Луцьк. – 2012. – № 9(34). – С. 36-41.

СЕКЦІЯ 2

Методологічні проблеми та перспективи розвитку економічної освіти в Україні: формування та реалізація нової парадигми

*Падалка О. С.,
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
Бондаренко В. Д.,
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
Польська І. І.
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ В ОСВІТІ: ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Невпинна глобалізація, що охоплює всі сфери суспільства і спричиняє не лише взаємозбагачення і взаємозалежність людства, а і загострення конкуренції між країнами, націями, окремими громадянами в процесі їх зростаючої взаємодії, географічної та економічної мобільності. Демократизація та гуманізація сучасних суспільств, піднесення значення окремої людини, посилила вимоги до її особистої компетентності та самодостатності. Причини відомі і мають, насамперед, цивілізаційний характер, вони не раз обговорювалися на наукових семінарах, конференціях, симпозіумах та ін. і здійснюють значний вплив на формування та утвердження нової парадигми освіти, зокрема економічної. Тобто, йдеться, про те, що на перше місце мають бути поставлені знання, як найбільш прогресивний, демократичний компонент, що відповідає сучасній фазі розвитку суспільства, щоб забезпечити створення та функціонування « економіки знань», «економіки думки», «економіки розуму». Відтак в епоху «суспільства знань» нагальною стає проблема формування «інноваційної людини».

В сучасному суспільстві усвідомлюється необхідність впровадження інноваційної моделі розвитку економіки. І це, безумовно, добре. Хоча й недостатньо. Потрібні конкретні дії. І найбільш ефективними вони будуть тоді, коли всі зрозуміють, що інноваційність формування навичок в учнів та професійних компетентностей у студентів ВНЗ не зводиться суто до економічної сфери, вона має значно ширший зміст. Інноваційність охоплює всі сфери життя і передбачає утвердження відповідного способу життя людини, всього суспільства в цілому. Без цілісного погляду на інноваційність неможливо забезпечити стабільний і ефективний розвиток власне економіки. Суспільна свідомість потребує утвердження змінності, динамізму як адекватної сучасності риси життя, лише через яку держава і може забезпечити сталий розвиток, стабільно конкурентоспроможне й успішне суспільство. І навпаки,

консерватизм, незмінність веде до відсталості, виштовхує і окрему людину, і суспільство, та й країну загалом за межі розвинутого світу. Звідси зрозуміло, що, окрім науки, у забезпеченні інноваційного типу розвитку економіки і суспільства в цілому провідну роль відіграє освіта.

Через освіту ми повинні підготувати інноваційну людину, здатну і бажаючу творити і сприймати зміни нововведень, технологій, інформації, знань, самих обставин життя. Але для того, щоб готувати людину і суспільство до інноваційного типу життя, необхідно модернізувати саму освіту. І модернізація освітянської діяльності, що продовжується у нашій країні згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, якраз і покликана осучаснити освітянську діяльність з огляду на інноваційність.

Розробка Національної стратегії розвитку освіти зумовлена необхідністю кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий простір.

Та обставина, що людство вступило у період, коли зміна ідей, технологій, знань відбувається скоріше, ніж зміна одного людського покоління, означає, що ні в школі, ні в найкращому університеті неможливо навчити людину на все життя. А це означає, що нині недостатньо зосереджувати увагу в закладах освіти лише на засвоєння певної суми знань. Водночас треба домогтися реалізації у ході навчального процесу ще однієї функції – навчити людину вчитися впродовж життя, самостійно засвоювати нові знання і нову інформацію, виробити в цьому потребу. Людина розумна (*homo sapiens*) у ХХІ столітті - людина, яка навчається все своє життя.

Тому слід навчити майбутнього фахівця використовувати набуті знання для практичного життя, як професійного, так і громадського. У такому разі знання перетворюються у безпосередню основу діяльності, що врешті-решт лежить в основі інноваційного розвитку в будь-якій сфері.

Інноваційність утверджується у світі, який стає все більш глобалізованим. Тому уміння спілкуватися з іншими країнами, швидко перебирати інформацію, новітні технології, кращий досвід, знання неможливо без знань державної української мови та іноземної мови (мов) широкого міжнародного розповсюдження.

Інноваційна модель розвитку освіти вимагає формування особистості нового покоління: освіченої, ерудованої, гнучкої, мобільної, креативної, здатної до самостійної, ефективної і продуктивної діяльності. Тому треба переглянути у навчальному процесі, а також у сім'ї та суспільстві, ставлення до навчання і розвитку особистості. Сприяти вихованню активної пізнавальної позиції, свідомого пошуку знань і інформації, розвитку логіко-аналітичних здібностей у учнів та студентів.

Інноваційна складова у засвоєнні знань повинна мати обов'язково творчий характер, адже лише творчо розвинута людина здатна бути

інноваційно ефективною. Звідси набуває актуальності розпізнання і розвиток творчих здібностей.

Слід максимально наблизити навчання і виховання кожного учня до їх природної сутності, особливостей і здібностей. На наш погляд, цей принцип має бути визначальним при проведенні будь-яких змін в освіті. Бо саме він дозволить досягти найвищої якості освіти і, що надзвичайно важливо, не всупереч природі людини, а завдяки її підтримці і розвитку.

Формування індивідуальної траєкторії набуття знань в університетах передбачено також вимогами Болонського процесу.

Успішно функціонувати в інноваційній економіці людина не зможе без відповідної технологічної готовності. Тут надзвичайно важливим, а може, і головним пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти.

Саме інформаційні технології забезпечують учням і студентам вільний доступ до різноманітної інформації, роботу з різними джерелами інформації в інтерактивному режимі, набуття навичок розв'язання різноманітних проблем на основі їх всебічного дослідження і аналізу, здобуття певних знань з різноманітних галузей, одним словом – готують людину до сприйняття та генерації нових ідей.

Оновлюються функції вищої школи. Усе більше і більше вища освіта стає обов'язковим етапом у розвитку особистості, вона стала більш масовою і цим самим створюються передумови для інноваційного розвитку, переходу до науково-інформаційних технологій.

Для вищої освіти України проблема входження у європейський освітній простір є надзвичайно важливою, оскільки це стане кроком ефективного входження до світового співтовариства. Прийняття «правил гри» єдиного соціально-економічного простору починається з усвідомлення вимог сучасної глобалізації та формування відповідної політики внутрішньої перебудови. Водночас, вища освіта має захистити самобутність та унікальність вітчизняної школи, зберегти свої кращі традиції.

Конкурентноспроможний університет – це ВНЗ, спроможний займати та утримувати стійкі позиції на певних сегментах європейського та світового ринку освітніх послуг і продуктів інтелектуальної діяльності завдяки ефективній реалізації науково-педагогічного потенціалу, розвинутій інноваційній системі та достатності фінансових ресурсів, які забезпечують високу якість навчання і досліджень.

Лідруючі позиції в сучасних освітніх системах і світових академічних рейтингах займають університети синергійного поєднання освіти і науки, тобто, які мають високий рівень «дослідницької конкурентоспроможності», а діяльність таких інституцій набуває мультинаціонального, глобального масштабу.

Функціонування інфраструктур у підсистемах освіти, що опікуються підтриманням наукової та інформаційної діяльності в системі освіти, забезпечують усталену систему знань і компетентностей, відповідно до запитів і проблем розвитку економіки, утворюють новий синтез – освітньо-наукові кластери.

Об'єднання у освітньо-науковий кластер на основі вертикальної інтеграції формує не електичну концентрацію різноманітних знань і технологічних винаходів, а певну систему розповсюдження нових знань і технологій. Загалом у сучасній парадигмі розвитку відбувається переорієнтація на головний ресурс – інтелектуальний капітал і високі технології, продуцентами і носіями якого є університети.

Реформування вітчизняної системи вищої освіти у контексті європейського освітнього простору зумовлює конкретні зміни на всіх рівнях: програми, змісту, форм і технологій навчання, організації контролю навчання.

Програма навчання, як відомо, має складатися відповідно до кінцевої мети. Проте, добре відомо, що різні види професійної діяльності, навіть підготовка майбутніх фахівців одного профілю, передбачають неоднакове використання навчального навантаження, як наприклад, українськими та польськими освітніми закладами.

Національний стандарт, як відомо, включає такі складові, як освітньо-кваліфікаційні характеристики, освітньо-професійні програми та єдину систему оцінювання якості вищої освіти за певними напрямками.

Тому одним із першочергових завдань підвищення ефективності професійної освіти, її відповідності європейським стандартам є розробка навчальних програм та навчальних планів для бакалаврів та магістрів різних спеціальностей, розробка критеріїв визначення рівнів фахової підготовки на кожному етапі навчання відповідно до ступеня, що набувається.

Із часу поглиблення освітніх відносин між Україною та Європейським союзом вітчизняна методика навчання у ВНЗ почала більш демократично ставитись до розробок зарубіжних методистів і динамічніше переймати їх досвід. Однак, аналіз наукових досліджень, програм навчання, узагальнений досвід викладання у вузі свідчить про те, що калькулювання назв курсів на європейський зразок неможливе без глибокого переосмислення перебудови освітнього процесу в залежності від мети навчання кожного курсу, розробки відповідних навчальних матеріалів.

Існують також проблеми теоретико-методологічного, науково-методичного, навчально-організаційного характеру, зумовлені роздільністю навчальних програм для конкретних факультетів і спеціальностей, кількістю навчальних годин, передбачених програмою для аудиторної і самостійної роботи, структурою і тривалістю курсів.

В Національній стратегії зроблено глибокий аналіз стану розвитку освіти в Україні, визначені основні проблеми, виклики та ризики. Наголошується, що стратегія розвитку національної системи освіти повинна формуватися

адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить стійкий рух та розвиток України в першій чверті XXI століття, інтегрування національної системи освіти в європейський і світовий освітній простір». В цьому документі одним із перших стратегічних напрямів державної політики у сфері реформування освіти названо дотримання принципу пріоритетності людини, модернізація структури, змісту та організація освіти на засадах компетентнісного підходу, а також забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя, формування безпечного освітнього середовища, екологізація освіти та ін. Документ визначив основні завдання Національної стратегії, виокремивши завдання в галузі дошкільної освіти, середньої, освіти для дітей з особливими освітніми потребами, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.

З метою реалізації завдань, визначених стратегічними документами розвитку освіти в Україні в нових умовах, була розроблена і прийнята ціла низка законів, постанов Уряду, рішень МОН України та інших урядових і громадських організацій, включаючи АПН України, НАПН України, в яких обґрунтовувалися, а також оформлялися у відповідні юридичні норми назрілі зміни (завдання) в різноманітних сферах освітянської діяльності, починаючи від самих узагальнюючих характеристик сучасної освіти і закінчуючи питаннями її організації, кадрового забезпечення, фінансування.

Формування нової моделі економічної освіти з самого початку відбувається в контексті розбудови всієї системи вітчизняної освіти відповідно до вимог ринкової економіки. А тому всі нормативні акти, які розроблялися державними та суспільними інститутами у цій сфері суспільного життя, служили методологічною основою формування і нової моделі економічної освіти.

У країні утверджувалася ідея неперервної економічної освіти. А тому крім навчальних програм системного курсу «Економіка» (рівень стандарту, академічний та профільний рівні) розроблялися спеціальні програми розвиваючих занять, які мали на меті ознайомлювати учнів з окремими сферами (питаннями) економічного життя людей (сім'ї, школи, міста, села, суспільства тощо), починаючи з початкової школи і закінчуючи старшою школою. Була також розроблена програма курсу «Економіка» (за вибором) для 2-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Як бачимо, загальноосвітня школа України крок за кроком освоювала нову модель освіти і, зокрема, економічної. Ця модель мала відповідати ринковим умовам функціонування нашого суспільства, сприяти створенню ефективної, конкурентної національної економіки, інтегрованої у світовий економічний простір, забезпечувати підготовку висококваліфікованих національних кадрів, поєднувати національні і загальнолюдські цінності з метою відтворення і нарощування інтелектуального та економічного потенціалу країни.

Найважливішим є те, що вченим і педагогам вдалося концептуально визначити зміст і структуру системного курсу економічної освіти у загальноосвітній школі, напрацювати величезний навчально-методичний матеріал з вивчення цього предмета (підручники, посібники, різноманітні методичні розробки та ін.) Визначені зміст, рівні та структура неперервної економічної освіти, обґрунтовано концепцію профільного навчання у старшій школі, форми використання передового світового досвіду.

Значна робота проводилася з впровадження нової моделі економічної освіти у вищій школі України. Зміст економічної освіти все більше відображав потреби утвердження і розвитку ринкової економіки. Безумовно, що наша економічна освіта за основу брала теоретичні і практичні напрацювання західної економічної науки, при цьому в переважній більшості абстрагуючись від місцевих економічних умов. Але навіть у такій формі це мало величезне значення, оскільки забезпечувало формування в суспільстві ринкової ідеології.

Підкреслимо, що реформування економічної освіти в Україні, як ми уже відзначали, кінцевою метою передбачає формування в учнів компетентностей. В «Типовій освітній програмі закладів загальної середньої освіти III ступеня» (2018р.) сформульовані «ключові» та «наскрізні» компетентності, серед яких виділяються компетентності економічного змісту: ініціативність і підприємливість (ключові компетентності), екологічна безпека і сталий розвиток, підприємливість і фінансова грамотність (наскрізні компетентності). Формування цих компетентностей вимагає отримання учнями глибоких економічних знань, які можуть бути досягнуті лише шляхом вивчення в школі системного курсу «Економіка». А цей курс нині виведений із числа обов'язкових для вивчення предметів. Теж саме ми бачимо і в стандарті вищої освіти України (спеціальність 051 «Економіка»), де сформульовані «загальні» й «спеціальні» (фахові, предметні) компетентності, формування яких незаперечно потребує обов'язкового вивчення у ЗВО (всіх фахових спрямувань) системного курсу «Економіка», а не включати цей курс в число предметів «за вибором».

Ми розглядаємо виключення системного курсу з економічної теорії (економіки) із числа базових і обов'язкових для вивчення дисциплін із навчального процесу ЗЗСО і ЗВО як акт недооцінки економічних знань в суспільному житті і вважаємо це основним проявом занепаду економічної освіти в Україні.

Сьогодні стає досить поширеним бізнес-орієнтований підхід щодо мети викладання предмета «Економіка» у загальноосвітній школі та ЗВО, як такого, що має формувати необхідні знання для ведення підприємницької діяльності. Проте, це звужене розуміння завдань економічної освіти. Адже глибокі, базові економічні знання потрібні всьому населенню країни, у структурі якого підприємці займають лише незначну частку. Економічна грамотність потрібна громадянину кожен день і все життя незалежно від його професійного місця у суспільстві. Тому питання формування кожним громадянином системи економічних знань аргументується потребами самого життя суспільства.

Маємо наголосити на такому: потреба у глибоких економічних знаннях в сучасних умовах посилюється потребами самого економічного розвитку, особливостями якого є: перехід світової економіки до інноваційної моделі розвитку; проникнення прогресивних технологій буквально у всі сфери суспільства; зміни у дії закону зростання потреб населення; загострення у світі екологічної проблеми; все більша відчутність обмеженості ресурсів; посилення нерівномірності розвитку країн та ускладнення міжнародних відносин.

Формування нової моделі економічної освіти, безумовно, потребує глибокого осмислення кожного курсу реформ, створення їх повноцінної юридичної основи. Сьогодні звертає на себе увагу низька якість стандартів економічної освіти. Стандартною вимогою вивчення економіки окреслюється лише певні фрагменти системи економічних знань (наприклад, в «Державному стандарті базової і повної середньої освіти» (2011р.) в розділі «Суспільствознавчий компонент» (старша школа) включена стандартна норма «Людина в економічній сфері», де перераховані 19 понять (підрозділів), які не виражають ні системного змісту курсу «Економіка», ні його структуру. Не зрозуміло, якими критеріями користувалися автори цього, так званого, стандарту. Ще більше невизначеності в змісті економічної освіти у загальноосвітній школі і ЗВО з'явилося у зв'язку з переходом до визначення змісту і мети економічної освіти за сформульованими компетентностями, які настільки узагальнено виражають навчальні цілі, що абсолютно втрачається предмет економічної науки і освітнього курсу «Економіка».

Формування і реалізація нової моделі економічної освіти, як ми уже відзначали, конкретизує і більше практично спрямовує її цільові функції. Зокрема, впроваджено поняття «компетентності», що виражають результати навчання. Проте, визначення останніх потребує ще значних досліджень. Адже компетентності мають бути більш цілеспрямованими, виражати саме результат економічної освіти та її функції у зв'язку з потребами суспільства. У сформульованих компетентностях відсутнє основне – уміння пізнавати і використовувати економічні закони розвитку суспільства. Без цього науковий рівень економічної практики знижується, а сама економічна діяльність здійснюється хаотично і з масою помилок. Прикладом є економічна практика України в період ринкових реформ.

Новою концепцією надання вищої освіти вважається неперервна освіта людини протягом усього свідомого життя. Для її реалізації необхідним є удосконалення навчальних програм з метою врахування багато-дисциплінарних напрямків і міждисциплінарних зв'язків для забезпечення споживачеві можливості широкого вибору. Крім того, навчальні програми мають стимулювати студентів до самостійного навчання та заняття підприємництвом.

Вища освіта повинна створювати студентам і викладачам таке середовище, що сприяє навчанню та викладанню з гуманістичним спрямуванням, визнає взаємну повагу і довіру студентів і викладачів, сприяє створенню науковості, істинності та правдивості в процесі передачі знань від

викладача до студента, виховує почуття відповідальності як за себе, так і за долю всього людства. Вищі заклади освіти повинні бути не тільки навчальними, але й освітніми і виховними.

Те, наскільки вища освіта відповідає вимогам часу, залежить значною мірою від професорсько-викладацького складу навчальних закладів, від того, на якому рівні вони реалізовуватимуть три основні місії вищої освіти - освіти, наукових досліджень, надання послуг (обслуговування всіх інших сфер діяльності людини). Для постійного підвищення статусу викладацьких кадрів вищих навчальних закладів необхідно задовольняти потреби викладачів у відповідності до поставлених часом високих завдань. Це означає: по-перше, сприяння професійному та службовому росту професорсько-викладацькому складу; по-друге, створення викладачам необхідних умов для самостійного вдосконалення, підвищення кваліфікації і наукового рівня; по-третє, надання їм можливості для широкої участі у міжнародних контактах і спілкуванні з іноземними колегами; по-четверте, надання доступу до новітніх технологій (ІНТЕРНЕТ, телекомунікаційні системи і мережі зв'язку, біотехнологія, сучасні технічні засоби та пристрої тощо); по-п'яте, створення незалежних і демократичних інстанцій для оцінки діяльності (атестації) викладачів вищих навчальних закладів.

На наше глибоке переконання: вузівського педагога із значним досвідом, його індивідуальним, а можливо, неповторним педагогічним впливом на особистість студента не можуть замінити ніякі сучасні технології. У справі досягнення більш якісного навчання, глибоких знань тих, хто навчається, вони не є панацеєю, а вирішальним в освітянській справі залишається викладач.

Вища освіта подолати такий шлях самостійно не зможе, а тому своє слово повинна сказати держава про її роль і місце у цих процесах, яка має такі потужні інструменти впливу, як державна освітня політика, державне регулювання та державне управління.

Отже, сучасна філософія і стратегія (перезавантаження) нової парадигми розвитку освіти має забезпечити оптимальну та ефективну взаємодію функціонування системи неперервної освіти, цивілізаційної розбудови національної освіти в умовах інтеграції до європейського і світового освітнього простору, перехід до виробництва нових знань, підготовку конкурентоспроможних фахівців нового типу, бути інноватором нової філософії освітньої політики держави та отримати геополітичні, економічні та соціокультурні переваги в трансформаціях глобалізованого світу.

Використані джерела:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 р. р. Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013р.

2. Концепція «Нова українська школа», 2016р.

3. Загальні збори НАПН України «Проблеми модернізації змісту освіти в умовах реформування української школи», 16.10.2018р.

4. «Нова парадигма економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти»/Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної

конференції, присвяченої 185-річчю НПУ імені М.П.Драгоманова та 85-річчю кафедри економіки освіти, 21-22.11.2019р., м. Київ -202с.

5. Радіонова І.Ф. «Нові підходи та традиційні змісти : економіка в системі підготовки вчителів для громадян» / Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 185-річчю НПУ імені М.П.Драгоманова та 85-річчю кафедри економіки освіти, 21-22.11,2019р. – 131-135с.

6. Падалка О.С., Радченко В.В., Бицюра Ю.В. «Економічна освіта в Україні: сучасний стан та завдання в контексті пошуків нової моделі в умовах ринкових перетворень» / Географія та економіка в рідній школі. 2020р.№ 5 -2-11с.

7. Кулішов В.В. «Стратегія розвитку України в умовах глобалізації» Економічний аналіз. / Збірник наукових праць ТНЕУ, Тернопіль, 2019р. -12с.

8. Падалка О.С., Кулішов В.В. «Національна та європейська освіта: здобутки та надбання» / Європейські педагогічні студії, м. Київ, 2015р., випуск 5-6, 24-33 с.

9. Романовський О.О., Романовська Ю.Ю. «Підприємницька і гуманітарна освіта в системі вищої освіти в умовах глобалізації світової економіки» / стаття, Матеріали міжнародної наукової конференції «Проблеми змісту педагогічної підготовки вчителя у контексті аксіологічності освіти», м. Київ, 2015р., 18-31с.

Романовський О. О.,

Українсько-американський університет Конкордія,

м. Київ, Україна

Ель Махді М.,

Українсько-американський університет Конкордія,

м. Київ, Україна

ВПЛИВ АКАДЕМІЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

З моменту прийняття урядом США закону Бея-Доула (Закон про патенти і поправки до закону про товарні знаки) 12.12.1980 року розпочалася ера швидкого економічного зростання в країні, що стала передумовою появи феномену «академічного капіталізму». За визначенням Ш. Слатер та Л.Леслі [1] сутністю «академічного капіталізму» є перетворення наукової і викладацької діяльності в свого роду підприємництво: здійснення дослідницьких проєктів виявляється в прямій залежності від отримання грошових субсидій окремих корпорацій. В межах «академічного капіталізму» діяльність науково-дослідних інститутів, центрів всередині університетської структури спрямована на збільшення потенціалу громадського застосування знань. Автори дають таке тлумачення академічного капіталізму: «Щоб зберегти або збільшити ресурси, наукові співробітники та викладачі повинні були все в більшій мірі конкурувати за зовнішні долари, які виявлялися пов'язаними з ринково орієнтованими дослідженнями, що відносяться до різних прикладних,

комерційним, стратегічним і цільовим дослідженням. Причому незалежно від того, чи виступають ці гроші в формі дослідницьких грантів і контрактів, партнерства з промисловістю і урядом, трансферу технологій, або в формі залучення більшого числа студентів, здатних запропонувати більш високу плату за навчання. Ми називаємо академічним капіталізмом ринкову або ринково подібну (market-like) діяльність науково-освітньої організації, а також її співробітників по залученню зовнішніх коштів» [1]. Зауважимо, що термін «академічний капіталізм» вперше було введено у 1990 р. Е. Хеккетом [2] для позначення важливих структурних змін в науці.

«Академічний капіталізм» задає нові напрямки розвитку сучасної вищої освіти і проявляється на трьох рівнях: інституціональному, кафедральному, індивідуальному. Академічний капіталізм на інституціональному рівні реалізується на тлі змін фінансування закладів вищої освіти, скорочення державного фінансування та необхідності пошуку джерел додаткових коштів. Вивчення академічного капіталізму на кафедральному рівні представляє інтерес тому, що саме тут здійснюються різні види діяльності, відбувається адаптація співробітників до нових цінностей. На індивідуальному рівні в рамках академічного капіталізму відбувається перегляд розподілу часу між основними видами діяльності професорсько-викладацького складу: викладанням, науковою діяльністю, наданням послуг [3].

Ш. Слатер і Г. Роудс [4] зазначають, що оскільки коледжі та університети стають більш підприємницькими в постіндустріальній економіці, вони зосереджуються на знаннях менше як на суспільному блазі, ніж як на товарі, який слід використовувати для орієнтованої на прибуток діяльності. Автори підкреслюють більш агресивне залучення ЗВО США до нової економіки, заснованої на знаннях, та зазначають значні зусилля коледжів та університетів щодо розробки, збуту та продажу науково-дослідної продукції, аналізують конкуренцію послуг та споживачів товарів на приватному ринку, що стають притаманними умовам академічного капіталізму.

Відстежуючи зміни в політиці та практиці навчально-наукової діяльності, розкриваючи нові соціальні мережі та схеми створення та розповсюдження знань, а також нові організаційні структури та розширений управлінський потенціал для зв'язку ЗВО та ринків автори висловлюють занепокоєність розвитком некомерційної фундаментальної науки. Зображуючи вищий академічний капіталістичний режим утворення та збуту знань (тобто, навчання), що виражений у роботі викладачів, діяльності кафедр та адміністративній поведінці, вони зазначають привалювання інтересів бізнесу та комерціалізації знань над так званою чистою наукою. При цьому вони виявляють внутрішні суперечності режиму діяльності ЗВО, відзначаючи новий стан державних субсидій, що стають вбудованими в нові потоки доходів, а також зміщення акценту з навчально-наукового обслуговування студентських клієнтів на залучення від них ресурсів. Автори розуміють траєкторію

американської вищої освіти від безприбуткової освітньо-науково орієнтованої до комерційно-налаштованої на отримання прибутків від широкого розповсюдження нового товару ЗВО – результатів освітньої та наукової діяльності з ухилом на виконання прикладних наукових досліджень за замовленням зовнішніх корпорацій.

В останні десятиліття ХХ сторіччя провідною роллю вищої освіти став розвиток теоретичних і прикладних аспектів економічної науки. Оскільки проникнення ринкових відносин і підприємництва у суто академічну діяльність, а також у інші нематеріальні (гуманітарні) сфери людської діяльності стало невідворотнім і фактично таким, що вже відбулося, виникла гостра потреба в удосконаленні наукових знань і положень економічної науки, а також пошук нових напрямів економічних досліджень у сфері нематеріального виробництва. Так з'явилася такі нові напрями економічної науки, як: економіка знань; соціально-орієнтована економіка; економіка соціальної діяльності; економіка освіти; економіка бізнесу; економіка інновацій; інноватика вищої освіти тощо.

Р.Мюнх [5] зазначає, що академічний капіталізм – це унікальний гібрид, що об'єднує науковий пошук істини та економічну максимізацію прибутку. Він перетворює університети на підприємства, які змагаються за накопичення капіталу, а підприємства – на виробників знань, які шукають нові знахідки, що їх можна перетворити на патенти та прибутковий товар. Академічний капіталізм знаходиться в зоні перетину наукових досліджень, максимізації економічного прибутку та інноваційної політики. В ньому загострюються інституційні конфлікти інтересів, пов'язані з корпоративним фінансуванням академічних досліджень. Логіка накопичення академічного капіталу добре відображається сутністю підприємницького університету. Наслідками накопичення академічного капіталу на науку є збільшення нерівності, надмірне інвестування вгорі, в топових ЗВО, та недоінвестування серед рядових ЗВО, а організаційними наслідками накопичення академічного капіталу є посилення забезпечення якості управління на різноманітність прикладних досліджень і творчість, що є ключовими передумовами просування наукових знань.

В умовах академічного капіталізму форми управління та контролю передані підприємницькому університету від капіталістичних підприємств. Керівництво університету набуло повноважень щодо прийняття рішень, тоді як ради сенатів та викладачів втратили значну частину свого впливу, що викликає загострений конфлікт між уповноваженим керівництвом університету та «знедоленими співробітниками». Керівництво бере на себе повноваження позиціонувати свій університет у боротьбі за рейтингові позиції, завжди з огляду на підняття до університету вищого рівня на наступному етапі їхньої власної кар'єри. Це так звані «загальноадміністративні університети», особливо типові для академічних університетів середнього класу, Керівництво університету має бути спроможним здійснювати стратегічні дії: їхні цільові домовленості та розподіл ресурсів, пов'язаних із результатами діяльності, використовуються, головним

чином, для досягнення переваг у конкуренції з іншими університетами. Акредитація навчальних курсів та посилення заходів управління якістю викладання, наприклад, шляхом регулярного оцінювання студентами навчальних курсів і семінарів, підкреслюють нове розуміння студентами того, що вони є «клієнтами» ЗВО і перебувають в академічному бізнес-секторі. Посилена ж ринкова автономія підприємницького університету передбачає зменшення академічної свободи та збільшення контролю керівництвом університету.

Підприємницький університет є капіталістичним підприємством, що застосовує всебічний управлінський контроль для проникнення у всі операційні процеси та спрямованості на стратегічну мету максимізації прибутку. Сьогодні контроль у підприємницьких ЗВО працює, перш за все, за допомогою інструменту маркетингу бізнес-процесів, якими стали науково-дослідницька діяльність, навчання студентів, інші освітньо-наукові та супутні види послуг, що раніше були прерогативою звичайних академічних університетів. Ця маркетингізація операційних процесів доповнюється комплексною системою контролю, яка визначає прибутковість навіть найменших технологічних одиниць навчально-освітньої діяльності за допомогою показників у будь-який момент і показує, що слід робити в якому місці (на кафедрі, в науково-дослідній лабораторії, на міжкафедральному рівні) для підвищення загальної прибутковості. Робочу силу у підприємницькому ЗВО складають співробітники-підприємці, які працюють за загальним керівництвом засновників і призначених ними орієнтованими на підприємництво ректором, його заступниками, радами тощо. Оскільки маркетингова діяльність підприємницького ЗВО націлена на суто ринкові досягнення – додаткові фінансові надходження, прибуток, імідж, конкурентоспроможність на ринках прикладних наукових замовлень і потенційних абітурієнтів, фундаментальна наука тепер залишається поза необхідної уваги, що гальмує розвиток науки, техніки й освіти.

Використані джерела:

1. Slaughter, S., & Leslie, L. L. (1997). *Academic capitalism: Politics, policies, and the entrepreneurial university*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
2. Hackett E.J. *Science as a vocation in 1990s: The changing organizational culture of academic science* // *Journal of Higher Education*, 1990. No. 61. P.: 241–77.
3. Leslie L., Oaxaca R., Rhoades *Technology Transfer and Academic Capitalism* // *AAAS Science and Technology Policy Yearbook*. 2001. P.: 261–277.
4. Slaughter, S., & Rhoades, G. (2004). *Academic capitalism and the new economy: Markets, state, and higher education*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
5. Münch, R. (2016). *Academic Capitalism*. Oxford University Press 2020. Published online: 09 May 2016. This version: 30 April 2020. URL: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-15>

*Shaikan A.V.,
doctor of economics, professor,
Gushko S.V.,
doctor of economics, professor,
Kulishov V.V.,
doctor of pedagogical sciences, professor,
State University of Economics and Technology,
Kryvyi Rih, Ukraine*

ECONOMIC EDUCATION IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Modern problems of education of the XXI century require the use of innovative pedagogical technologies based on fundamental epistemological and hermeneutic aspects of pedagogy. Therefore, it is already necessary to train highly professional pedagogical and scientific-pedagogical workers who meet the integration factors: pedagogical skills (technologies) + art of communication + advanced pedagogical experience (technologies) + self-improvement of the teacher.

Today not only scientists but humanity as a whole understand: education and economic, in particular, its level and quality determine the intellectual potential of any country, its economic and political independence, competitiveness and ranking on the world stage. For higher education it is important today to introduce innovative educational technologies and preserve long-standing traditions, experience of training, modern philosophy of education and updated strategy of reforming the educational sphere require fundamentally new research, reasonable and consistent introduction of new scientific and pedagogical technologies, rational and effective approaches to the organization of scientific and innovative activities in education.

The main principle of higher education is the principle of self-organization of educational activities, personal development of an individual as a subject of this activity, the formation of professional competencies in teaching and educating students, where the main figure is a student who must acquire knowledge not only through lectures and practical classes, but also through their own work, self-education and self-improvement of the teacher.

Among a number of problems, the organization of student self-educational activities remains relevant, the solution of which is impossible without a combination of traditional and modern (digital) forms and methods, ie, the introduction of a system of integrated approach. This is especially reflected in the conditions of COVID-19, when the learning process takes place in the form of distance learning.

The study of problems of quality management of education, teaching methods, reforming the education system through the introduction of information technology, various innovative projects that should support the "manufacturability"

of educational process management and its quality has recently received sufficient attention. But in our opinion, it is necessary to take into account, especially in distance learning, important elements of individualization of students' independent work: motivation, visualization, rational combination of different technologies in teaching material, usage of digital technologies in combination with traditional technologies which open new possibilities such as: expanding access to educational and methodological literature, organization of operational counseling, development of a base for self-education.

Reforming the system of economic education by introducing the above elements into the educational process increases the interest of a student, who becomes an active participant in the educational process. The most significant advantage of such training is the student's independent work, ie the ability to choose learning tactics, where the organization and coordination of students' self-educational actions are important. At the same time, we draw attention to the need to take into account the fact that the latest technologies should not contradict the basic laws of teaching and learning disciplines, but should be enriched by the achievements of traditional, implemented and tested theories and methods.

Thus, in our opinion, self-educational activity is a rather complex, intense, first of all in psychological terms, process which demands from the student, the future expert and the teacher the corresponding installation on a positive result. Difficulties that necessarily arise in the process of self-education, are not always clearly understood by students, so it is very important in the organization of students' self-education to predict and anticipate difficulties. At the stage of forecasting the teacher analyzes the skills and abilities that the student has, determined by the need to update and develop the relevant characteristics of the student, namely: purposefulness, mastery of the basics of methods and techniques of independent work, ability to self-replenish the knowledge, personal motivation. Development of these qualities requires the provision of appropriate, external conditions.

The design is aimed at finding means, forms and methods of organizing self-educational activities in the study of disciplines that allow to determine the optimal conditions for overcoming difficulties that arise, unfortunately, because of the poor general preparation of students for independent work, insufficient culture of mental work.

The planning stage combines educational, cognitive and developmental activities. Proper planning is the key to a successful outcome. It is important to determine the role of all participants in the learning process in order to increase its effectiveness. The managerial role of the university lecturer is significant, and the lecturer is obliged to rely on the results of psychological and pedagogical research of personal capabilities of the student, to determine a self-educational system that would reduce difficulties and help overcome them, and the use of appropriate traditional and innovative forms and methods help achieve good level of

adaptability of the student's readiness to intellectual and will efforts in overcoming various difficulties of self-education.

Analyzing the above, it should be noted that while teaching and studying certain economic disciplines, it is necessary to take into account the specifics of a particular discipline in relation to its teaching by the traditional method or using the latest information technology. Experience shows that the best assimilation of relevant material by students occurs precisely through the saturation of practical examples, situations. The student takes an active part in the process of perception and assimilation of information, has his own position with prospects for future profession.

The teacher at the lecture names the next goal and sections of the lecture in the discipline, the student searches for answers through modern information networks, independent processes, understands the received educational material, perceives new, assimilates and reveals it in the lecture session, which takes place in dialogue mode.

It is important that the teacher chooses tasks for self-study, which, in our opinion, should include different levels and different types of work that will revive the interest of students, overcome the monotony in their performance. Extracurricular tasks must be individualized, offer students the opportunity to choose the level of complexity and form of performance.

The need for self-education is a complex quality. For a teacher, self-education is a constant activity aimed at raising the level of professionalism and competence, expanding and deepening knowledge, skills and abilities, development of professionally important and personal qualities. The quality of acquired knowledge, skills and abilities, the development of qualities depend on the desire (motivation) of the individual to receive or develop them.

Self-education is the core of a teacher's continuous education, his professional and personal growth. The personal and professional growth of a teacher is a process of revealing his creative potential, which affects the quality and effectiveness of pedagogical activities. The content of self-education is multifaceted, due to the attention of the individual to modern problems in education and, in particular, is associated with the need to improve the methods and means of cognitive activity.

The need for self-education of teachers, on the one hand, is a specific pedagogical activity, and on the other – is the requirement of time and the need for teachers to learn throughout life, because society's needs and requirements for teachers change in the system of continuous education.

Thus, self-education in the system of continuous vocational education is understood as learning that is planned and carried out independently. Self-education of a specialist is his purposeful, systematic cognitive activity, which is necessary for solving both professional tasks and improving his educational level and it is also important in his everyday life. The essence of self-education is the ability to master

the culture of mental work, the ability to solve problems, work independently on their own improvement.

Ensuring professional growth is formed based on the system of professional and value orientations of the teacher's personality and the humanistic orientation of the teaching profession. The modern teacher must develop and maintain their own motives for self-actualization in the field of professional activity, have knowledge of the basic principles, methods and means of professional and pedagogical self-improvement, be able to carry out professional self-education and self-education for professional growth in constantly changing pedagogical conditions.

Thus, the use of independent teachers in the system of traditional and innovative technologies is indisputable and appropriate and the main reserve for improving the efficiency of the learning process and, accordingly, the quality of training of future professionals and teachers, their readiness for continuous self-education lies in the rational organization of self-teaching disciplines. That is, the modern education system must combine maximum freedom of choice, development of creativity, accumulation of information and knowledge in the educational process and, most importantly, opportunities for self-determination and self-realization. To do this, pupils need new approaches in the development of their personality, students require conditions for the development of active intellectual abilities to continuous creativity and teachers need professional experience, communicative competence, professionalism and ability for professional self-improvement, which aims to acquire new and deepen previously acquired knowledge.

References:

1. Kulishov V.V. *Innovative pedagogical technologies in education of masters of economic profile // Youth and the market.-2011.-№11.- P.74-78.*
2. Khamidov O.H., Kulishov V.V., Mamanazarov M.A. *Competence approach in the system of continuous economic education.- A new paradigm of economic education in the context of an innovative model of domestic education: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference. November 21-22, 2019-K: PNU named after M.P. Dragomanov, 2019.- S.135-140.*

*Mamanazarov A.B.,
PhD in economic sciences, associate professor,
Tashkent branch of Moscow State University
named after M.V. Lomonosov,
Tashkent, Uzbekistan*

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF ECONOMIC CULTURE

In the context of the transition to an innovative economy, the importance of culture increases sharply, since its high level is a factor in economic growth. The transition to an innovative market economy dictates new models of economic behavior and presents new requirements. A new level of cultural demand, culture of consumption and culture of economic relations, which determine the content of modern economic culture as a whole, are required from economic agents. The task of economic culture is to combine seemingly incomparable concepts: morality and commercialism, strict rules of competitive struggle and business ethics of active participants in market relationships. Society is undergoing the continuous fundamental economic transformations. They are accompanied by mutually influencing processes in economic relations and the economic consciousness of the population, which constitute the general direction of economic culture development; therefore it attracts more and more attention of social scientists of various directions: sociologists, culturologists, economists, psychologists and teachers.

In the scientific literature, economic culture is considered from a philosophical, social, psychological, cultural and pedagogical positions, since this category is interdisciplinary.

Teaching economics naturally requires a transition from traditional to modern methods. Traditional methods involve the teacher's monologue, which makes the student passive. In contrast, modern methods are based on a dialogue between a teacher and students, based on the active participation of students in the cognitive process. Unlike traditional methods, modern methods also presuppose the feedback of the student with the teacher, and this is achieved by the physical, social and cognitive activity of students.

Modern methods of teaching the course of economics have the goal of helping students learn to study, to give students in-depth and expanded knowledge about economics, its holistic picture. They are interactive methods that combine different models and forms of learning. In the process of training, the student must acquire not only sufficiently complete knowledge, but also the skills of independent finding and mastering of additional knowledge. Interactive learning contributes to the constant interaction between the teacher and the student in the learning process using forms

that ensure the implementation of the internal mechanism of students' self-development.

Interactive learning is based on the following forms: problem lectures; seminars; independent work of students; control of students' knowledge. Depending on the content of the topic, profile and levels of training of students, the specifics of the academic discipline, various forms are combined, among which the most significant are: the discussion of written abstracts; theoretical conference; brainstorming; seminar - business game; seminar - role play; seminar - "round table", problem statement method, presentations, discussions, group work, critical thinking method, quizzes, mini-studies, business games, blitz survey method, questionnaire method, etc.

In the modern educational process, the role of the teacher is also changing, who becomes not only a bearer of knowledge, but also a leader, initiator of the student's independent creative work, contributing to the independent development of his skills to search for rational information. The teacher must combine the prescriptive and modern, interactive teaching models developed by practice.

Key criteria for an interactive learning model:

- the possibility of informal discussion;
- free presentation of material;
- fewer lectures, but more seminars;
- student initiative;
- the presence of group assignments;
- constant monitoring during the semester;
- execution of written works, etc.

One of the most effective methods for activating the learning process is the problem solving method. With this approach, the lecture imitates the research process: initially several key postulates are put forward on the topic of the lecture, the presentation is built on the principle of independent analysis. The main thing for a problem lecture is the designation of contradictions in economics, analysis of their causes, development of ways to solve them. A problematic question is posed to students or an assignment is given. By stimulating the solution of the problem, the teacher removes the contradictions between the existing understanding of it and the knowledge required from the student. The effectiveness of this method is that individual problems can be raised by the students themselves. The advantage of this method is that the teacher is trying to get the audience to solve the problem independently via activating the students' cognitive activity.

The case study method is a teaching method in which students and teachers participate in the direct discussion of specific situations or problems based on the real facts.

Micro-group workshops give positive results, when the usual group is divided into small groups. Micro-groups alternately elect their leader, who is the organizer and leads the debate between the groups to solve the learning problem. Micro-groups

not only discuss, but also check each other's written work, problem solving, and evaluate responses to express polls.

The pedagogical skill of the teacher is moving away from the template, combining different methods, while remembering that some methods are good for lectures, others for seminars, and still others are for students' independent work.

Summing up the above, it should be noted that active learning allows to move from the simplest truths of economic science to the formation of holistic knowledge, analysis and critical assessment of situations, actual data, economic decisions, which ensures the completeness of the knowledge gained.

All this will make it possible to take a significant step forward towards the formation of an economically competent specialist with a high economic culture.

Reference:

I. Mamanazarov A.B. Interactive methods of forming and raising the level of economic culture of student youth. - T.: Publishing house "Science and technology", 2019 - p. 132.

Каленюк І. С.

*ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,*

м. Київ, Україна

Кузнецова Н. Б.,

*ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,*

м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

2020 рік став новою віхою у розвитку глобальної економіки, оскільки приніс неочікувані масштабні загрози та виклики. Пандемія привела до закриття кордонів і, як наслідок, - університетів. Це кардинально змінило архітектуру міжнародної вищої освіти. За даними University World News, в квітні 2020 року університети та інші заклади вищої освіти закрилися в 175 країнах та громадах. Для понад 220 мільйонів студентів після закінчення середньої школи (13% від загальної кількості студентів, які постраждали в усьому світі) - навчання закінчилося або суттєво перервалося через COVID-19 [1]. Чисельність іноземних студентів стрімко зменшується та, за прогнозами, продовжуватиме знижуватися у найближчі роки.

Тим не менше, світова спільнота, у тому числі й освітня, змогла адаптуватися до нової реальності завдяки тим колосальним можливостям, що надають сучасні технології. Дистанційна освіта завдяки новітнім ІКТ активно поширювалася, тому вже був створений фундамент для розвитку на новому рівні. Проявом цього тренду стало поширення МООС (massive open on-line courses), коли провідні університети світу почали викладати у відкритий доступ свої навчальні курси і це стало справжнім випробуванням для традиційних форм навчання. Ідея МООС почала реалізовуватися ще у 90-х роках минулого століття, але новий імпульс отримала восени 2011 року, коли провідні американські університети (Стенфордський та Массачусетський технологічний інститут) в абсолютно відкритому доступі представили відеокурси навчальних дисциплін, які викладаються провідними професорами.

З початком пандемії, з березня 2020 року перехід на дистанційні форми навчання став необхідним кроком для всієї світової освіти. За допомогою платформи ZOOM стало можливим не тільки проведення он-лайн занять, але й різноманітних форумів, конференцій, засідань. Тим самим була забезпечена неперервність освітнього та дослідницького процесів. Технічні можливості, що надаються сучасними дистанційними формами сприяють науковій діяльності та міжнародній співпраці освітян і науковців з різних країн.

Разом з тим, залишається ще багато питань щодо перспектив розвитку вищої освіти та форм її організації. Зрозумілим стає, що дистанційне спілкування не може замінити особистий вплив на студента. Багато питань викликає сама ефективність такої форми. Не завжди відчувається зворотній зв'язок від проведення лекцій. Існують сумніви щодо якості навчання та самостійності виконання завдань. Влучно висловилися з цього приводу відомі фахівці з міжнародної освіти Ф. Альтбах та Х. Де Віт: «Сьогодні дистанційна освіта є повсюдно необхідною. Але вона не обов'язково є дуже успішною» [2].

Дискурс щодо зміни глобальної парадигми розвитку сучасної освіти, внаслідок еволюції цифрового світу в наукових та експертних колах вівся давно. Проте ніхто не очікував, що різкі зміни вимог до освітнього ринку будуть зумовлені не стільки динамічним розвитком новітніх технологій, як глобальною пандемією вірусної інфекції – COVID-19.

Пандемія суттєво вплинула на життя студентів, викладачів та самих університетів, яке розділилося на періоди: до, під час та після кризи. Системне вивчення змін, що відбуваються в сфері освіти міжнародними експертами та дослідниками з різних країн [3, 4], дали можливість узагальнити ті глобальні виклики, які в даний час стоять перед вищою освітою, а саме:

- поглиблення розривів між якістю та цінністю вищої освіти внаслідок швидкого переходу на віртуальне навчання і відділену роботу, що нівелює

значення цінності університетського диплому для теперішніх і майбутніх студентів;

- наявність реальної загрози існуванню університетів та їх руйнації внаслідок неспроможності значної частини з них швидко адаптуватися до нових реалій, на високому технологічному рівні створити якісний освітній контент, забезпечити організацію та реалізацію освітнього процесу як для викладачів, так і для студентів;

- практична відсутність технічних навиків ефективної взаємодії учасників освітнього процесу через онлайн-платформи.

В даному контексті важливою проблемою для сучасних університетів сьогодні є те, що до пандемії ці інституції являли собою проактивне середовище соціальних взаємозв'язків між самими студентами та студентів з викладачами, де була сприятлива можливість отримання у перспективі, крім професійних знань, ще й досвіду соціальних комунікацій. Соціальна ізоляція учасників навчального процесу внаслідок переходу на онлайн навчання, обмеження особистісної людської взаємодії, невідповідність вартості навчання його цінності через зміну форми комунікації та її технічне забезпечення, – все це несе загрози згуртованості людських взаємин, знижує активність і мотивацію до навчання та може збільшити існуючий розрив між тими, хто може собі дозволити таку освіту і тими, хто не може. Для університетів ця проблема матиме прояв у різкому зменшенні набору студентів, зокрема іноземних, що зумовить кризу їх економічної діяльності, адже більшість з них зосередиться на базовому мінімальному способі існування, а не розвитку.

Крім того, діяльність провідних університетів світу демонструє, що COVID-19 завдає нищівного економічного удару вищій освіті внаслідок відсутності завантаженості студентських гуртожитків, спортивних майданчиків, несплати студентами повної вартості навчання. Так, до кінця 2020 року через пандемію Мічиганський університет прогнозує збитки в розмірі до 1 мільярда доларів, а Гарвардський університет прогнозує дефіцит доходів в розмірі 750 мільйонів доларів в наступному році [4].

З іншого боку, на думку гарвардського економіста Кеннета Рогоффа [4], криза пандемії створює нові можливості переходу до більш якісної вищої освіти, що дасть змогу зменшити нерівність і зробити суспільство більш справедливим. Все залежатиме від того, як університети сприйматимуть та впроваджуватимуть нові технології в освітній процес і де шукатимуть джерела фінансування цих процесів. На думку вченого, головним інвестором має виступити держава, яка має взяти на себе обов'язок фінансування створення високоякісних відеозаписів лекцій з основних базових дисциплін (математики, інформатики, фізики, економіки та ін.). Самі ж університети мають переглянути власну можливість реалізації різних аспектів вищої освіти, зокрема щодо

отримання сучасних навиків, соціального та інтелектуального розвитку особистості через інструменти вдалого поєднання онлайн та офлайн освіти.

Прикладом успішних трансформацій освіти в період пандемії є Південна Корея, досвід якої свідчить, що переміщення освіти в Інтернет потребує довгострокових системних змін та ефективних політичних рішень. Важливим чинником запровадження онлайн освіти та широкого її визнання зі сторони студентів і вчителів у цій країні, є розвинена ІТ-інфраструктура, де до пандемії уже було реалізовано 99% покриття 4G, близько 75% домогосподарств мали доступ до комп'ютерів, а 99,5% мали доступ до Інтернету [5]. Великомасштабна підтримка урядом Південної Кореї студентства і вчителів під час пандемії COVID-19 шляхом розширення цифрової інфраструктури за рахунок збільшення можливостей платформ електронного навчання для студентів; пілотних програм взаємного наставництва для вчителів; допомога бізнесу – все це дало можливість безперебійного доступу до онлайн платформ навчання для всіх учасників освітнього процесу (вчителям, студентам, батькам). Проте, як визнає уряд країни, це тільки технічна сторона забезпечення віддаленого навчання. Важливою проблемою залишається відсутність технічних навиків ефективної взаємодії в онлайн аудиторіях. Очевидним стає факт, що онлайн-платформи і технології ще не готові для ефективною доставки освітнього контенту, як було в очних заняттях. Виходячи з цього, Південна Корея розпочала запровадження «гібридної» моделі навчання (поєднання онлайн і офлайн занять), так званого підходу «hybridtact» у сфері вищої освіти, що розширює доступ мільйонам студентів до менш вартісної освіти за рахунок оптимізації ресурсів освітніх закладів за допомогою Інтернету і онлайн освітніх платформ [5].

Необхідно також зауважити, що пандемія збільшує значущість творчості і в міру того, як світ розширює масштаби автоматизації, така унікальна людська риса як креативність, яку не зможе замінити ніякий алгоритм, - залишається все більш важливою. Сьогоднішні студенти – представники покоління Z, є цифровими аборигенами і вимагають свободи вибору змісту (що?), часу (коли?) і місця (де?) в освіті. В той же час, більшість викладачів не встигає вчасно реагувати на зміну студентського «попиту» та сформувати якісну освітню «пропозицію». У 2018 році експерт зі штучного інтелекту Кай-Фу Лі підрахував, що через 15 років штучний інтелект і автоматизація займуть більше половини роботи людини. Пандемія значно прискорить цей процес. Це вимагає зміни освітньої моделі, розробки нових програм розвитку людського капіталу, створення освітніх товариств, де б навчалися, працювали і займалися інноваціями. Поряд зі знаннями, в сучасному професійному світі зростає роль таких важливих навиків як почуття (інтуїція і співчуття), бачення (системне мислення), мрійливість (прикладна уява), створення (дизайн) і навчання (автодидакти) [6]. Середовищем формування таких навиків є креативні

індустрії, де уже успішно експериментується використання новітніх креативних технологій, які розвивають такі навички. Саме тому галузі креативного сектору економіки мають відігравати важливу роль у розвитку освіти майбутнього.

Таким чином, реформа вищої освіти вимагає довгострокового мислення та системних реформ, спрямованих на те, щоб нові технології (онлайн-платформи, штучний інтелект, віртуальна та доповнена реальність, хмарні технології) стали невід'ємними компонентами освітнього процесу. Тому, зосередивши увагу на освіті, перепідготовці та інструментах роботи на місцях, ми зможемо підготуватися до роботи майбутнього, в якому успіх залежатиме від творчості і креативності.

Використані джерела:

1. *Newman, J., Khalbous, S., Hilligje van't Land Higher education is key to building back better post-COVID. University World News. (31 October 2020). URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=2020103009344768>*
2. *Philip G. Altbach, Hans de Wit. Responding to COVID-19 with IT: A Transformative Moment? International Higher education. No. 103. Summer Issue 2020.*
3. *Hughes, C. COVID-19, higher education and the impact on society: what we know so far and what could happen (03 November 2020). URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/covid-19-higher-education-and-the-impact-on-society-what-we-know-so-far-and-what-could-happen/>.*
4. *Rogoff, K. An economist explains how COVID-19 will impact universities (16 July 2020). URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/07/will-universities-learn-from-lockdowns>.*
5. *Kalenzi, C., Back, D., Moonjung Yim The future of online education: lessons from South Korea (13 November 2020). URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/lessons-from-south-korea-on-the-future-of-online-education/>.*
6. *Belsky, S. Creativity will be key to competing against AI in the future workforce - here's how (10 November 2020). URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/ai-automation-creativity-workforce-skill-fute-of-work/>.*

Бицюра Ю. В.,

**НПУ імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна**

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В ОСВІТІ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В умовах формування інноваційної моделі національної економіки, розвинуті країни є генераторами глобальних тенденцій та рушіями впливу на характер і масштаби трансформації структури економіки. Вони задають напрями структурної еволюції світового господарства, яка базується на активному використанні таких провідних факторів, як наука та освіта. Розвиваючи національну економіку завдяки науці та освіті, постіндустріальні

країни отримують значну частку сукупного світового доходу і посідають провідні місця за індексами глобальної конкурентоспроможності та людського розвитку.

Тривале ігнорування провідних факторів ефективної трансформації національної економіки та сучасного економічного розвитку, якими є наука та освіта, призвело до деградації конкурентоспроможності України. Наша країна має низький рівень реалізації свого наукового та освітнього потенціалу. Про це свідчать такі дані: у 2019 р. за індексом якості освіти Україна займала 46 місце серед 189 країн [1], а за індексом науково-дослідницької активності 42 місце серед 196 країн [2]. Незважаючи на це, за індексом глобальної конкурентоспроможності Україна займала лише місце 85 серед 141 країни [3, с.13], а за індексом людського розвитку – 88 місце серед 189 країн [4, с.326].

Проаналізуємо структурні зрушення у системі освіти. Освіта є основою формування людського капіталу і необхідною передумовою формування інноваційної моделі національної економіки. У сфері освіти не спостерігається такої значної концентрації освітнього потенціалу у групі країн-лідерів, як це має місце у розвитку науки і нових технологій.

Країни-лідери, які продукують нові технології, зацікавлені у їх збуті іншим країнам бо отримують за це значні прибутки. Але для цього необхідно, щоб вітчизняні фахівці мали відповідну освіту і розуміли основи використання нових технологій, зокрема, могли ефективно здійснювати післяпродажний сервіс нових машин та обладнання. Це обумовлює необхідність високого рівня уніфікації національної системи освіти та адаптації структури підготовки кадрів. Виходячи з цього, Україні необхідно враховувати глобальні науково-технологічні зрушення, які задають орієнтири щодо структурних змін у підготовці та перепідготовці фахівців.

Як свідчать дані табл., у розвинутих країнах світу за останні роки відбувалися значні структурні зміни в системі випуску фахівців з вищою освітою, зокрема:

1. Зростає роль природничих наук, математики та статистики. Це пов'язане з тим, що сьогодні саме у сфері природничих наук генеруються нові прогресивні технології (нанотехнології, біотехнології). Крім того, зростає ускладнення природних і соціальних процесів, підвищення рівня їх невизначеностей, суттєво підвищують роль математики і статистики.

Таблиця

Зміни у структурі випуску фахівців з вищою освітою в Україні та окремих країнах світу у 2000-2017 рр.

Країни	Роки	Гуманітарні науки та мистецькі програми	Суспільні науки, журналістика та програми з суспільної інформатики	Бізнес, державне управління та право	Природничі науки, математика та статистика	Програми з інформаційно-комунікаційних технологій	Інженерно-технічні науки (фахівці для промисловості та будівництва)	Аграрні науки, включаючи лісове господарство, рибальство та ветеринарію	Медицина та соціальні програми	Програми для сфери послуг
Україна	2001	5,8	1,9	34,9	2,8	0,9	26,9	6,2	7,6	3,6
	2010	5,0	9,1	35,3	3,0	2,1	21,4	4,1	5,4	4,6
	2017	8,2	20,0	14,4	3,0	2,7	18,6	4,0	9,5	9,0
Велика Британія	2001	15,2	8,0	18,2	11,1	5,8	10,7	1,3	18,3	1,2
	2010	15,7	11,1	19,8	8,7	4,1	9,7	0,9	16,8	1,3
	2016	15,4	11,9	22,0	13,6	3,6	9,1	1,0	13,4	0,1
Південна Корея	2000	17,7	3,0	18,2	4,2	3,6	32,7	2,2	7,8	3,5
	2009	17,7	4,6	16,5	4,2	3,2	23,8	1,2	14,5	6,1
	2017	16,0	5,6	15,1	4,5	4,5	20,3	1,3	15,5	10,0
Швеція	2000	5,8	7,2	13,6	4,8	5,0	21,3	1,7	21,3	2,0
	2010	6,4	9,8	14,1	4,8	2,8	18,0	1,1	25,0	2,9
	2017	6,0	11,9	16,2	4,4	4,3	18,8	0,9	23,1	2,2
Австрія	2007	7,3	6,9	26,3	3,9	6,4	20,9	2,0	7,6	11,0
	2011	7,9	9,1	25,8	5,4	4,7	20,2	1,8	6,9	9,6
	2016	7,5	11,3	21,7	5,8	4,1	20,5	1,7	7,4	7,8
Данія	2000	12,1	9,3	15,6	5,0	2,3	11,0	2,1	29,0	2,9
	2010	13,2	9,0	23,8	4,3	4,0	11,1	1,7	22,6	2,8
	2017	12,3	10,2	24,7	5,3	4,8	11,0	1,2	20,9	3,6
Німеччина	2000	10,5	3,5	17,1	7,2	2,0	17,7	2,4	26,5	3,7
	2017	11,3	7,4	22,6	9,2	4,7	21,6	1,9	7,2	2,4
США	2005	13,2	14,0	24,5	5,1	4,3	7,8	1,2	12,8	5,8
	2010	12,5	13,5	24,5	5,4	3,1	7,4	1,0	15,7	6,6
	2016	20,0	12,0	19,3	7,2	3,8	6,9	0,9	17,0	6,5
Фінляндія	2000	11,6	5,4	17,4	4,0	3,6	20,7	2,7	22,5	5,4
	2010	13,4	7,0	16,1	4,4	3,3	24,5	2,2	18,4	4,7
	2017	11,2	7,4	18,9	4,8	6,3	16,2	2,3	21,4	4,9
Російська Федерація	2009	3,5	4,5	41,3	1,4	4,7	22,9	1,7	5,4	3,8
	2017	4,1	11,6	31,3	2,6	4,8	22,6	1,5	6,8	9,1
Польща	2011	7,7	11,9	28,6	3,5	2,9	11,3	1,5	10,9	5,4
	2017	6,9	9,8	24,3	3,6	3,5	15,8	1,7	13,3	7,6

Джерело: Складено на основі даних [5]

Саме тому в більшості розвинутих країнах частка фахівців природничих наук, математики і статистики у загальному випуску фахівців є досить значною і мала тенденцію до зростання. Особливо вагомим цей показник є у світовому центрі університетської освіти – Великій Британії (зріс з 11,1% до 13,6% у 2001-2016 рр.), Німеччині (з 7,2% до 9,2% у 2000-2017 рр.), США (з 5,1% до 7,2% у 2005-2016 рр.) [5]. Зауважимо, що нестача фахівців у галузі

природничих наук, математики і статистики в розвинутих країнах може бути покрита за рахунок іноземних висококваліфікованих фахівців, що враховується в оцінці балансу випуску фахівців і потреб у них на внутрішньому ринку праці.

В Україні частка фахівців природничих наук, математики і статистики як була на низькому рівні (у 2001 р. 2,8%), так і залишилась (у 2017 р. 3,0%) [5], що може негативно позначатися на перспективах високотехнологічного розвитку країни у майбутньому.

2. Спостерігається уповільнення підготовки фахівців за програмами з інформаційно-комунікаційних технологій у більшості розвинутих країн. Так, у Великій Британії їх частка у загальному випуску скоротилася з 5,8% до 3,6% (2001-2016 рр.), США – з 4,3% до 3,8% (2005-2016 рр.), Швеції – з 5% до 4,3% (2000-2017 рр.), Австрії – з 6,4% до 4,1% (2007-2016 рр.). Але цей тренд технологічних лідерів не є характерним для таких країн, як Фінляндія (зростання за період 2000-2017 рр. з 3,6% до 6,3%) або Данія (збільшення з 2,3% до 4,8%) [5]. Такі дані свідчать про те, що існує певна перенасиченість ринків праці саме цією категорією фахівців після їх надмірної підготовки у попередні роки. Це також зумовлене тим, що країни технологічні лідери самостійно утримують стратегічні переваги в галузі інформаційно-комунікаційних технологій, тоді як прості, стандартні операції вони перенаправляють за процедурою аутсорсингу до менш розвинутих країн, які мають підготовлених фахівців.

Україна в цьому тренді йде в групі країн виконавців аутсорсингових замовлень, що призвело до збільшення підготовки фахівців за програмами інформаційно-комунікаційних технологій (з 0,9% у 2001 р. до 2,7% у 2017 р.) [5].

3. У багатьох розвинутих країнах провідне місце у структурі підготовки фахівців посідають спеціальності, пов'язані з медициною та соціальними програмами. Крім цього, у деяких країнах протягом 2000-2017 рр. мала місце тенденція до зростання частки випуску цих фахівців. Зокрема, у США вона збільшилася з 12,8% до 17,0%, Південній Кореї – з 7,8% до 15,5%, Швеції – з 21,3% до 23,1% [5].

Україна йде в тренді за цим показником: з 2001 по 2017 рр. частка підготовки фахівців медичних спеціальностей та соціальних програм зросла з 7,6% до 9,5%, проте у 2010 р. становила лише 5,4% [5]. Порівняно з розвинутими країнами, цей показник в Україні є майже вдвічі нижчим, що свідчить про недооцінку проблем охорони здоров'я та соціального забезпечення.

4. Україна донедавна відзначалася гіпертрофованим випуском фахівців у сферах бізнесу, державного управління і права. Їх частка у 2001 р. становила 34,9%, проте у 2017 р. цей показник різко зменшився до 14,4%. У багатьох країнах ця частка знаходиться на рівні нижче 20%, причому за останні роки мала спадну тенденцію (США – з 24,5% до 19,3%, Австрія – з 26,3% до 21,7%, Південна Корея – з 18,2% до 15,1% [5].

Аналіз емпіричних даних показав, що освіта є одним з провідних факторів підвищення рівня соціально-економічного розвитку. Значні переваги у створенні умов для зростання якості життя, конкурентоспроможності національної економіки та соціально-економічного розвитку суспільства мають країни, що дбають про розвиток науки і освіти.

Якщо наша країна не звертатиме увагу на глобальні виклики та не адаптуватиметься до них, то вона може стати відсталою периферією світової економіки, дешевим сировинним додатком розвинутих країн світу. Підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки потребує кардинальної зміни державницького підходу до розв'язання проблем кадрового та фінансового забезпечення науки і освіти, стимулювання інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Необхідно активізувати розвиток інноваційно-орієнтованих галузей економіки, простимулювати попит на наукові розробки з боку реального виробничого сектору, забезпечити гармонійну взаємодію освіти, науки та виробництва.

Використані джерела:

1. Рейтинг стран мира по уровню образования. Гуманитарная энциклопедия: Исследования. Центр гуманитарных технологий, 2020. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>

2. Рейтинг стран мира по уровню научно-исследовательской активности. Гуманитарная энциклопедия: Исследования. Центр гуманитарных технологий, 2020. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/scientific-and-technical-activity/info>

3. Доклад о человеческом развитии 2019. За рамками уровня доходов и средних показателей сегодняшнего дня: неравенство в человеческом развитии в XXI веке. Программа развития ООН. Нью-Йорк, 2019. 354 р.

4. The Global Competitiveness Report 2019. World economic forum. Geneva, 2019. 648 р.

5. UNESCO Institute of Statistics. Education: Distribution of tertiary graduates by field of study. URL: <http://data.uis.unesco.org>

**Красман Н. В.,
НПУ імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна**

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Економічна освіта в Україні - засіб розвитку економічного мислення українця та національний пріоритет країни. Саме тому вкрай важливим є створення такої базової основи сучасного економічного виховання та освіти, яка б забезпечила підготовку людини до економічного життя завдяки оптимальному поєднанню фундаментальної освіти та практичної підготовки, перетворенню знань у якісний конкурентоспроможний продукт або послугу, а умінь та навичок - у впевнене використання власного трудового та інтелектуального потенціалу для самореалізації й навчання впродовж життя.

Необхідність переходу до нових засад формування та розвитку економічних знань орієнтованих на поглиблений аналіз економічних процесів, які сприяють формуванню основ соціально орієнтованої економіки та спрямування економічної діяльності на підвищення рівня життя і добробуту українського народу зумовили сучасний стан економічної освіти в Україні. Саме на це зорієнтована Концепція розвитку економічної освіти в Україні місія якої - розвиток і використання економічних знань для формування творчої особистості, підвищення якості життя українського народу і прогресивного розвитку суспільства. Економічна освіта має бути безперервною, а знання організаційно-економічних відносин і відповідних галузей допомагати створювати матеріальні блага, соціально-економічних відносин і загальної економічної теорії - давати змогу організувати процеси відтворення всіх ресурсів і підвищувати суспільний добробут. Варто зазначити, що на кожному етапі безперервної економічної освіти для кожної людини зміст і форма освітнього процесу повинні віддзеркалювати задоволення потреб особистості відповідно до особливостей етапу, тому і зміст економічної освіти має бути різним. Зокрема, початкові економічні знання засвоюються в дошкільному віці через емоційно-естетичне сприйняття основ домашнього господарства та розвиток навичок дбайливого ставлення до матеріальних цінностей, природних багатств, сприйняття реальних економічних явищ, усвідомлення життєво необхідних потреб, а також ознайомлення з елементарними відомостями про економічні стосунки людей під час активної діяльності. Загальна середня освіта дає змогу школярам здобути базові економічні знання, оволодіти елементами економіки, щоб використовувати їх для вирішення життєвих ситуацій, сприяє розвитку економічної культури та формуванню економічного мислення. Економічна освіта педагогічних вищих навчальних закладів, де готують майбутніх учителів, повинна мати високий загальний рівень економічної культури і економічних знань, щоб формувати в учнів наукове економічне мислення, яке виявляє об'єктивну істину - відображає економіку всебічно, цілісно, з урахуванням соціальних орієнтирів. Економічна освіта у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації має за мету підготовку фахівців-економістів із сучасним світоглядом, професійними знаннями інноваційного характеру, вміннями їх практичного використання при розв'язанні соціально-економічних проблем на базі постійної самоосвіти. Також, система безперервної економічної освіти охоплює післядипломну економічну освіту, метою якої є підвищення рівня економічних знань, ознайомлення з новітніми досягненнями економіки у всіх сферах людської діяльності [8]. На кожному етапі формування економічних знань, умінь і навичок особистості важливою залишається співпраця того, хто навчається з тим, хто навчає, а саме: дитини з вихователем в закладах дошкільної освіти; школяра з вчителем у загальноосвітніх навчальних закладах; студента з викладачем у закладах вищої освіти; працівника з роботодавцем у всіх сферах людської діяльності. Лише завдяки тісній співпраці і соціальному партнерству можна забезпечити

ефективну та якісну реалізацію змісту економічної освіти в освітньому процесі України.

Тенденції розвитку економічної освіти України в розрізі її безперервності в період соціально-економічних перетворень:

Ø розширення економічної освіти дошкільнят. Базовий компонент дошкільньої освіти 2012 року містив предметно-практичну компетенцію за якої дитина мала бути обізнана із предметним світом, його особливостями в межах житла і поза ним, застосовувала елементарні економічні поняття, ощадливо ставилася до речей та грошових коштів. Після 8 річної перерви, 21 грудня 2020 року, колегія Міністерства освіти і науки України схвалила нову редакцію Базового компонента дошкільньої освіти, який містить ключові для початкової освіти компетентності дитини, серед яких фінансова грамотність [1]. Інститутом модернізації змісту освіти пропонується дошкільням вивчати такі програми як: «Впевнений старт», «Світ дитинства», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки» та ін.;

Ø зменшення кількості рівнів вивчення економіки у закладах загальної середньої освіти не зважаючи на появу в сучасній шкільній економічній освіті двох компонент (1 - формування системних економічних знань, умінь в учнів, що ґрунтується на принципах фундаментальності, варіативності, гуманізації та гуманітаризації змісту освітнього процесу, здатності оперувати цими знаннями та застосовувати їх; 2 - формування компетентності підприємливості та фінансової грамотності як важливих якостей, необхідних для ефективного виконання економічних завдань, впродовж навчання та в подальшій самореалізації у самостійному житті) на профільному рівні та фінансової грамотності [5] і курсів за вибором у початковій та базовій школі. Учні 10-11 класів у 2020/2021 навчальному році продовжують вивчення економіки на профільному рівні (105 годин, 3 годин на тиждень) [7] завдяки програмі, яка враховує багаторічний досвід викладання економіки в класах з поглибленим вивченням економіки та розробленої на основі діючого Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [6] і відповідно до положень концепції Нової української школи (2016). Учні 10 класу 2020/2021 навчальному році вивчають економічні питання за інтегрованою навчальною програмою «Громадянська освіта» (Розділ 6. Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту) [2]. В порівнянні з попередніми роками важливу роль в у підвищенні фахової обізнаності відіграють хмарні технології Google, Microsoft, IBM, щодо впровадження у освітній процес певних навчальних середовищ для підвищення кваліфікації вчителів та розвитку їх професіоналізму та залучення до освітнього процесу учнів та батьків через використання досягнень Інтернет-технологій, електронних додатків для освіти. Задля підвищення економічної компетентності впроваджено курси за вибором, які можуть викладатися за рахунок варіативного компонента змісту освіти для забезпечення пізнавальних і освітніх потреб старшокласників та використовуватись незалежно від обраного профілю навчання [4];

Ø зменшення кількості годин вивчення основ економіки студентами економічного профілю та вивчення основ економіки студентами неекономічного профілю (або лише за вибором факультету або студентами). Протягом 1990-2019 рр. кількість закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) зросла з 149 одиниць у 1990/1991 навчальному році до 281 у 2018/2019 році. Водночас, за цей період, кількість студентів, які навчалися у цих закладах зросла із 881,3 тис. ос. до 1266,1 тис., або в 1,4 рази [3]. Таке зростання дозволило українцям здобути вищу освіту, однак заклади вищої освіти, які отримали право формувати на власний розсуд навчальні плани підготовки спеціалістів ганебно скоротили кількість годин, які виділялися для викладання окремих навчальних дисциплін, зокрема економічних. Це призвело до відсутності вмінь випускників закладів вищої освіти, а саме гуманітаріїв виконувати покладені на них обов'язки та елементарні функції щодо управління та розпорядження фінансовими ресурсами;

Ø залежність загального індексу фінансової грамотності українців від віку, рівнів доходу та освіти. За методикою ОЕСР, загальний індекс фінансової грамотності України становить 11,6 (із 21). Цей індекс базується на балах за фінансові знання, ставлення та поведінку. Індекс України є на одному рівні з найнижчим значенням серед 30 країн в опитуванні ОЕСР 2016 року, а саме з індексом Польщі (11,6). Результат України є також трохи нижчим, ніж середній показник (12,1) для шести сусідніх країн з низьким та середнім рівнями доходу, у яких проводилось опитування ОЕСР (Білорусь, Грузія, Угорщина, Польща, Російська Федерація, Туреччина). Різниця в результатах між Україною та іншими країнами пояснюється низькими балами за ставлення та знання. Найбільша відмінність полягала в тому, що найвищі бали були пов'язані з користуванням банківським рахунком. Бали за фінансову грамотність є найнижчими у віковій групі від 18 до 24 років (10,6). Бали за фінансові знання та поведінку значно підвищуються зі збільшенням доходу, але ставлення є однаковим незалежно від рівня доходу [9, с.5].

Економічну освіту необхідно давати з дошкільного віку та продовжувати її формування протягом всього життя у зв'язку з інформатизацією, інноваційністю та глобалізаційними процесами. Саме це буде фундаментом для здійснення економічного виховання протягом всього життя, призведе до наявності високого рівня освіти, сформує економічно важливі вміння та навички особистості (ощадливість, вміння планувати, здійснювати вибір тощо), сформує економічну, соціальну та інтелектуальну грамотність українського населення. Високий рівень трудового потенціалу України забезпечить вітчизняну економіку працівниками з цифровими вміннями, навичками і компетенціями відповідно до потреб сучасного ринку праці, підвищить якість життя населення, дасть можливість використовувати сучасні технології при адаптації та розвитку власних компетенцій. В умовах світової пандемії найбільш актуальним стає врахування досвіду цифровізації економічної освіти

інших країн (віртуальні цифрові коворкінгцентри, цифрові хаби-студії, хаби-асоціації, хакатони та ін.) зі збереженням здобутків українського освітнього простору задля підвищення якості освітніх послуг та доступності у віддаленому режимі.

Використані джерела:

1. Базовий компонент дошкільної освіти від 21.12.2020 / Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-oriyentovanij-na-zapit-ukrayinskogo-suspilstva-shchodo-yakisnogo-doshkillya-sergij-shkarlet>

2. Громадянська освіта (інтегрований курс) / Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України / Навчальні програми для 10-11 класів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

3. Заклади вищої освіти / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Методичні рекомендації про викладання економіки у 2020/2021 навчальному році / Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 11.08.2020 № 1/9-430 / Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України / Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

5. Наказ МОН «Про внесення змін до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня» від 28.11.2019 № 1493 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-tipovoyi-osvitnoyi-programi-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-iii-stupenya>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» від 23 листопада 2011 р. № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>

7. Програма для закладів загальної середньої освіти «Економіка» 10-11 класи (Профільний рівень) / Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України / Навчальні програми для 10-11 класів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

8. Указ Президента “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави” від 4 грудня 2003 року № 12/7-4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03#Text

9. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні / Проект Usaid «Трансформація фінансового сектору». – Червень 2019 р. Київ, Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

*Барбара Н. В,
Конопський інститут СумДУ,
м. Коноп, Україна
Зубко К. Ю.,
Конопський інститут СумДУ,
м. Коноп, Україна*

ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сьогодення вимагає від викладачів економічних дисциплін цілеспрямованого використання активних й інтерактивних методів навчання, тестових завдань, прийомів проблемного навчання, для того щоб через активну пізнавальну діяльність студенти аналізували і досягали суперечливі процеси ринкових перетворень, отримали ази фінансової грамотності.

Частка економічних дисциплін в навчальних планах сприяють підвищенню фінансової культури інженерних кадрів, формуванню фундаментального і прикладного економічного мислення. Це дозволяє студентам орієнтуватися в економічних процесах сучасності, розуміти їх зв'язок з іншими процесами, що відбуваються в суспільстві, легше адаптуватися до умов ринкової економічної системи, її характеру і рівню розвитку, а також поліпшити свої показники конкурентоспроможності на ринку праці.

У сучасних наукових дослідженнях, пов'язаних з навчальнопедагогічним процесом, науковці, серед яких: М. Бойченко, З. Гіптерс, Н. Дем'яненко, А. Зорін, В. Карачун, В. Кобченко, П. Куляс, Г. Лесик, Г. Онкович, Г. Цехмістрова, – розглядаючи практику створення моделі спеціаліста в різноманітних ВНЗ підкреслювали значимість оволодіння професійно-фаховими знаннями та вміннями майбутнього спеціаліста, але, крім того, і його здатності до фінансової оцінки процесів, які відбуваються у суспільстві [1].

Фінансову грамотність необхідно розглядати як характеристику фінансової поведінки, що є формою економічної поведінки. Фінансова грамотність - це здатність студента брати участь в економічному житті за допомогою управління фінансовими ресурсами, яка заснована на наявності одного або декількох (в різних поєднаннях) елементів: фінансові знання, фінансові навички, фінансові установки.

Фінансова грамотність підвищує відсоток прийняття зважених економічних рішень, мінімізує ризики.

Вивчення економічних дисциплін студентами інженерних спеціальностей сприяє:

- грамотному вживанню економічної термінології («вартість», «інфляція», «інвестиції» та інші терміни);
- орієнтуванню у кредитно-фінансовій сфері;
- розумінню процесів організації власного бізнесу, фінансового планування та бюджетування;
- вмінню користуватися та знаходити більш економічно вигідні фінансові послуги;
- отриманню початкових знань у сфері обліку та оподаткування.

Підхід до підвищення фінансової грамотності студентів має бути оснований на розумінні економічних процесів які відбуваються у світі та необхідності застосування отриманих навичок на практиці.

Для формування компетенцій у сфері фінансової грамотності у студентів інженерних спеціальностей необхідно розробити і впровадити освітні програми підвищення фінансової грамотності в ВНЗ. Створення та впровадження програм має базуватися на використанні методики інтерактивного навчання студентів, цифрових освітніх ресурсів, квестів по фінансовій грамотності, спеціалізованих інформаційно-професійних додатків для навчання основам фінансової грамотності.

Використані джерела:

1. Ципко В.В. Методична система навчання суспільствознавчих дисциплін студентів технічних університетів: дис... докт.. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки НАПН України, К., 2015. 345с.

*Лозова Г. М.,
КНУ імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

МЕНЕДЖМЕНТ ЗНАТЬ: СТВОРЕННЯ НОВОГО КОНТЕКСТУ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Докорінні зміни у процесі переходу до економіки знань призвели до виникнення нових інструментів та організаційних форм і в освіті, і в організації навчання студентів. У сучасному світі цифрові технології стали невід'ємною складовою існування людини і докорінно змінюють освітній процес. Навчання, освітній процес, а також процес саморозвитку у ХХІ столітті переживають трансформацію завдяки новим інформаційним можливостям: здобувати знання та розвивати навички майже у будь-якій галузі можна онлайн, з будь-якої точки земної кулі та у будь-який час, така ситуація суттєво посилює конкуренцію між закладами вищої освіти. У зв'язку з цим університетам потрібна нова система

менеджменту знань для того, щоб студенти в процесі навчання могли ефективно здобувати як *hard skills* (конкретних професійних навичок), так і *soft skills* (універсальних здібностей, які необхідні людині незалежно від виду її основної діяльності). Система для управління знаннями в університеті має бути інтелектуальною, вичерпною і простою у використанні, забезпечувати безперешкодний доступу до знань і їх створення як для студентів, так і професорсько-викладацького складу, оскільки саме знання - це потужний інтелектуальний ресурс, який забезпечує конкурентні переваги для університету.

Сьогодні світова практика свідчить, що економіка знань є потужним імпульсом прискорення технологічного розвитку, підвищення наукоємності та конкурентоспроможності економіки, сприяє диверсифікації діяльності. Звідси випливають нові вимоги до управління знаннями, які стають, з одного боку, більш доступними, а з іншого - вузькоспеціалізованими. В загальному сенсі під управлінням знаннями (*knowledge Management, KM*) розуміють поширення і пошук досвіду та актуальної інформації в середовищі пов'язаних між собою груп людей: обмін ідеями, рішеннями і актуальною інформацією для створення нових рішень.

Система менеджменту знань у сучасному університеті має відповідати наступним параметрам:

1. Економія часу. Темп життя сучасної людини шалений, тому студент має отримати право вибору і можливість навчатися як офлайн, так і онлайн. Навчання онлайн в університеті, як показала практика з початку пандемії COVID-19 з березня 2020 року, вирішує проблему з аудиторним фондом, зайнятістю студентів та відсутністю у них в окремих випадках часу на відвідування аудиторних занять, дає можливість навчатися в зручний час в комфортних умовах, захищає від поширення інфекцій. Застосування цифрових інструментів викладачами допомагає встановити індивідуальний графік з визначеними дедлайнами для студентів, відслідковувати прогрес у їх навчанні, налаштувати нагадування про необхідність навчатися тощо.[1] Звичайно, що у закладі освіти заняття у віртуальному класі можуть проводитися у чітко визначений час за розкладом.

2. Сучасність. Сучасне покоління студентів – це покоління міленіалів та покоління Z (зумерів), які максимально інтегровані у технологічні процеси, звикли сприймати інформацію з екранів комп'ютерів та смартфонів. Використання цифрових інструментів в освітньому процесі в університеті дозволяє їм навчатися і отримувати необхідний інтерактив.

3. Гнучкість. Система менеджменту знань в університеті має бути гнучкою. Як показала криза 2020 року в умовах всесвітнього локдауну та

соціальної дистанції для університетів особливо важливо мати власні освітні платформи, щоб в будь-який момент мати змогу організувати дистанційне навчання для студентів. Можна сміливо говорити, що саме пандемія та локдаун змусили українську вищу освіту перейти в онлайн та почати активно використовувати цифрові інструменти у навчальному процесі

4. Доступ до знань. Наявність освітньої платформи в університеті дозволяє йому суттєво розширити коло потенційних студентів, сприяє залученню дорослої аудиторії та людей срібного віку. Організація для цієї аудиторії спеціальних курсів або проведення вебінарів дозволяє університету отримати додаткове фінансування. І ми бачимо це на прикладі західних університетів, зокрема Гарварду, Оксфорду, [2] де кожен бажаючий може пройти курси та отримати відповідні сертифікати або дипломи.

5. Соціальна інтеграція. Практика дистанційної освіти продемонструвала, як важливо створювати для студентів курсу чи певної дисципліни чати, де вони можуть ділитися знаннями, досвідом, вести дискусії. Це посилює залученість студентів в освітній процес, сприяє культурному обміну між ними.

6. Адаптивність. Під час організації навчального процесу в університеті важливо пропонувати різноманітні формати, зокрема навчання у вигляді відео, аудіо, текстових файлів, практики. Інтерактив дозволяє зробити навчання цікавим для студентів і краще засвоювати інформацію. Це, зокрема, використання елементів віртуальної та доповненої реальності, запрошення експертів, практиків або відомих особистостей на заняття.

7. Зручність та легкий доступ. Для організації системи менеджменту знаннями в університеті потрібно сучасне програмне забезпечення, яке не потрібно завантажувати, достатньо лише мати комп'ютер і смартфон та доступ до інтернету. Як показує практика викладання, усе більше студентів використовують мобільні телефони для навчання.

8. Можливість як безкоштовного навчання, так і монетизації освітніх послуг. Зниження психологічного тиску та формування у студентів бажання навчатися.

В розвинених країнах останніми десятиліттями значна увага приділяється розвитку системи "освіта - наука - виробництво - соціальна сфера", де чільне місце відводиться сучасним університетам. Зокрема, перший технопарк з'явився в США у 1949 р. на базі Стенфордського університету (штат Каліфорнія). Ідея була проста: здати ділянку університетської землі в оренду компаніям для розміщення там їхніх науково-дослідних підрозділів, що об'єднувалися в комплекс для розробок у сферах передових технологій з університетськими лабораторіями і дослідними групами.

В останні десятиліття університети стали активно отримувати доходи, використовуючи свою інтелектуальну власність за допомогою ліцензування та практичного застосування наукових розробок в різних сферах економіки. В ХХІ ст. університети стали не тільки осередками освіти та науки, але і важливими центрами у бізнес-науці. Дослідження такого роду тільки розпочинаються. Хоча перші спроби було зроблено Альфред Д. Чендлера, ще в 1980 році. Його теорія отримала назву "перспективи Чендлера", в якій він розкриває в тому числі особливості наукомістких організацій стосовно їх структури і організації економічної діяльності[3]. А. Д. Чендлер висунув три припущення:

- технологічні інновації та організаційні інновації є взаємозалежними;
- нові форми організації бізнесу та інституційні механізми створені для вирішення конкретних економічних проблем;
- організаційні та інституційні інновації є еволюційним процесом.

В ХХІ столітті ми стали свідками інтенсивного організаційного експерименту, коли надбання науки, в тому числі через мережу університетів швидко поширюються і комерціалізуються. Досягнення в галузі сучасних природничих наук, відкривають величезні перспективи як для забезпечення економічного зростання, так і для підвищення добробуту. Часто вважається, що освіта, наука і бізнес - це окремі світи, окремі культурні площини. Особливо віддалені між собою фундаментальна наука та бізнес. Проте і наука, і бізнес - це світи інтенсивної конкуренції, але їхні ринки і цінності різні. Зараз розрив між бізнесом і наукою скорочується в значній мірі завдяки університетам. Оскільки прикладні дослідження для університетів настільки ж є важливими для виконання їх місій, як і фундаментальні наукові дослідження. Зростання факультетів прикладної науки і техніки в дослідницьких університетах дозволило зблизити фундаментальні дослідження і практику, а комерціалізація наукових розробок стала одним із джерел доходу для університетів. І, нарешті, у той час, як академічні університети були, безумовно, залучені до "прикладних" досліджень, а також були під впливом потреб промисловості та місцевої економіки, вони не були основними гравцями в бізнес-науці. Ці елементи інноваційної системи стали змінюватися в останні десятиліття ХХ століття з переходом до економіки знань та появою дослідницьких університетів.

Використані джерела:

1. Mazlum Keleş. *Advantages and Disadvantages of ELearning Platforms* <https://binbiriz.com/en/blog/advantages-and-disadvantages-elearning-platforms>
2. Sander Tamm *Disadvantages of ELearning* <https://estudent.org/disadvantages-of-elearning/>
3. Chandler A.D. and Daems H. (eds.), *Managerial Hierarchies: Comparative Perspectives on the Rise of Modern Industrial Enterprises*. Harvard University Press, 1980.

*Весперіс С. З.,
Конопський інститут СумДУ,
м. Коноп, Україна
Самусь Г. І.,
Конопський інститут СумДУ,
м. Коноп, Україна*

CASE-STUDY ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Вимоги, які сьогодні пред'являються до випускників економічних спеціальностей, містять не лише сформовану професійну позицію, ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку, але і вміння науково обґрунтовувати, презентувати і доносити свої знання до інших. Тому зараз як ніколи важлива реалізація комплексного підходу до навчання, єдність спеціальної підготовки, соціалізації і науково-дослідної роботи.

Одним із пріоритетів сучасної освіти є перехід на особистісно-орієнтовані технології. Завдяки цим технологіям відбувається перегляд основних принципів традиційного навчання. Специфіка цього міститься у ставленні до студента як суб'єкту особистого розвитку і орієнтації на розвиток і саморозвиток його особистості.

Сучасні тенденції у освіті ведуть за собою зміни стратегій освіти і навчання нового покоління. Сьогодні задачею освіти і виховання є не лише формування функціональних компетенцій студента, але й виховання таких особистісних рис, які дозволять йому визначити свою освітню траєкторію і кар'єрне зростання. При цьому система освіти має стимулювати зростаючу особисту відповідальність студента за свою освіту і майбутнє.

Особистісно-орієнтований підхід спрямований не лише на передачу інформації та знань викладача студенту, а на розгляд, аналіз і оцінку різних ситуацій, пошук творчих рішень та їх реалізацію.

Професор Адольф Мелецінек – відомий у Західній Європі теоретик і практик у технологіях навчання, сформулював шість умов ефективного навчання:

- знати – властивість запам'ятовувати вивчений матеріал, відтворювати факти, закони тощо;
- розуміти – властивість засвоювати суть навчального матеріалу;
- використовувати – властивість застосовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях на рівні «рутинних задач»;
- аналізувати – властивість розділяти матеріал на компоненти;
- синтезувати – властивість з'єднувати окремі елементи, формувати нові структури для розв'язку «не рутинних» задач;

- оцінювати – властивість визначати значимість матеріалу з точки зору відомої мети [1].

Активні методи навчання як раз і спрямовані на створення ефективної системи навчання і їх використання є актуальним на сучасному етапі удосконалення освітнього процесу і реформування всієї системи освіти.

Сучасним вищим навчальним закладам варто використовувати такі освітні технології, які допомогли б студенту актуалізувати отримані теоретичні знання, об'єктивно оцінити реальну ситуацію, виділити проблему, врахувати наявні ресурси, брати до уваги загрози та ризики. Для цього найкраще застосовувати метод case-study.

Метод case-study є методом активного проблемно-ситуаційного аналізу, який ґрунтується на навчанні шляхом пошуку розв'язку конкретних задач – ситуацій (розв'язку кейсів). При цьому такі ситуаційні задачі можуть стосуватись як проблем минулого і сьогодення, так і проблем майбутнього. Суть методу case-study проявляється в тому, що навчальний матеріал подається студентам у вигляді мікропроблем, а знання набуваються у результаті їх активної дослідницької і творчої діяльності із пошуку рішень.

Метод case-study відноситься до неігрових імітаційних інтерактивних методів навчання. Він займає проміжне місце між дискусійними та ігровими методами. Такий метод дозволяє взаємодіяти всім – і студентам, і викладачу. Метод case-study призначений для отримання знань з тих дисциплін, де не існує однозначної відповіді на поставлене питання, а є кілька відповідей, які можуть бути суперниками за ступенем важливості та істинності.

Особливостями методу case-study є:

- створення проблемної ситуації на основі фактів із реальних умов;
- альтернативність вирішення проблемної ситуації;
- функціонування системи групового оцінювання прийнятих рішень;
- емоційна наповненість [4].

Цілями методу case-study можна виділити наступне:

- розвиток навичок аналізу і критичного мислення;
- поєднання теорії та практики;
- надання прикладів рішень, що приймаються;
- демонстрація різних позицій і точок зору;
  - формування навичок оцінки альтернативних варіантів в умовах невизначеності [4].

Кожний метод навчання є унікальним і має свої переваги порівняно з іншими методами. Метод case-study є одним із сучасних активних методів навчання і має наступні переваги:

- метод не вимагає великих матеріальних або часових витрат і передбачає варіативність навчання;

- акцент навчання переміщується на набуття знань, а не на оволодіння готовими знаннями;
- у студентів розвивається вміння слухати і розуміти інших, працювати у команді;
- долається «не цікавість» і не емоційність у вивчення складних питань;
- студенти отримують життєво-важливий досвід вирішення проблем, можливість співвідносити теорії і концепції з реальними умовами;
- отримуються навички презентації;
- отримуються навички прес-конференції, вміння формулювати питання та аргументувати відповіді [3].

Крім того, перевагою методу case-study є його гнучкість, варіативність, що сприяє розвитку креативності як у викладача, так і у студента.

Проте, незважаючи на зазначені переваги, цей метод має певні недоліки:

- погано організоване обговорення може потребувати занадто багато часу;
- можна не досягти бажаних результатів, якщо учасники не мають достатніх знань і досвіду;
- високі вимоги до кваліфікації викладачів, які мають правильно організувати роботу і задати напрямок обговорення для досягнення бажаного результату [3].

Створений на високому професійному рівні, кейс провокує дискусію, змушує студентів звернутись до реальних фактів, дозволяє моделювати реальну проблему, з якою у майбутньому можна зіткнутись на практиці. Крім того, кейси розвивають аналітичні, дослідницькі, комунікативні, творчі навички, а також виробляють вміння аналізувати ситуацію, планувати стратегію і приймати управлінські рішення [2].

Таким чином, використання методу case-study формує у майбутніх фахівців необхідні практичні навички аналізу ситуацій та інтерактивного пошуку рішень, активну позицію пізнання, сприяє професійному становленню студента, є важливим кроком на шляху оволодіння науковою організацією викладацької роботи з метою досягнення високої якості навчання.

Використані джерела:

1. Мелецинек Адольф. *Инженерная педагогика. Практика передачи технических знаний. Издание: 3-е, переработанное. М.: МАДИ (ТУ), 1998.*
2. Парамонова Т.Н., Блинов А.О. *Маркетинг: активные методы обучения: учебное пособие. М.: КНОРУС, 2010. 416 с.*
3. Трапезникова Т.Н. *Новейшие педагогические технологии: кейс-метод (метод ситуационного анализа). Территория науки. 2015. № 5. С.52-59.*
4. Шумська С. Є., Бучинська Т. В. *Використання кейс-методу у професійному навчанні. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. №2(8). С. 277–280.*

Худойкулов Х. А.,

Бухарский государственный университет,

г. Бухара, Республика Узбекистан

УПРАВЛЕНИЕ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ В ПОВЫШЕНИИ РЕЙТИНГА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ВУЗОВ

Когда поднимается вопрос о цивилизации, развитии и процветания страны, речь будет идти о развитии высших образовательных учреждений, в которых подготавливаются высококвалифицированные кадры. А конкурентоспособные креативно мыслящие интеллектуально-развитые специалисты подготавливаются в вузах с высоким рейтингами и конкурентоспособного статуса.

Одним из важных факторов повышения эффективности управления деятельности высших образовательных учреждений является поднятия уровень их рейтингов и конкурентоспособности. Для этого необходимо анализировать многих влияющих факторов, одной из них является человеческий фактор, т.е. преподаватель вуза.

В настоящее время такой вопрос очень актуален: Способны ли преподаватели вузов подготавливать конкурентоспособных высококвалифицированных кадров с большим интеллектуально развитым капиталом, отвечающих вызовом времени?

Уровень цивилизации и глобализации очень высока. День за днем возобновляются знания, инновации, современные технологии. Кто должен успеть первым их изучать? Конечно эти знания и инновации создаются, собираются, вырабатываются, перерабатываются и распространяются в основном научными исследователями и преподавателями научно-исследовательскими учреждениями и вузов. Как быстрее обладать современными навыками преподавания? Как и в большинстве профессий сегодня, в преподавании происходят быстрые и крупные преобразования, которые вызваны управленческими, социально-экономическими и технологическими изменениями.

Приведем выводы и предложения некоторых ученых и исследователей по этому поводу. Караванов А.А., Устинов И.Ю. пишут, что преподаватель не должен быть диктором, "озвучивателем" чужих текстов или бесстрастным обозревателем точек зрения разных авторов. Содержание преподаваемых учебных дисциплин должно быть пропущено через его сознание, однако, выражая личную точку зрения на преподаваемое, он должен оставаться объективным, предоставляя студентам возможность уяснить общее положение дел и осознать причины выбора излагаемой авторской концепции

или сделанных им доработок позиций других авторов [1]. Сидаш Н.С. в своей работе приведет основные требования к преподавателю высшей школы в Украине:

- наличие законченного высшего образования; фундаментальность подготовки;

- для педагогической деятельности в вузе желательно последипломное образование (аспирантура, докторантура, курсы повышения квалификации);

- высокий уровень подготовки по предмету, который преподается, наличие публикаций и исследовательская работа в соответствующей сфере;

- наличие методических разработок и методических работ по предмету, который преподается.

В связи с необходимостью владения и оперирования технологиями обучения можно привести следующий набор требований к преподавателю:

- профессиональная компетентность (содержит в себе научную, практическую и психолого-педагогическую подготовку);

- гуманитарная компетентность (учитываются личные гуманитарные качества, ответственность);

- креативность (творческая деятельность, нестандартность мышления);

- коммуникативность (важно иметь четкую речь, дикцию, знать иностранные языки, обладать компьютерной грамотностью);

- социально-экономическая компетентность (знание основ экономики и права) [5; с.218].

Матин Г.А. предлагает модель деятельности преподавателя вуза [3; с.13-14]. Им были выделены две содержательные аспекты. 1) учебно-воспитательная деятельность: учебно-программное обеспечение образовательного процесса (разработка учебных планов, типовых и рабочих программ); проектирование содержания курса лекций и других видов учебных занятий; разработка индивидуальных заданий по контрольным, курсовым и дипломным работам; проектирование технологий как собственной педагогической деятельности, так и учебной деятельности студентов; учебно-методическое обеспечение учебного процесса (написание учебников, учебных пособий, методических рекомендаций, разработка учебно-методических комплексов); проведение лекционных, практических и лабораторных занятий, выполнение других видов учебной нагрузки; организация и проведение учебных и производственных практик; контроль и оценка работы студентов; индивидуальная воспитательная работа со студентами и аспирантами; осуществление коррекции взаимодействия между членами академических групп студентов; организация общественных и культурно-массовых мероприятий в вузе и участие в них. 2) научно-исследовательская деятельность: научно-исследовательская работа в соответствующей области знаний; создание научной школы; руководство научно-исследовательской работой студентов и

аспирантов; подготовка к изданию и публикация научных статей, монографий и т.д.; участие в организации и проведении конференций, семинаров, симпозиумов; сотрудничество с организациями и предприятиями по вопросам внедрения результатов НИР, проведение консультаций; международное научное сотрудничество.

В целях качественного и эффективного управления подготовкой конкурентоспособных высококвалифицированных кадров А.О. Очилымов предложена усовершенствованная с учетом современных требований рыночной экономики, модель качества профессорско-преподавательского состава (академиков, профессоров, доцентов, старших преподавателей, преподавателей), работающих в высших учебных заведениях [4]. По мнению автора, преподаватели вуза должны заниматься образовательной, научно-методической, духовно-просветительской деятельностью. А также должны содействовать в инновационных, маркетинговых и предпринимательских деятельности высшего образовательного учреждения.

Изучив и проанализировав результаты научно-исследовательских работ, можно прийти к следующим выводам. Во-первых, система высшей школы занимает особое место в развитии любого государства. Поэтому повышение рейтинга и конкурентоспособности высших образовательных учреждений представляет большой интерес не только на местном, также на международных уровнях. Во-вторых, высшие образовательные учреждения служат для развития общества, для профессиональной подготовки высококвалифицированных специалистов в соответствии с потребностями работодателей-предприятий, а также самих студентов. В-третьих, преподаватель высшей школы является, как правило, и педагогом, и ученым одновременно. Поэтому это обстоятельство требует высокий профессиональный потенциал и интеллектуальный капитал преподавателя. В четвертых, преподаватель высшей школы является одним из гарантированным важным фактором повышения рейтинга и конкурентоспособности высшего учебного заведения. Для этого необходимо понимать, чтобы достичь определенных успехов, необходимо систематически и позитивно работать над формированием профессионального мастерства, непрерывно заниматься над собой и со студентами всех категорий (одаренные, отличники, хорошисты, удовлетворительные, отстающие), овладеть теорией и практикой, самое главное, периодически обновлять свои знания, изучать современные технологии, т.е. подготовить себя к требованиям современности. Значит, современный преподаватель высшего образовательного учреждения должен быть в первую очередь преподавателем соответствующей науки, грамотным, трудолюбивым и опытным лицом, а не просто знающий свой предмет.

В даній статті нами проаналізовані питання управління діяльності професорсько-преподавального складу вищого освітнього закладу, який є одним із гарантованих факторів забезпечення підвищення рейтингу і конкурентоспроможності закладу.

Таким чином, сучасні викладачі сучасних вищих освітніх закладів повинні бачити в собі людину з великим інтелектуальним капіталом і повинні постійно демонструвати високий рівень соціально-політичної, морально-психологічної культури, управлінської, педагогічної і психологічної освітленості, компетенції, володіти теоретичними і практичними досвідом, які будуть допомагати керувати студентами, будуть сприяти особистісному розвитку і професійному становленню майбутніх висококваліфікованих кадрів.

Використані джерела:

1. Караванов А.А., Устинов І.Ю. Психологічні особливості діяльності викладача вищої школи / Територія науки. – 2015. – 2.
2. Логинова А.В. Навички викладача 21 століття як умова і показник якості освітнього процесу / А. В. Логинова. – Текст: непрямої // Молодий учений. – 2015. – № 11 (91). – С. 1402-1405.
3. Матин Г.А. Організація навчально-виховної роботи викладача вузу: Навчально-методичне посібник для початку викладачу / Г.А. Матин, А.С. Федоренчик, Л.І. Шумська. – Мн.: БГТУ, 2004.
4. Очиллов А.О. Улучшенная модель якості викладачів-викладачів в управлінні підготовкою висококваліфікованих кадрів (на узбекському мові // Інноваційні технології. – Карши, 2014. – №4. – С. 49-58.
5. Сидаш Н.С. Характеристика сучасного викладача вищої школи / Педагогічне освітання в Росії. – 2014. – 8. – 217-222.

Щербина О.В.,
Конотопський інститут
Сумського державного університету,
м. Конотоп, Україна
Циганенко О. В.,
Конотопський інститут
Сумського державного університету,
м. Конотоп, Україна

МОДУЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК МЕТОД ОПТИМІЗАЦІЇ ВИВЧЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Одним з пріоритетних завдань, що сприяють економічному, фінансовому та соціальному розвитку, а також стабільності будь-якої країни в сучасному

багатопольярному світі, є створення якісної системи освіти в умовах переважної впливу технологічного прогресу на ринок праці. Рівень кваліфікації та компетенції працівників повинні бути такими, які користуються попитом на сучасному, динамічному ринку праці.

Для цього сама система вищої освіти і підготовки кадрів повинна відповідати ряду найважливіших принципів [3]: безперервності і відкритості; демократизації; доступності; оперативності та гнучкості; модульності; ефективності та якості; стандартизації; індивідуалізації процесу навчання; орієнтованості на кінцевий результат; активізації тощо.

Модульне навчання базується на дієвості, активізації і варіативному підході до навчального процесу. Воно дозволяє реалізувати індивідуалізацію навчання, створювати гнучкі програми навчання і освітні стандарти, сприяє стійкої мотивації пізнавального процесу, підвищення якості та зниження вартості навчання.

Індивідуалізувати процес модульного навчання можна двома шляхами:

- 1) варіюванням темпу засвоєння при єдиному для всіх учнів обсязі навчального матеріалу;
- 2) вибором обсягу матеріалу відповідно до побажань і можливостей кожного учня.

Як стверджує О.П. Іванцова, «реалізація модульного підходу у сфері освіти передбачає більш повне врахування потреб, інтересів і здібностей студентів, надає ширший простір для вияву їхньої активності» [1, с.95]. Модульний підхід заснований на самоосвіті і тим самим він підвищує відповідальність студента за досягнуті результати. Роль викладача змінюється. На думку Корнієнок Л.М., «сучасні вимоги до роботи педагога передбачають розширення ролі вчителя, яка полягає не тільки в передачі інформації учневі, а, в першу чергу, в безпосередньому управлінні конкретною діяльністю учня. Та мова в даному випадку йде не про пряме управління діяльністю іншої людини, а про управління процесами її самоуправління» [2, с.296].

Тобто викладач перестає бути основним джерелом знань, тобто основними його функціями стають управління і контроль за пізнавальною діяльністю слухачів курсу. Завдяки цьому результати навчання дещо менше залежать від кваліфікації викладача. Терміни навчання можуть скорочуватися до 30% без шкоди для повноти і глибини засвоєння матеріалу, що є актуальним для заочної та дистанційної форм навчання.

Здійснюється модульне навчання шляхом управління процесом пізнання за допомогою певної програми. Сутність модульного підходу в навчанні полягає в тому, що студенту забезпечується можливість самостійно або під керівництвом викладача працювати із запропонованою йому індивідуальною програмою, що містить:

- цільову програму дій;
- банк навчальної інформації;

- методичне керівництво для досягнення поставлених навчальних цілей;
- засоби контролю за якістю навчання;
- способи коригування рівня підготовки.

Структура і зміст програм модульного навчання визначаються на основі опису і аналізу професійної діяльності майбутнього фахівця. Опис діяльності проводиться на основі відповідних професійних стандартів, кваліфікаційних характеристик, посадових інструкцій або професійних (робочих) завдань роботодавців. Описана діяльність працівника аналізується і розбивається на окремі логічні частини □ модульні блоки (МБ) [2]. Модульні блоки, згруповані для конкретного виду роботи або професії, утворюють модулі трудових компетенцій (МТК). В рамках кожного МБ робота підрозділяється на чітко визначені кроки (або операції).

Навчальний матеріал структурується в навчальні елементи (НЕ). Вони і є основним джерелом навчальної інформації для тих, хто навчається. На допомогу викладачам розробляється інструктивний блок (ІБ). Він потрібен для систематичного планування кожного заняття в контексті його цілей, змісту, структури, послідовності, навчальних посібників, матеріалів і устаткування, техніки безпеки, завдань для перевірки засвоєння і довідкового матеріалу.

Досить ефективно використовувати переваги модульних технологій можна при вивченні бухгалтерського обліку як при підготовці безпосередньо майбутніх обліковців, так і для фінансистів, економістів та менеджерів, для яких бухгалтерський облік є однією з основних дисциплін. Діяльність бухгалтера досить легко розгалужується на окремі логічно завершені частини (модульні блоки або МБ), з яких буде складатися МТК-програма для вивчення дисципліни. Зразок (фрагмент) такого групування представлений на рисунку 1.

Звичайно, що наведений приклад модульного блоку можна розширити або скоротити в залежності від обсягів навчального часу, потреб та здібностей студентів.

Також викладач може диференціювати завдання в залежності від потреб, інтересів і здібностей студентів, щоб кожний з них відчув радість від успішного виконання завдання свого рівня.

Зазначені переваги набувають ще більшої значущості при організації дистанційного навчання з використанням сучасних телекомунікаційних можливостей глобальних комп'ютерних мереж (як корпоративних, так і Інтернет) та особливо хмарних технологій. Використання можливостей мультимедіа та спеціальних бухгалтерських програм дозволяє задіяти інші центри сприйняття матеріалу студентом (слух, зір) і ще більш підвищити ефективність пізнавальної діяльності.

Отже, можна з повною підставою стверджувати про більш високу ефективність навчального процесу з використанням модульного підходу, в порівнянні з традиційною його організацією, так як при цьому: істотно скорочуються терміни навчання; підвищується якість засвоєння навчального матеріалу; реалізується принцип індивідуалізації процесу навчання;

створюються передумови для підвищення мотивації студентів до оволодіння професією.

Використані джерела:

1. *Іванцова О.П. Порівняльний аналіз дидактичних моделей модульного навчання. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Вип. 32. С. 94-98.*
2. *Корнієнко Л.М. Технологія модульного навчання як репрезентатор гуманізації навчально-виховного процесу. Збірники наукових праць НТУ «ХП» : Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. 20015. № 42. С.193-300.*
3. *Шпак И.И. Профессиональное обучение на основе «модулей трудовых навыков» для самозанятости и предпринимательства. Проблемы разработки та упрощення модульної системи професійного навчання: Збірник наук. праць. 1999. С. 22-27*

Циганенко О. В.,
Конопський інститут
Сумського державного університету,
м. Коноп, Україна
Щербина О. В.,
Конопський інститут
Сумського державного університету,
м. Коноп, Україна
Зубко К.Ю.,
Конопський інститут
Сумського державного університету,
м. Коноп

МОЛОДІЖНА ЗАЙНЯТІСТЬ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Одним із найважливіших структурних елементів сучасної економіки України є ринок праці. Для мільйонів людей трудова діяльність є основним джерелом доходу і головним місцем особистісної реалізації.

На проблему включення молоді в ринок праці вітчизняна наукова думка почала звертати увагу порівняно недавно. У той час як за кордоном цим питанням займаються давно і на державному рівні. Уряди багатьох держав усвідомлюють гостроту проблеми молодіжного безробіття та надають величезні фінансові кошти на адаптацію молодих працівників до ринку праці. Витрати на сприяння зайнятості молоді здійснюються в першу чергу з метою вдосконалення якісного складу робочої сили і носять в основному довгостроковий характер, вони визначають розвиток національних економік на багато десятиліть вперед. У всьому цивілізованому світі загально визнано, що недовкладання в освітній, культурний і моральний потенціал молодого

покоління можуть мати негативні наслідки, як для окремої особистості, так і для нації в цілому.

На сьогодні на ринку праці спостерігаються істотні зміни, які пов'язані з появою нових форм зайнятості і нових професій. У контексті цих змін можна виділити наступні тенденції: глобалізація, цифровізація і використання мережевих технологій, розвиток шерінг-економіки, що сприяє індивідуалізації праці та забезпечує гнучкість зайнятості. Як відзначають вітчизняні та зарубіжні дослідники, молодь має низку переваг, до яких можна віднести наступні: рівень знань молоді вищий в нових інноваційних формах зайнятості, пов'язаних з використанням цифрових технологій, молодь більш мобільна як у виробничому, так і територіальному плані.

На сьогодні на ринку праці спостерігається більший попит на молодих фахівців з високим рівнем освіти та необхідним професійним досвідом. Студенти наймаються на роботу нечасто, а в разі найму займають нижчі позиції з низьким рівнем заробітної плати. Для молоді у віці 20-24 років основною проблемою працевлаштування стає пошук роботи за фахом, оскільки до цієї групи входять переважно випускники вищих і передвищих освітніх закладів.

Економічну активність молоді і рівень зайнятості пов'язують в першу чергу з рівнем освіти. Причому для молодих людей у віці 19-24 років рівень освіти впливає на пошук бажаної вакансії і можливий прийом на роботу.

Серед основних проблем зайнятості молоді можна виділити наступні:

- спад рівня виробництва і, як наслідок, падіння попиту на робочу силу;
- двостороння незадоволеність працівників і роботодавців: роботодавці готові запропонувати молоді низькі позиції з низьким рівнем оплати праці, що не задовольняє молодих працівників, а у роботодавців виникає незадоволеність відносно професійної підготовки молодих фахівців;
- попит на освітні послуги визначає напрямок його розвитку, що не завжди пов'язано з вимогами ринку праці, тобто вибираючи майбутню професію, молоді люди орієнтуються на її престижність і популярність, ними керують стереотипи, а не реальне знання економічної ситуації і ринку;
- зростання рівня перепрофілювання, пов'язаний з тривалим пошуком бажаної роботи за фахом (в середньому пошук роботи затягується на 8-9 місяців), що призводить до вибору роботи не по спеціалізації;
- відтік найбільш ефективних фахівців за кордон.

Можна виділили і недоліки у рівні підготовки молодих фахівців: відсутність знань і навичок роботи в різних програмах (не володіння інформаційними технологіями); відсутність практичних навичок; низький рівень володіння іноземними мовами; слабка уявлення про сучасний стан бізнесу.

Проте молоді фахівці мають ряд переваг: енергійність і високий рівень адаптивності; гнучкість; мобільність: територіальна, професійна, кваліфікаційна, що передбачає відсутність психологічних бар'єрів щодо можливої зміни роду діяльності, підвищення кваліфікації або (і) переїзду.

Багато сучасних компанії прагнуть залучати молодих фахівців, маючи довгострокові цілі, а саме формуючи кадровий резерв з активних, цілеспрямованих і амбітних співробітників, які будуть розвиватися в рамках компанії, розділяючи її корпоративні цінності і стандарти, а також демонструючи лояльність до даної компанії. Найбільш затребуваними для сучасних компаній є молоді фахівці, які мають відповідну підготовку і прагнуть розвиватися в сфері ІТ, фінансів, продажів, виробництва, а також в області клієнтського сервісу. При доборі персоналу роботодавці звертають увагу як на професійні компетенції, так і на особисті якості працівника і його соціальні навички.

Вирішенням проблем, які пов'язані із зайнятістю молодих фахівців, може стати модернізація системи освіти. На наш погляд, до пріоритетних напрямів слід віднести орієнтацію на ринок праці, на довгострокові і середньострокові прогнози про його стан, про затребуваність професій.

Пропозиція кваліфікації залежить від рівня освіти і стану системи освіти в конкретному суспільстві. Попит на конкретну спеціальність залежить від того, скільки людей її отримали, яка якість професійної підготовки і чи мають фахівці практичний досвід, і т.д. Попит на кваліфікацію визначається рівнем розвитку технологій в суспільстві. Тому стан системи освіти і рівень розвитку технологій в суспільстві мають особливе значення.

На рівень розвитку системи освіти впливають такі чинники: 1) державна політика в сфері освіти і освіти; 2) фінансування системи освіти; 3) вартість навчання; 4) особливості і критерії відбору за фахом.

На наш погляд, особливу увагу слід приділяти дуальній системі освіти, яка передбачає поєднання теоретичної підготовки, яка реалізується в освітній організації, і практичного навчання, що проводиться на базі практики. Дуальна система забезпечує якість підготовки фахівців з боку освітніх організацій і підприємств - баз практики. Дане співробітництво набуває двосторонню користь: з боку підприємств відкриваються можливості «познайомитися» з майбутніми випускниками та працівниками, а з іншого боку, навчальний процес, який реалізується освітньою організацією, може бути скорегований під потреби роботодавців.

Глобальна цифровізація, роботизація, використання нанотехнологій, штучного інтелекту та інших інновацій призводять до суттєвих змін ринку праці, внаслідок яких традиційні «старі» професії відходять у минуле, на заміну приходять нові, але цей процес відбувається паралельно зі скороченням робочих місць. Тому система освіти повинна підлаштовуватися під технологічний прогрес і вимоги ринку праці.

Особливу важливість, значимість і актуальність цифрові і мережеві технології продемонстрували в умовах кризи, пов'язаного з поширенням коронавірусу і впровадженням режиму самоізоляції. Саме завдяки використанню цифрових технологій і доступу до глобальної мережі Інтернет багато працівників змогли продовжувати свою професійну діяльність

дистанційно. Вищу професійну, середню спеціальну, загальну освіту, курси підвищення кваліфікації і перепідготовки продовжили реалізовувати з використанням спеціалізованих програм: Moodle, Zoom, Skype і інших. Уміння використовувати дані технології стало основоположним для реалізації професійної діяльності.

Також в недалекому майбутньому великі компанії планують переводити навчання співробітників на дистанційну форму, що забезпечить скорочення витрат на підвищення кваліфікації працівників.

На наш погляд, в майбутньому будуть затребувані ті професії, які пов'язані з володінням інноваційними цифровими технологіями. Причому наявності кваліфікації і професійного досвіду буде недостатньо, затребуваність на ринку праці буде визначатися знанням інформаційних технологій та вмінням застосовувати їх у своїй професійній діяльності. Тому в майбутньому на зміну дуальної повинна прийти трьохкомпонентна система освіти, що включає в себе теоретичну підготовку, оволодіння практичними навичками і освоєння інформаційних і мережевих технологій. Тільки пройшовши таке навчання, молодий фахівець стане затребуваним на ринку праці.

Таким чином, в процесі дослідження ринку праці молодих фахівців були виявлені основні його характерні риси, як позитивні, так і негативні. Серед напрямків вирішення проблем працевлаштування молодих фахівців виділені наступні: модернізація системи освіти з акцентом на трикомпонентній системі освіти, яка передбачає поєднання теоретичних і практичних сторін навчання з підготовкою в галузі використання цифрових технологій. Знання технологій може стати основоположним в працевлаштуванні фахівця.

Використані джерела:

1. Волянська-Савчук Л. В. Ринок праці: основні поняття та проблеми сьогодення / Л. В. Волянська-Савчук, А.Ю. Конопко // Приазовський економічний вісник. – 2018. – № 5 (10). – С. 299-304.

3. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. Сайт Верховної Ради України URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

4. Лісогор С. Інноваційні технології працевлаштування незайнятого населення [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Rpzn/2008-2/08llspnn.pdf.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

*Эргашев Тулкин Шокирович,
Бухарский государственный университет,
Республика Узбекистан, г.Бухара*

ПРОБЛЕМЫ ТРУДОУСТРОЙСТВА ВЫПУСКНИКОВ ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Проблемы трудоустройства выпускников высших образовательных учреждений в последние 20-30 лет не иссякает, поскольку внимание государственных и негосударственных органов власти, секторов экономики и общества в целом акцентировано на сфере высшего образования. В постановлении Верховной Рады Украины от 16.07.97. Кабинету Министров предлагается «принять безотлагательные меры к безусловному соблюдению требований Конституции Украины, законов Украины относительно предоставления гарантий в трудоустройстве молодым гражданам» [1]. А 22 мая 2003 г. Верховная Рада рассмотрела в первом чтении проект Закона "Об обеспечении молодежи первым рабочим местом". Данный закон, уже под названием "Об обеспечении молодежи, получившей высшее или профессионально-техническое образование, первым рабочим местом с предоставлением дотации работодателю" (N 2150-IV от 04.11.2004 г.) вступил в силу с 1 января 2006 г. [4].

В Республике Узбекистан в последнее время трудоустройство выпускников высших образовательных учреждений (ВОУ) превращается в актуальную проблему и ожидает неотлагательных решений. Поэтому в стране государством уделяется большое внимание управлению эффективной подготовкой высококвалифицированных бакалавров и магистров, отвечающих требованиям современной цивилизации.

В нашей республике в целях повышения эффективности обеспечения трудоустройства выпускников ВОУ и эффективного использования их труда, повышения квалификации и потенциала принято ряд нормативных документов [2, 3]. Согласно требований этих документов создаются все необходимые условия гарантированного трудоустройства по полученной специальности высококвалифицированных кадров, оканчивающие ВОУ на бюджетно-контрактной основе.

Кроме того, в целях социально-экономического развития регионов республики с учетом потребностей отраслей и сфер экономики в необходимых специальностях; формирования содержания высшего образования в соответствии с программами перспективного развития и производственными, техническими и технологическими отношениями непосредственно на предприятиях, в учреждениях; трудоустройства в соответствии со специализацией и профессией полностью не решены ряд актуальные вопросы своевременной подготовки высококвалифицированных кадров.

В целях определения приоритетных направлений системного реформирования высшего образования в Республике Узбекистан, поднятия на качественно новый уровень процесса подготовки самостоятельно мыслящих высококвалифицированных кадров с современными знаниями и высокими духовно-нравственными качествами, модернизации высшего образования, развития социальной сферы и отраслей экономики на основе передовых образовательных технологий, в соответствии Указом Президента от 8 октября 2019 года № УП-5847 [3] утверждена Концепция развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года.

В Концепции [3] отмечается, что, исходя из долгосрочных целевых перспективных задач, развитие системы высшего образования осуществляется на основе приоритетных направлений, в числе которых и активное привлечение заказчиков кадров к процессу подготовки высококвалифицированных специалистов.

По нашему мнению, указанные в Концепции следующие меры повышают степень актуальности выбранной темы: поднятие содержания высшего образования на качественно новый уровень, налаживание системы подготовки высококвалифицированных кадров, способных найти свое место на рынке труда, внести достойный вклад в стабильное развитие социальной сферы и отраслей экономики; создание «центров карьеры», деятельность которых направлена на всестороннее содействие прохождению практики и трудоустройству студентов, формирование перечня потенциальных работодателей и сотрудничество, а также продуктивное использование потенциала бывших выпускников на основе реформирования структуры высших образовательных учреждений; поддержка деятельности центров по оценке знаний и навыков выпускников высших образовательных учреждений и др.

Результаты анализа исследований подтверждают, что основные причины вышеприведенных актуальных проблем и недостатков в том, что руководители предприятий предъявляют поступающим на работу выпускникам следующие требования: наличие квалификационных навыков, внедрение инновационных технологий в производство, тактичность и ответственность, знание мирового языка и т.д. Впрочем, некоторые выпускники вузов не отвечают этим современным требованиям руководителей.

Качественная подготовка высококвалифицированных кадров в ВОУ; интеграция между наукой, производством и высшим образованием; трудоустройство и адаптация выпускников ВОУ; сохранение равновесия между спросом и предложением рынков труда и образовательных услуг и других вопросов в связи с актуальностью проблемы являются предметом исследований многих зарубежных и отечественных ученых. Рассмотрим исследования этих ученых. В.А. Садовничий из своего опыта отмечает: «На сегодняшний день оказался нарушенным необходимый баланс профессий в структуре подготовки специалистов. Многие вузы, даже не имеющие необходимого педагогического

потенциала, на платной основе готовят студентов по специальностям, которые считаются престижными – менеджменту, праву, экономике, не заботясь о том, сколько нужно таких специалистов. К тому же их подготовка не требует дорогостоящей материальной базы. В результате – явное перепроизводство экономистов, юристов, управленцев и т.д., которые составляют треть нынешних студентов» [5].

Из результатов анализа рассмотренных работ, по нашему мнению, основными направлениями для развития высшего образования с целью последующего трудоустройства выпускников ВОУ являются: обеспечение инновационного характера базового, непрерывного и высшего и послевузовского образования; организация и управление формированием механизмов оценки качества обучения и востребованности высококвалифицированных кадров с высшим образованием с участием работодателей на рынке труда; организация и управление подготовки высококвалифицированных кадров для работы по новейшим информационным и педагогическим технологиям системы высшего образования; обеспечение взаимовыгодной интеграции высшего образования, науки и производственных подразделений для того, чтобы качества обучения и его технологии были адекватными современным требованиям обеспечения конкурентоспособности высших образовательных учреждений на рынке образовательных услуг и т.д.

Основной фактор управления подготовкой высококвалифицированных кадров – это их своевременное трудоустройство. В последнее время отбор, приём на работу, адаптация коллективу и эффективное использование труда выпускников высших образовательных учреждений является актуальной задачей.

В настоящее время и в перспективе вызовы цивилизации и глобализации таковы, что спрос на высококвалифицированные кадры будет постепенно повышаться, вследствие этого будет расти и статус дипломированных специалистов. Если выпускники ВОУ подготавливаются строго по требованию работодателей и выпускник ВОУ должен работать в своей профессиональной деятельности хотя бы 30-35 лет до пенсии, мы рекомендуем, что в условиях рыночной экономики современный высококвалифицированный конкурентоспособный кадр любого профиля должен быть универсальным специалистом. Потому что, если выпускник ВОУ (молодой специалист) по разным причинам потеряет свою работу, например в возрасте 40-45 лет, тогда ему нужно учиться во второй специальности (профессии) практически с нуля и обязательно на контрактной основе. Эта вынужденная мера нежелательна для него и для окружающих. Поэтому мы считаем, что принятая в 1996 году Министерством образования стран Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) концепция «Образование на протяжении всей жизни» уже на протяжении жизни играет важную роль для стран с переходной экономикой.

Использованные источники:

1. Постановление Верховной Рады Украины. Об информации Кабинета Министров Украины "Об обеспечении трудоустройства молодежи, в частности выпускников школ, вузов и других учебных заведений". Источник: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/F970463.html

2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему расширению участия отраслей и сфер экономики в повышении качества подготовки специалистов с высшим образованием». № ПП-3151. – Ташкент, 27 июля 2017 года. Источник: lex.uz

3. Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года». № УП-5847. – Ташкент, 8 октября 2019 года. Источник: lex.uz

4. https://stydopedyu.ru/1_40654_trudoustroystvo-vipusnikov-v-ukraine.html

5. Интервью с ректором // Академик Виктор Садовничий: Сохранить связь образования с наукой. 09.07.09 г. – Торгово-промышленные ведомости. – 13 (413). – 2009. http://www.msu.ru/info/struct/rectintv_arch/akademik_viktor_sadovnichiy_sokhranit_svyaz_obrazovaniya_s_naukoj.html (дата обращения: 26.07.2019).

Романовська О. О.,
Українсько-американський університет Конкордія,
м.Київ, Україна
Романовська Ю. Ю.,
Українсько-американський університет Конкордія,
м.Київ, Україна

ВИМУШЕНЕ (ЕКСТРЕНЕ) ОН-ЛАЙН НАВЧАННЯ З ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕСУ

Українсько-американський університет Конкордія (УАУК) має значний досвід із дистанційного навчання дисциплін з **економіки та бізнесу** та якісної онлайн-освіти майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин, менеджерів із підприємництва та бізнесу. У 2008 році розвиткові онлайн-освіти в УАУК надав спільний пілотний проект з відомим американським університетом Indiana Wesleyan University (штат Індіана, місто Меріон). Перші три курси з мультинаціональних підприємств та політики бізнесу – для бакалаврів і міжнародного менеджменту – для магістрів викладалися англійською мовою командою із шести докторантів цього провідного в сфері он-лайн навчання американського університету. Цей проект поклав початок історії розвитку дистанційної освіти в УАУК і надав викладачам і студентам нашого ЗВО добре розуміння продуктивної моделі якісної онлайн-освіти. З цього спільного українсько-американського пілотного проекту надання якісної онлайн-освіти УАУК почав впроваджувати дистанційне навчання у своїй діяльності. Саме цей практичний досвід став у нагоді в період пандемії COVID-19 й дозволив викладачам і студентам УАУК «м'яко» перейти на вимушений он-лайн або змішаний формат навчання.

Як зазначають американські фахівці [1], добре спланований досвід навчання в Інтернеті суттєво відрізняється від курсів, що пропонуються в

Інтернеті у відповідь на кризу або катастрофу. Коледжі та університети, які працюють над розробкою та підтримкою інструктажу під час пандемії COVID-19, повинні розуміти ці відмінності, оцінюючи це надзвичайне дистанційне навчання.

Під час всесвітньої пандемії, що розповсюджується досить швидко та недостатньо зрозуміло, а також – через загрозу зараження COVID-19, коледжі, інститути та університети США та інших країн світу стикаються з рішеннями про те, як продовжувати викладати та навчати, зберігаючи викладачів, персонал та студентів у безпеці від надзвичайних ситуацій, пов'язаних із громадським здоров'ям. Багато ЗВО вирішили скасувати всі очні заняття, включаючи лабораторії та інший досвід навчання, і зобов'язали викладачів перевести свої курси в Інтернеті, щоб запобігти поширенню вірусу, що викликає COVID-19. Кількість коледжів, інститутів та університетів, які приймають це рішення, щодня збільшується. ЗВО будь-якого розміру та типу – державні й приватні коледжі, інститути та університети – вимушені переносити свої класи в Інтернет.

Переміщення інструкцій в Інтернеті може забезпечити гнучкість викладання та навчання в будь-якому місці і в будь-який час, але швидкість, з якою передбачається здійснити цей перехід до онлайн-навчання, є безпрецедентною і приголомшливою. Незважаючи на те, що співробітники та команди в ЗВО зазвичай доступні, щоб допомогти викладачам дізнатись про тонкощі дистанційної освіти та впровадити навчання в Інтернеті, ці групи зазвичай підтримують невеликий пул викладачів, зацікавлених у навчанні в Інтернеті. У нинішній ситуації ці люди та команди не зможуть запропонувати однаковий рівень підтримки всім викладачам у такому вузькому спектрі підготовки [1].

Викладачі повинні імпровізувати й приймати швидкі рішення в менш ідеальних обставинах. І яким би розумними не були рішення, що з'являються, багато викладачів знаходять цей процес досить напруженим. Сама ж економічна Інтернет-освіта, включаючи викладання та навчання в Інтернеті, вивчається вже десятки років. Численні наукові й практичні дослідження, теорії, моделі, стандарти та критерії оцінки зосереджені на якісному онлайн-освіті, онлайн-навчанні та розробці онлайн-курсів. З досліджень відомо, що ефективне навчання в Інтернеті є результатом ретельного проектування та планування навчальних занять із використанням систематизованої моделі проектування та розробки [2].

Процес проектування та ретельний розгляд різних дизайнерських рішень впливають на якість навчання економіці та бізнесу. І саме цей ретельний процес проектування у більшості випадків може бути відсутній у цих аварійних змінах.

Одне з найбільш вичерпних досліджень онлайн-навчання дається у [3]. Автори виділяють дев'ять вимірів, кожен з яких має безліч варіантів, висвітлюючи складність дизайну та процес прийняття рішень. Дев'ять вимірів – це: *модальність*; *темп розвитку*; *співвідношення студент-викладач*;

педагогіка; роль викладача в Інтернеті; роль студента в Інтернеті; синхронність онлайн-спілкування; роль оцінок в Інтернеті та джерело зворотного зв'язку.

На відміну від досвіду, який планується з самого початку та призначений для роботи в режимі он-лайн, вимушене або екстрене дистанційне навчання (*В-ЕДН*) дисциплін з економіки та бізнесу – це тимчасовий перехід викладання в альтернативний режим внаслідок кризових обставин. Він передбачає використання повністю віддалених навчальних рішень для викладання чи навчання, які в іншому випадку могли б проводитись очно або у вигляді змішаних або гібридних курсів, і які повернуться до цього формату, як тільки криза чи надзвичайна ситуація стихнуть. Першочерговою метою за цих обставин є не відтворення міцної освітньої екосистеми, а швидше надання тимчасового доступу до інструктажів та інструктажів таким способом, який швидко встановлюється та надійно доступний під час надзвичайних ситуацій чи кризи. Коли ми розуміємо *В-ЕДН* таким чином, ми можемо почати розлучати його з «онлайн-навчанням». Є багато прикладів реагування різних країн на закриття шкіл та університетів у кризовий час шляхом впровадження таких моделей, як мобільне навчання, радіо, змішане навчання чи інші рішення, які в контексті позааудиторного навчання є більш здійсненними.

Планування надання освіти під час кризових ситуацій потребує творчого вирішення проблем. Необхідно мислити нестандартно, щоб отримати різні можливі рішення, які допоможуть задовольнити нові потреби учнів та спільнот. У деяких випадках це може навіть допомогти знайти нові рішення нерозв'язних проблем. Таким чином, може виникнути спокуса думати про *В-ЕДН* як простий підхід до стандартних інструкцій. Насправді це спонукає думати про способи доставки, методи та засоби масової інформації, зокрема, оскільки вони відповідають швидко мінливим потребам та обмеженням у ресурсах, таких як підтримка та навчання викладачів [4].

У нинішній ситуації команди підтримки ЗВО, які зазвичай доступні для допомоги викладачам у вивченні та впровадженні онлайн-навчання, не зможуть запропонувати однаковий рівень підтримки всім викладачам, які цього потребують. Команди підтримки викладачів і співробітників відіграють вирішальну роль у навчанні студентів, допомагаючи викладачам розвивати досвід особистого або онлайн-навчання. Поточні моделі підтримки можуть включати підтримку проектування повного курсу, можливості професійного розвитку, розробку контенту, навчання та підтримку системи управління навчанням та створення мультимедіа у партнерстві з викладачами. Викладачі, які шукають підтримки, як правило, мають різний рівень цифрової плавності (здатності ефективно та етично інтерпретувати інформацію, виявляти сенс, розробляти зміст, конструювати знання й передавати ідеї у цифрово-пов'язаному світі) та часто звикають до індивідуальної підтримки, експериментуючи з онлайн-інструментами.

Перехід до *В-ЕДН* вимагає, щоб викладачі взяли на себе більше контролю

над процесом планування, конструювання, розробки та впровадження курсів. Очікуючи швидкого розвитку онлайнових викладацьких і навчальних заходів й великої кількості викладачів, які потребують підтримки, команди з розвитку та підтримки викладачів і співробітників повинні знайти способи задовольнити інституційну потребу у забезпеченні наступності навчання, допомагаючи викладачам розвивати навички роботи та викладання в Інтернет-середовище.

Таким чином, ЗВО повинні переосмислити спосіб роботи підрозділів інструктажу, принаймні під час кризи.

Швидкий підхід, необхідний для *В-ЕДН*, може знизити якість проведених курсів. Повний проект розробки може зайняти місяці, якщо його правильно виконати. Потреба «просто отримати його в Інтернеті» суперечить часу та зусиллям, які зазвичай витрачаються на розробку якісного курсу. Інтернет-курси, створені таким чином, не слід сприймати як довготермінові рішення, а сприймати їх як тимчасове рішення негайної проблеми. Особливо стурбованим є ступінь, в якому доступність навчальних матеріалів не може бути вирішена під час *В-ЕДН*.

Це лише одна з причин того, що універсальний дизайн навчання (УДН) повинен бути частиною всіх дискусій навколо викладання та навчання. Принципи УДН зосереджені на розробці навчальних середовищ, які є гнучкими, інклюзивними та орієнтованими на студентів, щоб гарантувати, що всі студенти можуть отримувати доступ до матеріалів курсу, заходів і завдань та вивчати їх [5].

Використані джерела:

1. Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T. and Bond, A. *The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning* // *EDUCAUSE Review*. March 27, 2020. URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning> . Retrieved 25.10.2020.
2. Branch, R.M. and Dousay, Tonia A. "Survey of Instructional Design Models," *Association for Educational Communications and Technology (AECT)*, 2015. URL: https://aect.org/survey_of_instructional_design.php . Retrieved 26.10.2020.
3. Means, B., Bakia, M. and Murphy, R. *Learning Online: What Research Tells Us about Whether, When and How* (New York: Routledge, 2014). URL: <https://www.routledge.com/Learning-Online-What-Research-Tells-Us-About-Whether-When-and-How-1st/Means-Bakia-Murphy/p/book/9780415630290> . Retrieved 22.10.2020
4. Head, J.T., Lockee, B.B. and Kevin M. Oliver, K.M. "Method, Media, and Mode: Clarifying the Discussion of Distance Education Effectiveness," *Quarterly Review of Distance Education* 3, no. 3 (2002): 261–68. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ657870> . Retrieved 28.10.2020.
5. *UDL ON CAMPUS. Universal Design for Learning in Higher Education. Universal Design for Learning (UDL)* URL: http://udloncampus.cast.org/page/udl_landing . Retrieved 25.10.2020.

*Шевчук В.О.,
Державний університет
інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

Нині рівень освіти в скандинавських країнах вважається одним з найвищих у світі, адже держави фінансують з бюджету розвиток галузі освіти набагато більше, ніж в середньому в країнах Європи. Але в результаті територіально північного розташування університети цих країн менш популярні, ніж в англomовних країнах.

За аналітичними матеріалами Всесвітньої асоціації університетів щодо розвитку вищої освіти в країнах світу за трьома освітніми показниками і визначеними на їх основі певними критеріями для визначення рівня та місця, з якими пов'язувалася та чи інша країна, 43 країни були поділені на 3 групи: до першої увійшло 24 країни, другої – 10, третьої – 9. У першій групі частка населення з вищою освітою складала переважно від 15 до 30 %; індекс освіти від 0,94 до 0,99; величина ВВП на душу населення в загальному – 30335 \$. В інших групах ці показники були нижчими. До першої групи за всіма показниками ввійшли Данія, Норвегія та Швеція (таблиця 1).

Таблиця 1

Кількісні показники розвитку вищої освіти Норвегії, Данії та Швеції

Показник	Країна		
	Норвегія	Данія	Швеція
Частка населення з вищою освітою у віці 25-64 р., у %	30	26	21
Індекс освіти (відносні досягнення країни у підвищенні грамотності дорослого населення та збільшення загального показника тих, хто навчається в різних типах навчальних закладів)	0,99	0,99	0,98
ВВП на душу населення, у \$	40 420	33 570	31 420

Джерело: складено автором на основі [3, с. 15]

Порівняльну характеристику систем вищої освіти деяких скандинавських країн, зокрема Норвегії, Данії, Швеції, наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика систем вищої освіти скандинавських країн

Показник	Країна		
	Норвегія	Данія	Швеція
Витрати на освіту, % ВВП	7,6	8,5	7,7
Вид фінансування вищої освіти	Вища освіта дотується з бюджету, що дозволяє зробити її практично повністю безкоштовною, в тому числі і для іноземних студентів.	Держава фінансує всі ЗВО незалежно від форми власності. Вища освіта для громадян країн ЄС, Прибалтики і нордичних країн, а також для учасників програм обміну – безкоштовна.	Вища освіта фінансується державою, тому більшість ЗВО є державними. Безкоштовна освіта доступна місцевим студентам і студентам з країн ЄС і Швейцарії. Для студентів з інших країн навчання платне.
Кількість ЗВО	6 університетів, 6 спеціалізованих університетів, 25 університетських коледжів, 2 національні академії мистецтв, 29 приватних ЗВО	12 науково-дослідницьких університетів, біля 100 коледжів, бізнес-академії та спеціалізованих установ	14 університетів, 22 університетських коледжа, 22 приватні університети, які частково фінансуються державою
Типи ЗВО	<ul style="list-style-type: none"> ✓ університети; ✓ спеціалізовані університети; ✓ університетські коледжі, що надають вищу освіту; ✓ інститути мистецтв, що фінансуються державою; ✓ приватні коледжі. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ університети; ✓ університетські коледжі; ✓ школи мистецтв 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ власне університети (university), які можуть присуджувати ступінь доктора філософії; ✓ університетські коледжі (högskola).
Можливість навчання англійською мовою	Відсутні програми бакалаврату англійською мовою. Така можливість доступна тільки для деяких магістерських програм. При кожному ЗВО є безкоштовні курси норвежської мови для іноземних студентів.	Країна має відносно ліберальне мовне законодавство, що дозволяє, окрім датської мови, в освітніх закладах країни широко використовувати англійську мову.	Навчання в ЗВО здійснюється шведською мовою. У більшості університетів та університетських коледжів є програми англійською мовою для іноземців. У деяких університетах є безкоштовні курси шведської мови для іноземних студентів.

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 4]

Характерним для вищої освіти скандинавських країн (Норвегії, Данії, Швеції, Фінляндії та Ісландії) є широке використання інновацій на противагу відомим коледжам та університетам Англії, де перевагу надають багатовіковим традиціям. Активна участь держави у системі вищої освіти дозволяє безкоштовно навчатися окрім своїх громадян також громадянам інших країн, що з кожним роком приваблює значну кількість іноземців [5].

Система вищої освіти кожної зі скандинавських країн заснована на певних принципах:

1. У Норвегії – *кожен повинен мати можливість отримати освіту незалежно від соціального походження*. Країна потребує громадян з професійними навичками високого рівня, тому уряд фінансує галузь вищої освіти з метою досягнення якісної освіти, причому як для норвезьких, так і для іноземних студентів [2].

2. У Данії – *вузька спеціалізація і практична спрямованість*. Програми більшості університетів країни мають вузьку спеціалізацію, адже готують фахівців таких професій, які користуються попитом на ринку праці. Найбільш перспективними напрямками є фармакологія, інформаційні технології, ветеринарія, менеджмент, будівництво, сільське господарство, юриспруденція. До того ж держава більше фінансує розвиток цих напрямів, ніж інших.

Як правило, навчальні програми студентів не включають у себе предмети загального профілю, а викладачі ЗВО паралельно працюють за спеціальністю у місцевих компаніях, що дозволяє їм мати досвід практичної діяльності і ділитися ним зі студентами. Також, більшість університетів Данії мають партнерські домовленості з місцевими компаніями та громадськими організаціями щодо стажування студентів, що забезпечує останнім можливість отримати досвід роботи [4].

3. У Швеції – *концепція «неперервної освіти»*. Згідно з цим принципом, держава має створювати для своїх громадян умови для максимального розкриття їхніх здібностей впродовж всього життя [1]. Не зважаючи на те, що Швеція невелика держава і кількість закладів вищої освіти також невелика, рівень викладання у них, а також матеріальна база не поступаються іншим європейським університетам, адже політика держави спрямована на те, щоб Швеція стала країною, де зосереджений найвищий науковий дослідний потенціал.

Деякі особливості систем вищої освіти Норвегії та Швеції наведено на рисунку 1.

Вища освіта в шведських ЗВО нині користується досить великим попитом з боку іноземців. Щорічно до ЗВО Швеції прагнуть вступити 286 тис. закордонних абітурієнтів, що майже у 4,5 рази більше за кількість місцевих – 65 тис. Тому з 2011 р. уряд країни був змушений ввести плату за вищу освіту для студентів з інших країн (окрім громадян країн-членів ЄС та Швейцарії) [5]. Вартість навчання досить висока. Нині в Швеції навчаються близько 36 тис.

іноземних студентів, що становить близько 10 % від загального числа студентів країни.

Система вищої освіти скандинавських країн вважається однією з найкращих в Європі та потребує подальшого вивчення її досвіду.

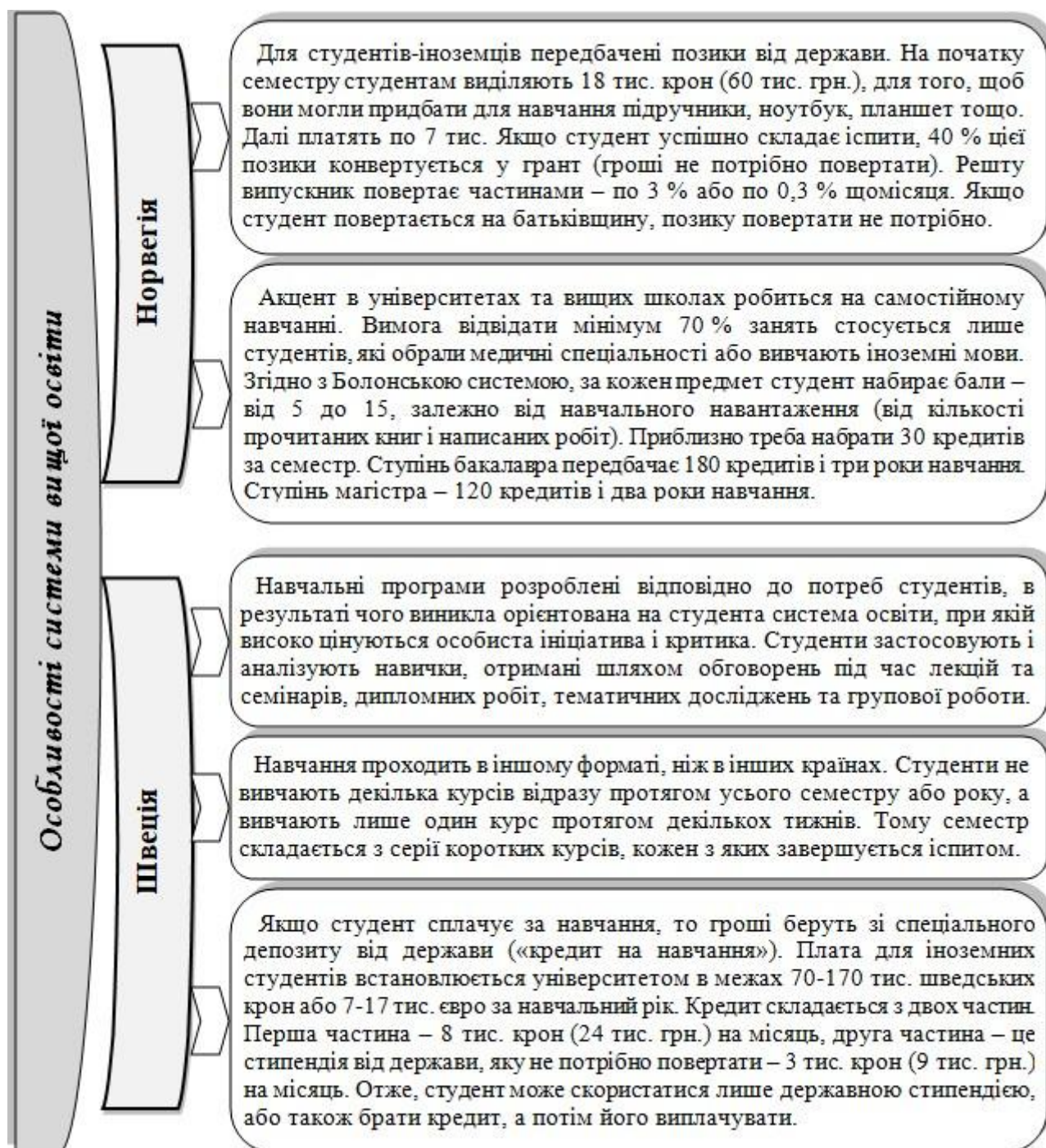

Рис. 1. Особливі риси систем вищої освіти Норвегії та Швеції

Використані джерела:

1. Вища освіта в Швеції. URL: <https://dec-edu.com/ua/countries/sweden/high-education>.

2. Дружбляк Н. У Норвегії без сертифіката навіть прибиральницею на роботу не візьмуть. URL: <https://wz.lviv.ua/article/367433-dytsadok-po-norvezky-foto-z-pryvatnoho-arkhivu-anastasii-antonyk>.

3. Карпенко О., Бершадская М. Высшее образование в странах мира: анализ данных образовательной статистики и глобальных рейтингов в сфере образования. М.: Издательство СГУ, 2009. 244 с.

4. Особливості освітньої системи Данії. URL: <https://learning.ua/blog/201903/osoblyvosti-osvitnoi-systemy-danii/>.

5. Скрипник В. Навчання у Скандинавії. URL: https://osvita.ua/abroad/higher_school/articles/33970/.

**Маслова О.В.,
Конопський інститут СумДУ,
м. Коноп, Україна
Карпенко Ю.І.,
Конопський інститут СумДУ,
м. Коноп, Україна**

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

На сьогодні, в умовах, коли зміни соціально-економічного середовища відбуваються досить швидко, при достатньо високих вимогах, рівень вищої освіти значно залежить від дієвості запровадження інноваційних технологій навчання, які ґрунтуються на діяльнісному підході до навчання, що базується на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях.

Видатними дослідниками в галузі вивчення інноваційних педагогічних проблем є О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, В. Загвязинський, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс та ін. Вони намагаються співвіднести поняття нового у педагогіці з такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове.

До навчальних інноваційних технологій прийнято відносити таку сукупність операційних дій педагога з учнем, в результаті якої суттєво покращується ставлення учнів до навчального процесу.

До виховних інноваційних технологій відносимо мистецькі засоби й прийоми впливу педагога на свідомість особистості учня з метою формування в нього особистісних цінностей у поєднанні (контексті) із загальнолюдськими.

Сьогодні підготовка висококваліфікованих фахівців, зокрема майбутніх економістів, менеджерів, інженерів неможлива без використання в навчальному процесі новітніх освітніх технологій, що базуються на інтерактивних методах навчання.

Сучасні глобалізаційні процеси потребують реформування традиційної системи освіти, що передбачає застосування у навчально-виховному процесі різноманітних та дієвих інноваційних методик, які повинні забезпечувати зростання зацікавленості студентів і викладачів при проведенні освітньої діяльності. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує методика веб-квестів, так як вона формує навички знаходити необхідну інформацію, аналізувати отриману інформацію з подальшою її систематизацією та з метою вирішувати поставлені цілі. Ця технологія поєднує проектну технологію навчання, інтегрує програмовий, груповий, комунікативний та проблемний методи.

Веб-квест - це цікавий та змістовний екскурс мережею Інтернет, який дозволяє робити запити в різних пошукових системах, завдяки цьому одержується значний об'єм інформації, а також, її аналіз, систематизацію і подальшу презентацію.

Веб-квест містить такі основні етапи:

- на першому етапі викладач визначає завдання, ролі учасників та терміни виконання;
- на другому етапі надає посилання на ресурси інтернет-мережі, у яких містяться необхідні для веб-квесту матеріали для пошукової самостійної роботи (електронні адреси, форуми з визначеної тематики та ін.);
- на третьому етапі здійснюється детальний опис процесу виконання пошукового завдання з розкриттям визначеної проблеми за допомогою наочної інформації: схем, таблиць, діаграм, графіків та ін.;
- на четвертому заключному етапі студентами надаються результати самостійної роботи у вигляді презентацій, обробленої інформації, що може бути показана в довільному вигляді. Також, обговорюються результати проведеної роботи та поглиблюються знання за допомогою додаткових питань.

Технологія веб-квест може використовуватися при вивченні багатьох тем дисципліни «Кількісні методи в економіці», зокрема «Методи і моделі векторної алгебри та аналітичної геометрії», «Граничний аналіз в економіці», «Диференціальне числення в економіці», «Оптимізаційні моделі економіки» тощо. Метою веб-квесту є, по-перше, вивчення відповідного матеріалу з теми, виконання практичних завдань та на підставі одержаних знань, умінь та навичок, створення власного проекту. Під час створення проектів студенти набувають не «готові до вживання» знання, спрощені й калькульовані формули, а самі залучені до пошукової діяльності.

За своєю сутністю веб-квест – це дидактична структура, в рамках якої викладач удосконалює пошукову діяльність студентів, задає їм параметри цієї діяльності і визначає її час, а також активізує самостійність студентів у процесі пошуку нових знань і повною мірою відповідає не лише потребам інформаційного українського суспільства, а й сучасним вимогам до підготовки фахівців.

Використання веб-квестів під час викладання дисциплін надає можливість уникнути грубих помилок під час вивчення навчального матеріалу,

вчить вирішувати проблемні ситуації. Веб-квести дають можливість проводити роботу «на перетині предметів», що є досить важливим при підготовці майбутніх фахівців.

Таким чином, освітня інноваційна діяльність має сприяти підвищенню конкурентоспроможності випускників вищої школи, досягненню більш ефективного розвитку нашого суспільства.

Використані джерела:

1. Кадемія М. Ю., Козяр М. М., Рак Т. Є. Інформаційно- комунікаційні технології навчання : словник-госарій. Львів : «СПОЛОМ», 2011. 327 с.

2. Гуревич Р. Використання сучасних технологій навчання у ВНЗ: URL: http://library.kpi.kharkov.ua/JUR/TPUSS%202014_3.pdf. (дата звернення: 21.11.2020).

3. Каньковський І.С. Web-квест як засіб активізації самостійної роботи студентів. Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. 2013. №11. С. 204–207

Теліга В. В.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м.Ужгород, Україна

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Фінансова освіта і фінансова грамотність відіграють важливу роль в економічному зростанні країни й підвищенні рівня доходів населення. Адже суспільство досягає найбільших економічних успіхів, коли громадяни країни мають розвинуті навички прийняття відповідальних і свідомих рішень у фінансовій сфері. Фінансова грамотність сприяє подоланню бідності, зниженню економічних ризиків суб'єктів підприємництва та фізичних осіб[1]. Слід відзначити, що фінансова грамотність - це не тільки знання у сфері фінансів, а також знання у сфері особистих заощаджень та способів управління ними, правильного розподілу коштів та примноження власного капіталу.

У високорозвинених країнах світу представники усіх гілок влади давно усвідомили величезну значимість фінансової освіченості населення як для розвитку економіки, соціальної захищеності, так і для утвердження демократичних засад. Фінансова грамотність громадян «не лише зміцнює їхнє самоусвідомлення, сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості, але й допомагає людям ефективно захищати свої права, підвищуючи таким чином рівень свого життя. У більшості країн економічна освіта дорослого населення розглядається як продуктивна інвестиція у розвиток та один із важливих інструментів забезпечення стабільності в суспільстві». Фінансово грамотне населення здатне запобігати негараздам, уникати грошових штормів, сприяти стабільному розвитку фінансових ринків та стимулювати економічне зростання в країні[2].

В наш час грамотність населення, є однією з важливіших ознакою сучасного суспільства, багато в чому визначається якість життя громадян, надає доступ до більш якіснішої освіти, роботи та послуг.

В негативних проявах фінансова не грамотність особистості сприяє до:

- ❖ Не сформованості економічних інтересів;
- ❖ Ігнорування економічних закономірностей;
- ❖ Нерозуміння економічної діяльності;
- ❖ Недовіра до різних виду послуг;
- ❖ Невміння ставити, досягати цілей в свої галузі;
- ❖ Не розуміння ролі економічної свободи тощо.

Високий рівень фінансової грамотності населення поділиний між різними суб'єктами, основними з яких є [3]:

- ❖ Споживачі товарі та фінансових послуг;
- ❖ Фінансові установи, організації;
- ❖ Роботодавці;
- ❖ Регулятори фінансового ринку;
- ❖ Уряд.

Важливість формування і розвитку основних фінансових навиків (до яких належать також навик особистого фінансового планування, формування оптимального кошторису доходів і витрат, інвестування, користування різноманітними фінансовими продуктами і послугами) обумовлена все більш зростаючою роллю вартісних агрегатів у житті сучасної людини. У багатьох країнах світу вміння заробляти і розпоряджатися грошовими коштами слугує критерієм успішної фінансової захищеності особистості в суспільстві [2].

Підвищення фінансової грамотності залишається актуальним, адже суспільство вбачає в основному поверхнєве уявлення - як влаштована робота фінансових ринків та їх функціональність інвестування в них. Зокрема в громадян буде зростати не тільки не довіра, але і негативне ставлення до страхування, різних позик тощо. Можна стверджувати, що фінансова грамотність - це той процес в якому в результаті якого отриманні знання формують фінансову поведінку, яка дозволяє приймати більш ефективні рішення та зважені фінансові рішення. Слід також відзначити, що кожна особистість приймає участь в економіці не відчувши цього, наприклад довіра банку власних коштів, різних відгуків про роботу, інвестування в різні галузі. Для того щоб громадяни були більш інформовані потрібно, більше інформаційно-консультативних заходів, проведення соціальних реклам, видання брошур, книг, створення спеціального веб-сайту тощо.

Використані джерела:

1. Особливості формування фінансових компетенцій молоді в умовах економічної соціалізації <http://eprints.zu.edu.ua/>

2. Фінансова грамотність населення у діалектиці сучасних освітніх тенденцій <http://dspace.wunu.edu.ua/>

3. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарства: аспекти взаємовпливу <http://dspace.wunu.edu.ua/>

Наукове видання

**НОВА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У
КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ**

**Збірник наукових праць
II Міжнародної науково-практичної конференції
25 листопада 2020 року**

Кафедра економіки освіти

Факультет соціально-економічної освіти

*Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

Підписано до друку 24.12.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 8,37. Обл.-вид. арк. 8,70
Наклад 30 прим. Зам. № 035.
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26